VYBÍRÁME Z OBSAHU

Setkání valašských řezbářů
Po stopách sklářského rodu
Zbojnický mýtus na Valašsku
O hvězdárně na Vsetíně
Ráj motýlů na polanách
Počátky tvorby
Dušana S. Jurkoviče
Poslední rozloučení
s Jaroslavem Štikou
Mistr kolář A. Krystyník
Proměny světla
v díle Václava Ciglera
Hvězda nebo kometa
nad Betlémem svítila?

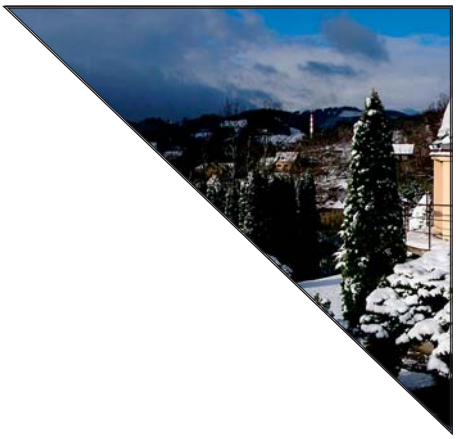

25
prosinec
2010/2

Valašsko

VLASTIVĚDNÁ REVUE

Setkání řezbářů ve Velkých Karlovicích 5. - 8. srpna 2010

FOTOREPORTÁŽ

Díla lidových výrobců, včetně řezbářů, patří už tradičně k turistickým lákadlům obce Velké Karlovice. 16. ročníku Řezbářských dnů ve Velkých Karlovicích se zúčastnilo na 27 řezbářů z různých koutů Moravy i Slovenska. Slavnostní zahájení u Karlovského muzea proběhlo 5. 8. 2010 v 15 hodin za tónů Hudecké muziky z Velkých Karlovic. Pořadateli akce bylo už tradičně IC Velké Karlovice spolu s výtvarným sdružením Urgatina. Za ně přítomné řezbáře představila předsedkyně Jana Dočkalová – Kobzáňová a hodně elánu k tvorbě popřál starosta obce Miroslav Koňařík. Během čtyř dnů vznikala v přátelském duchu pozoruhodná díla, která zaujala stovky návštěvníků. Atmosféru pro řezbáře i návštěvníky zpříjemnilo i vystoupení gajdoše Petra Sovjáka z Neubuze, hudecké muziky Staré gatě z Rožnova pod Radhoštěm, dechové muziky Záhořané z Prostřední Bečvy, Vsetínské cimbálové muziky a koncert Tomáše Kočka a jeho orchestru.

text a foto Soňa Kollandová

Tak vznikají píšťalky Vladimíra Klimeše ze Zubří.

Vystavené reliéfy řezbáře Bohuslava Vašuta z Velkých Karlovic si se zájmem prohlíží kolega z oboru Jan Brlica st.

Dřevořezba orla od vsetínského řezbáře Romana Mikuše

Petr Stoklasa – místní výrobce štípaných holubiček

Ukázkou své tvorby pravidelně zaujme diváky člen sdružení Urgatina Zdeněk Matyáš z Valašských Klobouk.

Několikadenní akce se odehrává v atmosféře zájmu místních obyvatel i turistů.

Jeden ze zástupců nejmladší generace řezbářů Martin Cigánek z Poteče

Na vlastní fujaru zahrál Paľo Fábik z Banské Bystrice (SR).

Mladí muzikanti z Rožnova p/R v hudebním seskupení „Staré gatě“

Naďa Ptáčková z Chropyně vyřezává do topolové kůry.

Ve stopách předků...

Vsetínská muzejní sbírka drobné užité grafiky uchovává také jednu z novoročenek pana profesora Karla Langra s přáním: „Aby čeština přežila rok 2000 jako vyspělý slovanský jazyk!“ Zoufale na ní spíná ruce dívčí postava (možná umělcova múza?) uvězněná od hlavy až k patě zavinutou stuhou s nápisem: „V intencích inovace realizujeme realizaci reálného super-projektu perspektivních parametrů na geokosmické bázi ve sféře interkontinentálního ekosystému.“

Ano, žijeme dnes v době projektů a mezinárodních koncepcí, nabízejících lidstvu úžasné perspektivy. Objevila se i nová ideologie – enviromentalismus, která pohlíží na lidstvo jako na neoddělitelnou součást přírody. Ve jménu nového životního stylu, tzv. „trvale udržitelného rozvoje“, se snažíme ze všech sil vylepšovat kvalitu svého života a znovu se učíme ctít přírodu jako organickou součást nás samých. Jenže – ve všech těch pavučinách, upředených usilovným snažením po dosažení dokonalosti, se vytrácí naše přirozenost.

Pomalu zapomínáme, že už naši moudří předkové žili v souladu s přírodou. Kolem svého hospodářství nachodili denně pěšky mnoho kilometrů, praktickým způsobem třídili a recyklovali odpad, jedli pouze v místě vypěstované potraviny, oblékali se do oděvů vyrobených z místních surovin, své příbytky stavěli z dostupných přírodních materiálů, vstávali za ranního rozbřesku a po setmění u jednoho stolu pak vzájemně komunikovali v duchu životní moudrosti: „O čem mladí nevíjá, to jim starší povíjá.“

A navíc - projevy lidové slovesnosti, ať už v mluvené, zpívané či písemné podobě, byly vždy jazykově košaté, citově zabarvené, často vtipné a hlavně - všem srozumitelné. Věnujme jim proto pozornost i nadále a pojďme v jejich stopách! Nejen v této revui. Vždyť „od dobrého slova huba nebolí“.

Hana Jabůrková

PF 2011

všem čtenářům Valašska, vlastivědné revue!

VALAŠSKO - vlastivědná revue (historie-příroda-lidé-umění-události)
Vydává Muzeum regionu Valašsko, přísp. org.
Adresa redakce: Muzeum regionu Valašsko, Horní nám. 2, 755 01 Vsetín, tel.: 571 411 690, e-mail:jaburkova@muzeumvalassko.cz
Výkonná redaktorka: Mgr. Hana Jabůrková
Technický a výtvarný redaktor: Břetislav Dadák
Redakční rada: Ing. Milan Půček, MBA, PhD., PhDr. Tomáš Baletka, PhD., Mgr. Daniel Drápala, PhD., PhDr. Zdeněk Fišer, Mgr. Václav Michalička, PhDr. Tomáš Mikulaštík, Mgr. Petr Odehnal, PhD., RNDr. Karel Pavelka, PhDr. Karel Pavlištík, CSc., Eva Urbachová
Fotograf: Milan Ošťádal
Příprava pro tisk: František Valer, Sv. Čecha 656, Kroměříž, tel. 776 597 977
Tisk: tiskárna PRINT Kroměříž
25. číslo vychází 6. prosince 2009 v nákladu 800 výtisků
Vychází 2x ročně (uzávěrka příštího čísla 31. 3. 2011)
Distribuce: MRV Vsetín - zámek Vsetín a zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Karlovské muzeum ve Velkých Karlovicích, Památník A. Strnadla v Novém Hrozenkově, vybraná knihkupectví ve Vsetíně, Rožnově pod Radhoštěm, Valašských Kloboukách, Vizovicích (Lípa), Zlíně (Archa), Brně a v Praze (Academia, Václavské nám.)

ISSN 1212-3382, MK ČR E 13226

Za věcný obsah dodaných příspěvků odpovídají autoři, kteří si nečiní nároky na autorský honorář. Redakce si vyhrazuje právo v případě potřeby příspěvky krátit. Bez svolení redakce není možno dále veřejně šířit zde publikované materiály ani jejich části.

OBSAH

1 Obsah, tiráž, **Ve stopách předků...** (Hana Jabůrková)
2 **Člověk je proces...** (Václav Cigler)
3 **Čím je pro mne Valašsko?** (Jaroslav Hovadík, Michal Janiš)
4 **Sklárny na Hutisku a v Halenkově – Březité** (Horst Mayer)
7 **Příběhy rodiny Filgasovy z Lužné** (Jana Volfová – Hovořáková)
9 **O zbojnické nevěstě (úryvek z nevydaného rukopisu „Míťka z Lužné“)** (Josef Filgas)
11 **Originál písně „Pásli kozy Valaši“** (Jana Volfová)
Ohlédnutí za výstavami: **Za beskydskými zbojníky** (Václav Michalička)
12 **Zbojnický mýtus ve Vsetíně** (Olga Mehešová)
14 **Kovárna z Horní Lidče při čp. 37** (Václav Michalička)
16 **Hvězdárna Vsetín** (Pavel Svozil)
20 **Valašské polany. Ráj motýlů a romantických výhledů** (Lukáš Spitzer)
22 **Básník dřeva architekt Dušan S. Jurkovič (1868 – 1947)** (Olga Mehešová)
26 **Kreativní paleta samouka** (Václav Popelka)
27 **Podzim a jeho bratr** (Peter Motyka)
28 **Antonín Strnadel** (Tomáš Mikulaštík)
30 *Historickým objektivem:* **Vsetínsko na prahu moderní doby ve fotoarchivu Muzea regionu Valašsko** (Hana Jabůrková)
33 *Od všeckého trošku:*
Osobní vzpomínka na pátera Metoděje Drdu (Václav Popelka)
Valašští krajané na Ostravsku a v Havířově především (Radim Prokop)
34 **Léčení střelným prachem** (Petr Dostálek)
35 **Nezaměnitelný půvab mateřského jazyka** (Richard Sobotka)
36 *Na besedě:* **Jak dopadla inspekce školdozorce v Malé Bystřici** (Miroslav Záruba)
37 *O Valašsku na Valašsku:*
Nástěnný kalendář Vizovic (Ludmila Velcerová)
Až na vrchol Radhoště (Vanda Vrlová)
Nejen fotografická zastavení... (Richard Sobotka)
O chlebu a kamení (Richard Sobotka)
38 **Čtení z Bystřičky a Růžďky** (Hana Jabůrková)
Dvě výtvarné publikace (Mojmír Trávníček)
39 **Monografie Miloš Šimurda** (Hana Jabůrková)
Vzpomínáme:
Radomír Sousedík (30. 12. 1929 - 24. 12. 2007) (Jiřina Sousedíková)
41 **Odešla Drahomíra Brňáková** (Karel Pavlištík)
Za Horymírem Sušilem (Karel Pavlištík)
42 **Příběh je u konce** (Jiřina Veselská)
43 **Poslední rozloučení s PhDr. Jaroslavem Štikou, CSc.** (Karel Pavlištík)
44 **Lidové trio tři Š** (Miloš Šimurda)
Naši jubilanti:
„Nebude nám dycky tak...“ Dvacetileté výročí folklorního souboru Soláň (Richard Sobotka)
45 *Gratulujeme:*
Augustin Krystyník z Nového Hrozenkova – Nositel tradice lidových řemesel (Petr Liďák)
46 **„Člověk .... to jsou pro mne osy a trasy podobné oblinám země a křivkám nebe“. Rozhovor s doc. akad. sochařem Václavem Ciglerem** (Alena Podzemná)
48 *Z archivních krabic:* **Obrázek z Valašska** (Miloš Jarošek)

Obálka:

Fotoreportáž: **Setkání řezbářů ve Velkých Karlovicích 5. – 8. srpna 2010** (Soňa Kollandová)
V ateliéru: MgA. Jiří Kuděla (Olga Mehešová)
Za tajemstvím depozitářů: **Valašský betlém P. Orsága a K. Langra - O té hvězdě betlémské** (Milada Fohlerová, Martin Leskovjan)

Foto na přední straně obálky: K. Matocha: Mistr kolář Augustin Krystyník; M. Ošťádal: Štípaná holubička Petra Stoklasy; Václav Popelka: Tanec na klobúku, 2010, olej na plátně; M. Langer: Ubytovna Maměnka na Pustevnách dle návrhu architekta Dušana Jurkoviče; E. Březina: Vsetínská hvězdárna pod zimní oblohou

Člověk je proces
člověk je přesah
člověk je událost přepodstatnění
jsme abychom se dostvořili
jsme počátkem konečného
jsme tím co bude následovat
jsme předlohou touhy
posvátné... očistné touhy

poetický text Václava Ciglera

Václav Cigler (nar. 21. 4. 1929 ve Vsetíně) žije v Praze a působí jako mezinárodně uznávaný sklářský výtvarník a pedagog. Od září letošního roku byl oficiálně přijat mezi čestné občany města Vsetína. Aktuální rozhovor s ním nabízíme na str. 44.

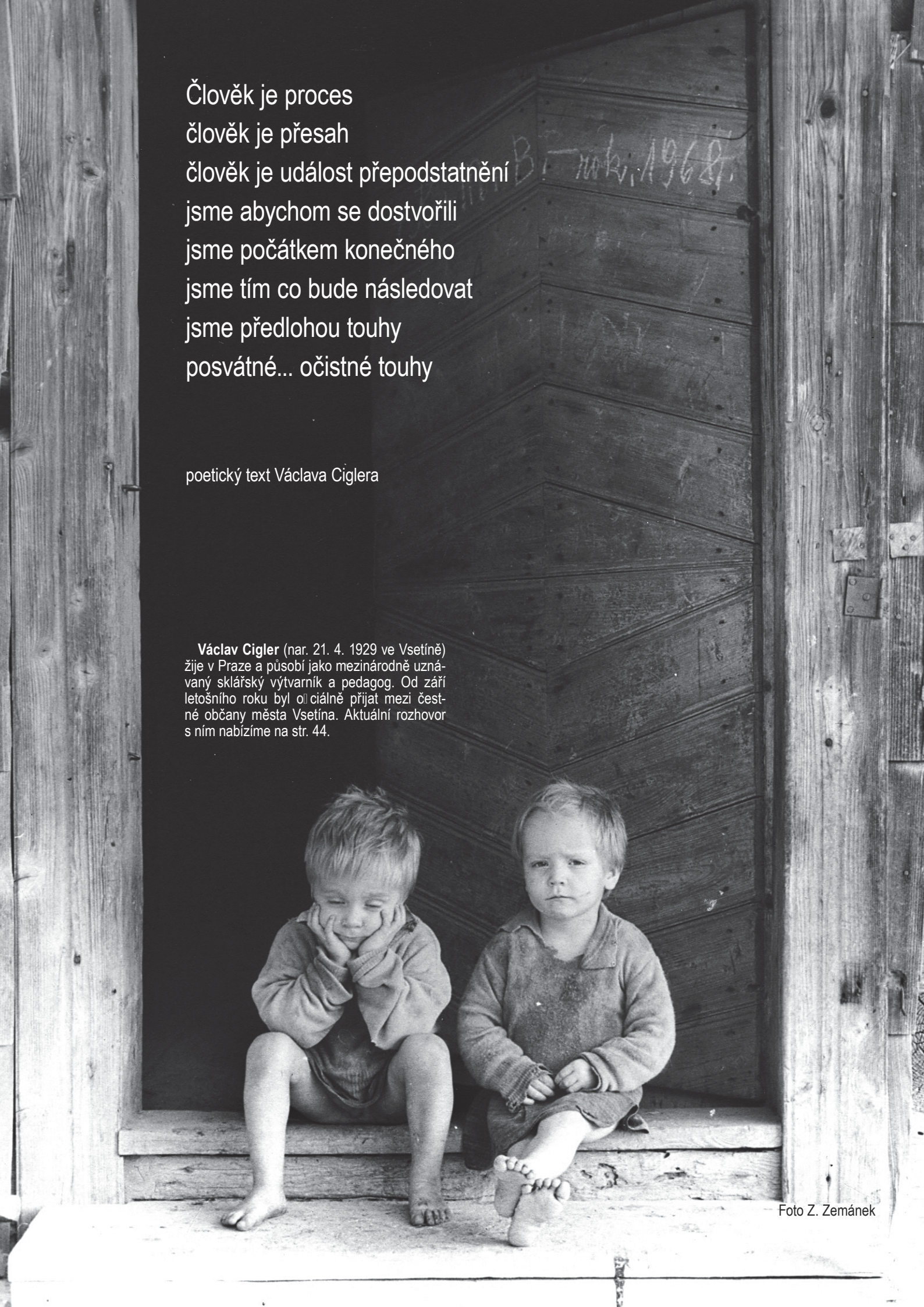

Foto Z. Zemánek

Čím je pro mne Valašsko?

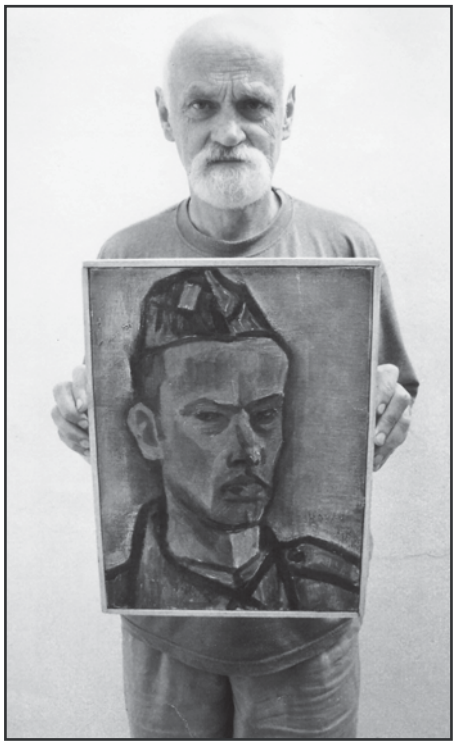

Jaroslav HOVADÍK, výtvarný umělec, zlínský rodák, který v r. 1968 emigroval do Kanady, dnes žije střídavě v německém Mühleimu a v Litoměřicích

Valašsko je inspirující část zeměkoule, a to tak, že v našich vzpomínkách je nesmrtelné.

Bylo to asi v roce 1952, když jsem se já, bratr a spolužák Laďa Jadrníčků, tři ogaři z Fryštáka, rozhodli putovat pěšky s rizikem hladu, bez jisté střechy nad hlavou, bez turistických tretek po kotárech. Rusava byla zlatým hřebem této anabáze, jak následovně uvidíte.

Hodlal jsem kreslit pomíjivé gury starých Valachů a zachránit vlastně nevědomky, co ještě zbývalo ze světa Valachů před tsunami komunismu, jehož vlna již pohltila celý náš vesmír. S touto naivní představou jsme zdolali hory ondřejovské a přivandrovali na Ráztoku, odkud je jen coby kamenem dohodil Rusava plná dřevěnic. Kraj, kde působil Hanuš Schwaiger, Adolf Kašpar a Josef Schneiderka.

Jdeme po návsi, potkáváme tu a tam lidi a ptáme se, kde bydlí nějaký tvor v nohavicích a krpcích. „Tam za potokem bydlí Pepa Dědič (Uruba).“ Kreslil jsem ho rudkou v jeho chalupě. Seděl na lůžku na koňské dece uprostřed milionů blech, které ukazovaly růžové zadečky a skákaly kolem něj asi metr vysoko, což urychlilo kresbu na rychlokresbu. Urubů bylo na Rusavě sedm, každý měl nějaké přízvisko, a tož vzhůru zachytit dalšího. Narazili jsme na civilistu s knírkem. „Občanský průkaz!“, byl jeho pozdrav a : „Kde bydlíte?“. „Na hřbitově v márnici“, odpovídám, „šak se optejte hrobníka.“ Tam jsme se také ubytovali, jiné místo nebylo možné sehnat! Spali jsme tam přikryti senem s kopřivami, v dobré náladě, lopaty a rýče nám dělaly stráž, máry nám posloužily jako stůl, na kterém ležel chleba a hrnec kýšky, koupený v obchodě Smíšené zboží. Tajemník (Stalinův dědic) nás odtáhl na Národní výbor k výslechu. Telefonicky získával informace od fryštáckého rudého konšela, nejsme-li náhodou agenti imperialismu, a ďábelsky se na nás mračil.

Zaplnil jsem skicák hlavami starých Valachů, doplnil jejich jména a stáří, vyslechl řeči Rusavjanů, jak nadávali na tajemného tajemníka a proklínali dobu, v níž jsme se octli jako rukojmí bolševiků. Z Rusavy jsme to vzali přes Troják, Tesák, Vlčkovou, Rackovou zpátky do Fryštáka.

Byl jsem v té době studentem UMPRUM v Uherském Hradišti a netušil jsem, že kresby Valachů mi na škole zkomplikují život. Podobizny byly vystaveny ve fryštácké knihovně a budily zájem. Takový, že jsem pokračoval a kreslil a maloval zase starochy a babky doma (asi na šedesát portrétů). Stal jsem se dvorním malířem Fryštáka asi proto, že jsem to spáchal u nás na dvoře. Mým profesorem byl Jan Blažek (kovaný straník), laureát Gottwaldovy ceny. A co čert nechtěl! Doslechl se o mé výstavě přes udání fízla Nedorosta (z Národního výboru) a udělal mi ze školy peklo. Řval na mne jak gestapák, bez možnosti vysvětlení. Tvrdil, že prodávám v knihovně obrázky, což byla jeho představa. Nepochopil, že mi šlo o lásku k Valašsku a jeho svérázném lidu.

Teď ve stáří si sem tam zavzpomínám na krásné doby mládí, radosti a uměleckého snažení, na rodné Valašsko, které teď už existuje jen ve zlomcích, a všechno odvál čas.

Litoměřice 17. 10. 2010

Michal JANIŠ , referent pro centrální evidenci sbírek muzejní povahy Ministerstva kultury ČR

Tak jako tato oblíbená revue, která vyrůstá z hlubokých kořenů zájmu širokého okruhu lidí o region a je přitesána a dobroušena šikovnou redakcí, aby zas a znovu potěšila srdce čtenářovo, tak obdobně hmatatelně vnímám „to skutečné“ Valašsko i já, když skoro pátek co pátek opouštím klávesnici počítače a rodinu uprostřed hlavního města přecpaného auty s nervózními řidiči, abych se nechal ocelovou dálnicí přivézt do jiného, tak trochu starosvětského prostoru jednoho z hornovsackých údolí. Tam pro mne ožívají obrazy valašských malířů či fotogra e z muzejního archivu - ranní rozbřesk hlásí do údolí zvonička, stejně jako čas poledne a večerní klekání nebo chvíli, kdy některý z obyvatel údolí odejde k věčnému odpočinku. Kolem naší staré rodinné usedlosti cinká stádečko ovcí, které společně s kočkami a psem a také několika slepicemi vždy po ránu usilovně vyhlíží moji mamku, aby na ně nezapomněla s nějakým tím pamlskem. Kosí písničky se tam vznášejí nad hlavou a rosou se třpytí konce trav. Celý rok je v režii slunce - za letních večerů se horizonty začnou zabarvovat do těžko popsatelných odstínů modré, atmosféru naplňuje štěkot psů a sem tam vítr přinese kousek melodie tahací harmoniky či klarinetu, v zimě naopak vše ztichne pod sněhovou peřinou. Vše v přírodě probíhá jako před sto lety i přesto, že na štítech domů sousedů jsou parabolické talíře namířené k televizním družicím a internetové antény – v letních vedrech všichni vůkol chystají seno na zimu, na podzim zase zásoby dříví. Pravda, koníky a kravky s žebřiňáky nahradily malo- a jiné traktory, klepání kos už skoro neuslyšíte, protože zaniká v rachotu křovinořezů, o pily „břichaně“ se ručně už také nikdo nepřetahuje. Tady ještě ucítíte, jak voní čerstvě zoraná zem, víte, kolik je v ní kamení a jak dlouho asi musely vznikat ty dnes už zarostlé skalky či meze, aby Valašsko okouzlovalo svými vábivými kopečky s loukami a pasínky. Tuto zem zkrátka někdo musel kdysi vytvořit, což byla fuška, a je to tak i dnes, přes všechnu tu techniku. Valašsko - to je asi nejen pro mne návrat domů na víkendy a dovolené, ale také cesta k pochopení obsahu vzpomínek minulých generací. A na druhou stranu také hrdost a kousek nostalgie k tomu. Hrdost na zdejší obyvatele, kteří tvořili a budovali s tím málem, co měli, pod stále stejným sluncem, co i nám svítí na to naše dnešní Valašsko.

Tož tak.
V Praze 23. 4. 2010

Bývalá prodejní kancelář huti na Hutisku Foto Růčka

Sklárny na Hutisku a v Halenkově – Březité

Horst Mayer

Od roku 2001 pátrám po předcích své rodiny Majer/Mayer. Při této práci zjišťuji, že jsem potomkem v přímé linii sklářských mistrů (huťařů) Jiřího Majera (nar. kolem 1565, zemř. po 1639), Eliáše Majera (nar. 1601, zemř. 13. 5. 1681), Eliáše Majera (nar. kolem 1620, zemř. po 1660), Šimona Majera (nar. 1653, zemř. 24. 5. 1723) ze sklárny na Hutisku.

Rodina Mayerova přišla jako mnoho jiných sklářů do Čech z Německa. Museli opustit svou vlast, neboť pro vzkvétající těžbu rud se dřevo stalo vzácnou, a tím velmi drahou surovinou. Stále bylo potřeba k výrobě 1 kg skla kolem 1 m^3 dřeva. Vrchnost, která dosud využívala velké lesy v Čechách a na Moravě převážně k lovu, potěšil nový pramen příjmů za pronájem a činži nebo za výtěžek z prodeje lesa. Proto byla hutním mistrům propůjčena také práva, která jim umožnila privilegované postavení mezi někdejšími řemeslníky nebo sedláky. Říkalo se o nich: ničí pán, ničí pacholek (že nejsou pány, ani pacholky).

Podle Josefa Tvarůžka, bývalého archiváře města Rožnova pod Radhoštěm, se předpokládá, že rodina Mayerů nejdříve pracovala pro hraběte Rožmberka v Čechách. Zde se vyrábělo už velmi jemné sklo českého, příp. i benátského stylu. Takového skla bylo naléhavě potřeba i na Moravě. Tak například olomoucký biskup Stanislav Pavlovský napsal sklárně na Hukvaldech v r. 1585 o zásilce skla, že není pěkné, předloženému vzorku neodpovídá a je vyrobeno jen pro sedláky a opilce.

Rožmberkové (Herren von Rosenberg, tj. páni z Růže, tedy Rožmberkové) a Žerotínové se přátelili, a tak je pravděpodobné, že hrabě Žerotín přivedl zkušeného sklářského mistra Jiřího Mayera nebo snad už jeho otce z výše uvedených důvodů v 16. stol. z Čech na Moravu. Hrabě Baltazar z Žerotína založil dvě skelné hutě na Hutisku (Hutisko bylo založeno po r. 1656 a jeho jméno je odvozeno od sklárny. Do r. 1666 patřilo k území obce Vigantice) a pronajal rodině Majerů. První huť stála jihovýchodně od dnešního kostela a druhá v dnešní části obce Hutisko – Solanec v Zákopčí. Až na jeden malý odkaz v testamentu Jiřího Majera se nenalezly o první huti na Hutisku dodnes žádné písemné doklady. Měla se však nalézat jižně nebo jihovýchodně od dnešního kostela. V části obce Zákopčí vznikla sklárna, která vypadala jako dlouhá dřevěná kůlna se střechou přizpůsobenou k odvádění kouře (tzv. dýmníkem), v níž se nacházely tavicí a chladicí pece. Kromě toho zde byly v suchu uloženy díly potaše, písku, dřeva a hotových skleněných dílů. Vpravo vedle sklárny byla skladová kůlna pro ostatní suroviny. Měla mít šesti nebo osmibokou střechu. Vlevo vedle huti byla prodejní kancelář, která byla používána také jako obytná budova sklářským mistrem. Prodejní kancelář byla vystavěna kolem r. 1700 a asi v r. 1985 zbořena. Bezvýsledně se diskutuje o tom, zda tu někdy v minulosti hořelo či zda fotogra□ e ukazuje originální stav budovy.

Sklárna byla umístěna v bezprostřední blízkosti potoka. Dá se předpokládat, že tu byl získáván pískovec naplavený z hor. V Hutisku je také odkaz na zemní vrt, který je dokladem pokusného nebo úspěšného pokusu o získávání křemenného písku. Ještě po 2. světové válce se v části obce Zákopčí nacházely zbytky bývalé sklárny. Části pece (zdivo, šamotová vyzdívka), kousky skloviny, skleněné střepy, stejně jako tavicí pec, případně nářadí byly s prstí odkryty a nalezeny několik metrů dále na svahu. Na základech sklárny pak byla postavena letní škola.

V místní části Hutisko byl až do zřízení sklárny prales. Odlesněním byla zajištěna nejen základní surovina, která umožňovala získání potaše a otopu v pecích, ale vznikly i louky, pole a stavební místa. Pro osídlení Hutiska a pro provoz hutě bylo potřeba také jiných místních výrob, zvláště pak zemědělství a chovu dobytka, neboť v 16. stol. nemohly být z Rožnova potraviny dováženy.

Je nutno přijmout skutečnost, že rodina Majerů při stavbě huti, speciálně pecí, byla sama aktivní a nevzala na pomoc žádného cizího stavitele pecí. V tehdejší době se odborné znalosti o stavbě pece a tajné technologické postupy při výrobě skla zásadně předávaly z generace na generaci jen ve vlastním rodu.

O druhé sklárně na Hutisku v Zákopčí bylo pojednáno již v různých publikacích, přesto v úzkém rozsahu, s výpověďmi rozdílnými a částečně si odporujícími. Místní část Zákop-

Letní škola na pozemku sklářské huti, 2003

čí je ještě dnes stále nazývána podle rodiny Majerovy (Na Majerově). Dnes je možné vyjít z toho, že sklárny na Hutisku vznikly někdy v době od 2. poloviny 16. stol. až po rok 1714. Bohužel nelze stanovit přesné datum výroby, protože na popud hraběte Kinského v r. 1894 byly daňové knihy v rožnovské papírně zničeny.

První sklářský mistr byl Jiří Mayer nebo jeho otec. Jiří Mayer sepsal svůj testament 23. 3. 1639. Mluví se v něm o selském gruntě „Stará sklárna“, který svému synovi Eliáši Majerovi prodal (odkázal) za 400 zlatých, z toho v hotovosti za 300 zlatých. Eliáš Majer byl následující sklářský mistr, který byl pravděpodobně už v roce 1620 mistrem sklárny v Zákopčí. Předpokládejme, že na něj byla sklárna již v té době jako nájemce přepsána, zároveň musel zaplatit svému otci za selský grunt (bývalá první sklárna Hutisko) v té době velmi vysokou sumu 400 zlatých za grunt a všechno příslušenství, stejně jako za 3 koně a 1 krávu. V tehdejší době odpovídal selský dvůr se vším příslušenstvím v této ceně velikosti asi 75 hektarů.

Velmi zámožný Eliáš Majer byl i významnou osobností. Vedle provozování svého sklářského řemesla byl také sedlákem a prvním fojtem (starostou) Hutiska. Stal se také vůdcem tajných nekatolíků na Rožnovsku.[1] Dalším sklářským mistrem byl Eliáš Majer mladší. V Majerově rodině bylo více Eliášů, a tak je těžké určit jejich pořadí. Následníkem sklářského mistra byl Šimon Majer, který si pak 2. listopadu 1686 koupil fojtství ve Viganticích a později ve Vidči. Další sklářští mistři byli potomky dříve zmiňovaných huťmistrů.

Ve sklárně na Hutisku bylo vyráběno sklo všeho druhu v tehdy známých provedeních. Základní látky tehdejší skloviny sestávaly z 59% SiO_2, 17% CaO, 18%Na_2O. Ostatními použitými látkami byly kromě barvících přísad a přísně tajných příměsí pouze nečistoty z výše uvedených surovin.

Ve sklárně se našly zbytky skloviny v mnoha barvách. Já sám vlastním velké skleněné střepy v barvách zelené, modré, červené, mléčné a jeden střep tmavozelený, jasně zelený a opálově bílý. Kromě toho i střepy s korozí skla. V okolí sklárny byly nalezeny rovněž skleněné úlomky v barvách žluté, jasně zelené a rubínově červené. Ostatně zelené lesní sklo nemuselo být zabarveno. Tato barva vzniká samovolně z obsahu železa v písku, částečně z potaše.

Ze soukromého majetku své velké rodiny jsem získal trychtýřovitý pohár a další památky, jako sklíčko ve tvaru biskupské mitry a vypouklý skleněný terčík.

Jak poznáváme ze skleněných úlomků, střepů a hotových dílů, rodina Majer/Mayer vyráběla se svými německými a českými odbornými znalostmi výrobky špičkové kvality své doby. Úspěch je třeba zpětně svést na uměleckou a obchodní zdatnost sklářských mistrů Majerů. Ostatně jinak by se z jednoduché lesní sklárny nestala vysoce specializovaná sklářská manufaktura, která se přes velmi dlouhé časové období udržela. Zatímco v raných letech téměř všechno sama ve velkém rodinném příbuzenstvu organizovala, musela se v následné době soustředit na vlastní produkci skla a ještě přikupovat všechny suroviny. Obchodní úspěchy se pak projevily také na daních. V letech 1698 -1714 se platilo ročně průměrně 200 rýnských zlatých nájemní daně vrchnosti. K tomuto čistému zisku vrchnosti je potřeba ještě připočíst nikoliv nepodstatný zisk sklářského mistra.

Je to vlastně škoda, že v současnosti neprobíhá alespoň jednoduchý terénní výzkum na malé ploše v Hutisku – Zákopčí, aby se více prozkoumala raná doba sklářství na východní Moravě.

***

Rodinný klan Jiřího Majera se stále rozrůstal, a tak si jeho pravnuk, sklářský mistr Martin Majer pronajal od panství vsetínského 1. ledna 1678 sklárnu v Halenkově – Březité. Zde pozvedli sklářskou výrobu další členové rodu Majerů, a to Eliáš Huťař – Majer, Jakub Huťař – Majer, Jan Huťař – Majer, Melichar

Místo, kde stávala sklářská huť v Halenkově-Březité

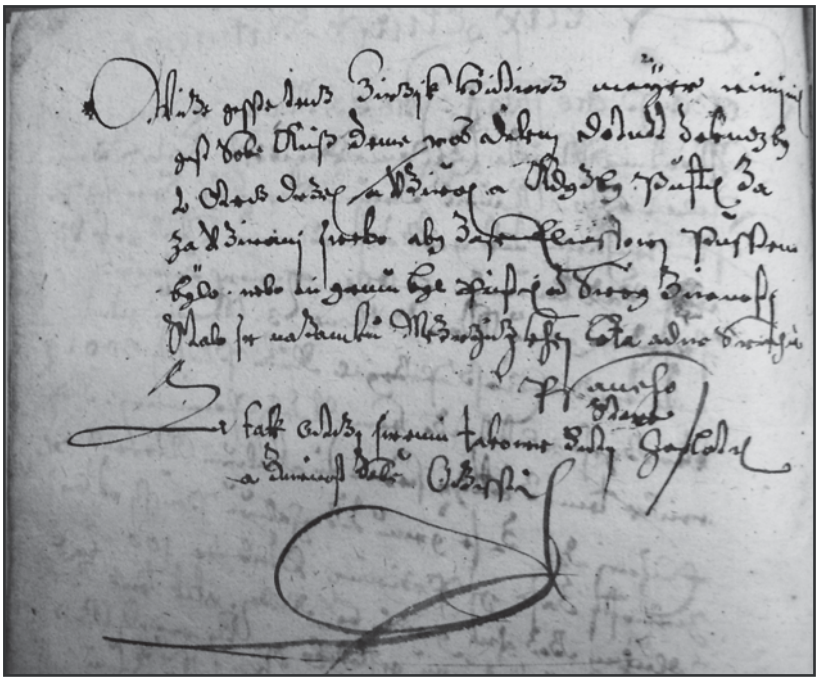

Část testamentu Jiřího Mayera z 23. 3. 1639

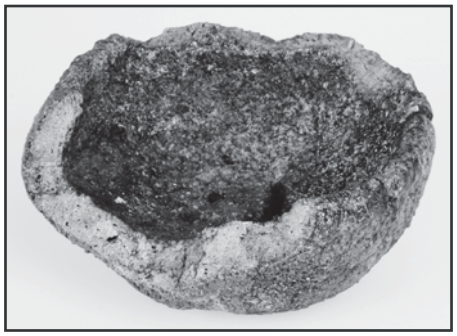

Tavící miska o průměru cca 12 cm ze sbírek vsetínského muzea Foto M. Ošťádal

„Cvokajzn“ – sklářská pinzeta na tvarování a zdobení vyfouknutého skla se zbytkem skloviny, délka cca 27 cm

Foto M. Ošťádal

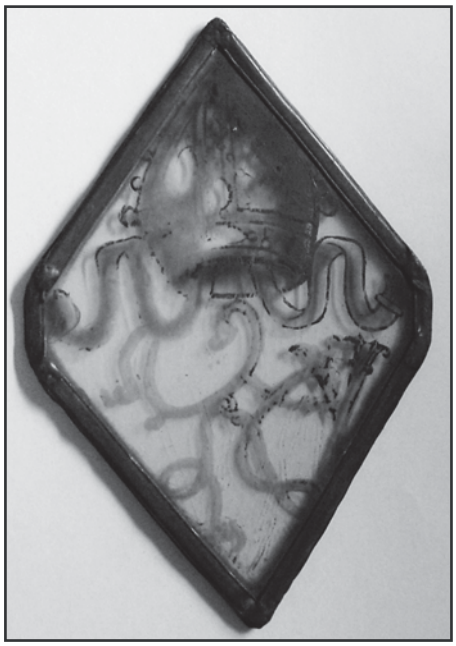

Sklíčko vsazené do olova tvaru biskupské mitry, kolem 1700, v: 14,7 cm, š: 9,8 cm

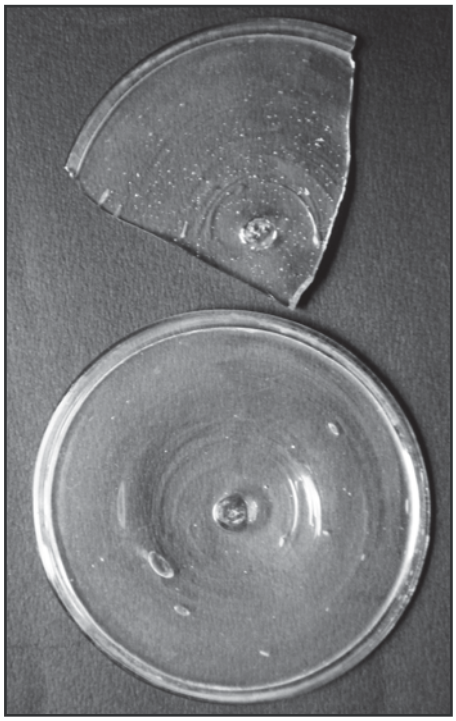

Okenní tabulka s vypuklinou, lesní zelené sklo se vzduchovými bublinami, šmouhami a korozí, průměr cca 9,7 cm

Kousky skloviny, šamotu a zdiva

Huťař – Majer, Michal Huťař – Majer a Ondřej Majer. V jakých funkcích je těžko říci, neboť se jich více jmenovalo Huťař, tzn. hutní mistr. Je možné, že někteří byli činní už jinde. Jsou známy četné malé putovní, případně lesní sklárny na Valašsku, většinou ještě neprozkoumané (například huť v obci Veselá u Valašského Meziříčí). Můžeme předpokládat, že celé „know-how" svých předků převzali od renomované sklárny na Hutisku z doby do r. 1677.

V Halenkově – Březité byla vyráběna vedle dutých sklenic na víno, pivo a vodu převážně okenní skleněná kolečka s vypouklinou uprostřed.

S přátelským přijetím paní Mgr. Hanou Jabůrkovou jsem mohl v květnu 2010 ze sbírek Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně prohlédnout následující nálezy z huti v Halenkově-Březité: malou tavicí pánev, štípací nůžky s přitaveným zbytkem skloviny, kterými se sklo formovalo nebo také zdobilo.

Od pana PhDr. L. Baletky, bývalého ředitele Státního okresního archivu Vsetín, jsem obdržel jeho podrobnou odbornou výzkumnou práci „K počátkům sklářské výroby na Vsetínsku"[2]. Zde je pojednáno velmi podrobně o huti v Halenkově – Březité, částečně na Hutisku. Vedle podrobných popisů a mnoha detailů je tu podáno znění hutní smlouvy a 2 analýzy skla z huti Halenkov – Březitá. Panu PhDr. L. Baletkovi srdečný dík za jeho badatelskou práci! Za sebe k tomu nemohu připojit nic nového.

Nabízí se však ještě jedna naléhavá otázka: Kde je sbírka skla Országa – Vraneckého se sklem z huti v Halenkově – Březité? Snad pomůže některý z čtenářů tohoto příspěvku.

Foto M. Ošťádal

Skleněné střepy dutého skla a okenních terčíků s korozí skla v barvách jasně zelené až černě mramorované. Střepy ukazují horní plochu špinavě duhové barvy, neboť ležely asi 300 let v zemi. Pomocí zaoblení fragmentů se dá určit průměr skleněných terčíků, který je cca 12,5 cm.

POZNÁMKY

[1] Články z Novin zpod Radhoště, roč. 42, 1939, č. 33, 12. srpna 1939, s. 3 a č. 34, 19. srpna 1939, s. 3 mi předložil František Šigut ze SOkA Vsetín v češtině, něm. překlad pořídil Pavel Dorčák. K tomu jsem dostal z olomoucké konsistoře dopis „Paní z Žerotínů" z 27. ledna 1653 psaný starou němčinou, v němž sklářský mistr je označen jako „arcikacíř", tj. vedoucí hlava kacířů.

[2] In: Práce Vlastivědného ústavu Vsetín, Vsetín, říjen 1973, s. 1 – 11.

Foto k článku H. Mayer

Trychtýřovitý pohár, kolem 1700, v: cca 14,8 cm

Trychtýřovitý pohár, kolem 1700, v: cca 16, 3 cm

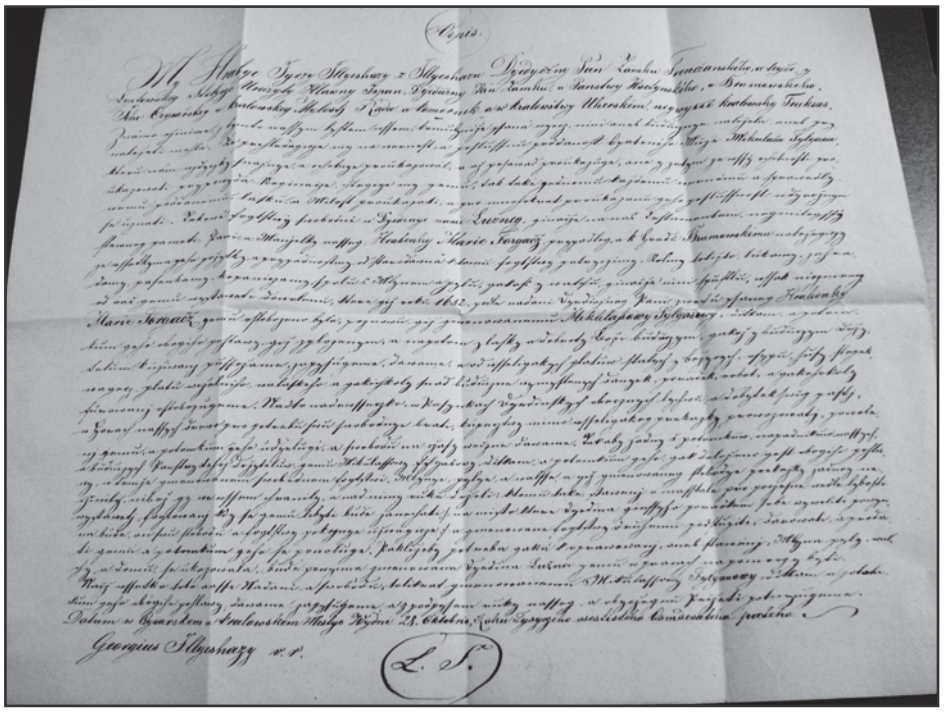

Opis privilegia Mikuláši Filgasovi z Lužné. MZA Brno, Nová sbírka G 2, karton 637 Foto Marek Chytil

Příběhy rodiny Filgasovy z Lužné

Jana Volfová - Hovořáková

Kombinace dosud nepublikovaných historických dokumentů z fondu rodu Illeszházy, uložených ve Štátnom oblastnom archíve v Bytči, a nejstarších matričních zápisů představuje první generace Filgasů v Lužné.

V roce 1682 se stal Mikuláš Filgas svobodným fojtem v Lužné, když hraběnka Marie Forgáčová z Gyméše, provdaná Illeszházyová, udělila jemu a jeho potomkům svobodu od placení peněžních a naturálních dávek, jako i od plnění robotních povinností, spolu s movitým majetkem – mlýnem a pilou. Hrabě Jiří Illeszházy ve své listině z 28. října 1685, vycházející z manželčina testamentu, přidal také valchu a vše potvrdil. Stejně tak učinil jeho nástupce Mikuláš Illeszházy, jenž navíc doložil Filgasovi nákup mlýna a valchy v Lidečku. Všichni majitelé brumovského panství se shodli na tom: *„Prohledujíce my na věrnost a poslušnú poddanost opatrného muže Mikuláše Filgasa, kterou nám vždycky snažně a ochotně proukazoval a proukazuje (...)“.* Formulace vzbuzující mnoho otazníků.

Vyprávění plná poezie

O charakteru poskytovaných věrných služeb můžeme pouze spekulovat, jenže každé velké zbohatnutí vždy dávalo prostor k bezbřehému rozvíjení fantazie.
Povídalo se, že Mikuláš Filgas byl levobočkem hraběte Illeszházyho, což nelze potvrdit ani vyvrátit, jakkoliv se to jeví nepravděpodobné. Proti mluví fakta, související s politikou vrchnosti, neboť Filgas nebyl jediný, kdo v té době na brumovském panství přišel k majetku.[1]

Dodnes se v rodině traduje poutavý příběh, že kterýsi z Filgasů, mlynář, se zamiloval do dcery zbojníka z Dinotic. Ta jednoho dne přijela do Lužné na bílém koni, třikrát objela Filgasovu usedlost, důkladně si ji prohlédla, byla spokojena a za Filgase se provdala. Jako věno přinesla truhlu plnou zbojnických peněz. Odtud prý pocházelo ono bohatství. A muži z Filgasova rodu, když si na muzikách poroučeli sólo, s významnými pohledy volali: „Dinotica!“ Snad takové konání, pokud se skutečně dělo, bylo spíš obranou před neustávající dotěrnou zvědavostí sousedů. Ostatně zatím se nepodařilo v matrikách identifikovat žádnou Filgasovu nevěstu, pocházející z Dinotice.

Avšak ani to nestačilo, jako by bylo potřeba stále něco obhajovat, něco, pro co okolí nemělo reálné vysvětlení. I můj tatínek mi vyprávěl, že Lužná získala svůj název a znak podle toho, že na Filgasově dvoře byla veliká luža a na ní plavala kačena. Filgas spjatý s Lužnou a Lužná s Filgasem. Tak tomu bylo odedávna, tvrdí nám krátká lidská paměť a dotvrzuje to i záznam další pověsti, nalezený v roce 1992 v Kroměříži v pozůstalosti profesora Aloise Beni, jenž zapisoval různá vyprávění v letech 1909-1911 buďto sám, nebo prostřednictvím svých žáků.

O založení Lužnej

Na tých místoch, gde je včilkaj Lužná, bývaly za starých časú bařiny. V tých močároch žilo aj moc divokých kačen. Taký tam rósto moc lip, a proto sa tam usádlil jeden včelař Filgás. Ten nosíval do Vídňa na prodaj másło aj kačeny, brynzu a med. Jednúc sa tam potkál se svým pánem, uherským hrabětem Illezházym a ten býl založený s druhým pánem, kerého majú robotníci račí. Toš šél najprem ten druhý k jednomu svému robotníkovi, aby mu cosi prodál. Ale ten robotník poznál svého pána, ale myslél si, že dyš sú takovým pánem a majú moc peněz, že možú aj dobře zaplatiť, a zacenil mu to moc dráho. Potem šél Illezházy k tomu Filgásovi. Filgás ho takejc poznál, a dyš chtěl od něho cosi kúpiť, toš Filgás pravíl, že on svému pánovi neprodáva, ale že mu to dá zadarmo. Toš tak Illezházy vyhrál a Filgasovi za takú věrnosť dál kus země, tú počilajší Lužnú, ludé v okolí mu moseli robotovať a on si směl zařídit hospodu, mlýn, kovárňu a obchod.

Šak tú darovací listinu ešče majú strýc Filgás,ináč Huménsky. Je z roku 1685.
(Lužná u Vsetína. Zaznamenal Jožа Novotný.)[2]
I v pověstech se mohou nacházet zrnka pravdy. Opis originálu uvedené listiny byl nalezen při bourání Filgasova mlýna a v roce 1975 prodán do Moravského zemského archivu v Brně, kde je dodnes uložen.[3]

Suchá fakta archivních pramenů

Říkalo se také, že Filgasovi patrně do Lužné přišli z Uher. Ani v tomto ohledu neexistuje jednoznačná odpověď. Tvar příjmení, které se na Moravě v 17. století vyskytuje jen sporadicky, tomu nasvědčuje. Etymologii příjmení je možné rekonstruovat i na základě výkazů trenčanských Valachů v obci Štiavnik na panství lietavském, kde je zapsán v roce 1539 Ladislav Filkas.[4]

Rovněž křestní jméno dcery Jana Filgase, Kunegundy, která se v Polance roku 1669 provdala za Václava Janičatu, zde bylo zcela neobvyklé a ojedinělé. Její sňatek svádí k domněnce, že mohla být sestrou Mikuláše Filgase, ovšem to z matrik nelze doložit.
Na panství Brumov a Vizovice nacházíme Filgase – Filkase v Pulčíně, kde je v komínové dani z roku 1667 uveden Jiří Filgaschú na pustém gruntu[5] a v lánovém rejstříku z roku 1670 je na čtvrtlánu Kateřina Filkasova.6 Roku 1669 se v Pozděchově narodila dcera Dorota Šimonu Filgasovi a jeho ženě Zuzaně, o nichž však již nejsou další zprávy.

Nejdůležitější pramen tvoří stížnosti poddaných brumovského panství z konce 17. století a z počátku 18. století, z fondu Illesházy z Štátneho oblastneho archívu v Bytči, mezi nimiž se nacházejí ty, které psali příslušníci rodiny Filgasovy, i ty, v nichž o jejich jednání vypovídají jiní. Srovnání těchto autentických historických dokladů se záznamy z matrik[7] umožňuje plasticky sledovat životní osudy Filgasů na panství Brumov.

Mikuláš Filgas přichází

Předtím, než dosedl na svobodné fojtství v Lužné, se s Mikulášem Filgasem setkáváme v Polance. V komínové dani z roku 1667 je uveden na třičtvrtělánu, lánový rejstřík tento údaj upřesňuje tím, že před ním, v roce 1656, sídlil na gruntě Mikuláš Kozú.

Dne 4. května 1668 začíná matrika narozených farnosti Vizovice, kam Polanka spadala,

vedená od roku 1667, podávat svědectví. První záznam je trochu podivný, patrně proto, že pan farář, který jinak zapisoval pečlivě, neměl úplné údaje a pravděpodobně Mikuláše a jeho rodinu neznal, protože jej zapsal jako Firkas, matku označil za neznámou a u dítěte nenapsal jméno – pouze údaj *„dítě Mikuláša Firkasa z Polanky“.* Další zápis následuje roku 1670, kdy se narodil syn Jiřík. Jako otec je uveden Martin Filgas, jedná se však o chybu, protože kmotři jsou stejní, matka je Kateřina. Další záznamy se již ustálily, roku 1672 přichází na svět dcera Kristýna, v roce 1674 se manželům Mikuláši a Kateřině Filgasovým narodila dvojčata. Poznamenáno je, že dcerka byla pokřtěna od báby a ihned zemřela, syn Matěj, pokřtěn od kněze, přežil dva dny. V lednu roku 1675 se narodila dcera Marina, při jejímž úmrtí, opět za dva dny, je otec Mikuláš označen jako fojt polanský, což se opakuje i při narození dcery Roziny o rok později. Vzhledem k tomu, že fojtství v Polance bylo zákupní, staví jej tyto dvě zmínky, které zároveň vylučují chybný údaj v zápisu, do jiného světla a naznačují: Mikuláš Filgas si s povolením vrchnosti fojtství v Polance koupil. Vedl si v dalších letech patrně tak úspěšně, že mohl pomýšlet na větší výsady a výnosnější majetky, které skutečně získal v roce 1682 v Lužné.

Pozoruhodné ovšem je, že třebaže Mikuláš Filgas pobýval v Polance asi od roku 1667 do roku 1682, tedy přibližně 15 let, velmi málo se za tuto dobu sžil s místní komunitou. Jako fojt, jehož postavení podmiňovalo společenskou prestiž, měl být žádaným kmotrem narozených dětí i vítaným svědkem při svatbách. Kupodivu však nesvědčil při žádné svatbě a v kostele stál při křtu pouhých čtyř dětí, a to mlynáře Kláštovského a Jana Smolíka, který se do Polanky přiženil z Lidečka. Filgasovým dětem byli za kmotry příslušníci pouhých dvou rodin, které v Polance také nepatřily mezi starousedlé.

Možné pochybnosti, zda se v případě polaneckého a pozdějšího luženského fojta jedná o tutéž osobu, vyvracejí opět matriky. Mikuláš Filgas, již jako fojt z Lužné, se vrací do Polanky, aby pokřtil děti ze spřátelených rodin, v jednom případě se svou druhou manželkou Dorotou, jednou s dcerou stejného jména, která se zde v roce 1678 provdala za Jana Michálka.

Posledním dítětem Mikuláše a Kateřiny Filgasových, jehož narození je zapsáno dne 1. 9. 1678 ve vizovických matrikách, byl syn Mikuláš, pokračovatel rodu.

Za předpokladu, že Mikuláš Filgas sídlil již v roce 1682 v Lužné, vzniká v matrikách, které se ve farnosti Lidečko dochovaly až od roku 1708, časová mezera. Nevíme tedy přesně, kdy zemřela jeho manželka Kateřina, můžeme jen s jistotou konstatovat, že se tak stalo před listopadem roku 1694, protože tehdy se vdovec Mikuláš Filgas z Lužné znovu oženil s Dorotou, dcerou Martina Babíka z pasek od Pozděchova.

Matriky nezachycují ani Mikulášovo úmrtí, a tak je i přibližné stanovení data jeho narození obtížné. Vodítkem může být věk dcery Doroty. Počítáme-li, že v době sňatku jí bylo 20 let, mohla se narodit roku 1658, pak bychom mohli stanovit narození jejího otce kolem let 1633-1635. Z nedatované stížnosti jeho syna Mikuláše je také zřejmé, že v dubnu roku 1702 byl ještě Mikuláš Filgas naživu.

Naopak je téměř jisté, že jediným žijícím mužským potomkem Mikuláše Filgase a jeho ženy Kateřiny, o dětech s Dorotou zprávy nemáme, zůstal syn Mikuláš, který se ujal všech svých nástupnických práv.

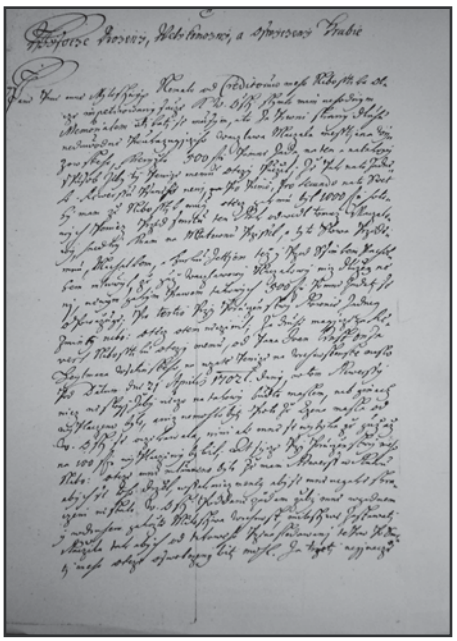

Stížnost Mikuláše Filgase. ŠOA Bytča, fond Illeszházy, panství Brumov, stížnosti poddaných, Lužná

Ponížený věrný poddaný Mikuláš Filgas, syn nebožtíka z Lužnej

Tak byl podepsán Mikuláš mladší na žádosti, kterou adresoval hraběti Mikuláši Illeszházymu a v níž prosil o podporu v komplikovaných záležitostech, které musel po smrti otce řešit.

Tou první bylo obvinění, „a to ze první strany dluhu nedůvodně pro Václava Máčala, měšťana vizovského, kteryžto po mě 500 zlatých žádá na ten a takový způsob, že by ty peníze mému otci půjčil, že pak na to žádného reversu psaného není“.[8]

To potvrzuje ve své stížnosti i sám Václav Máčal a dodává další pozoruhodné okolnosti: „Před Vaší Vysoce hraběcí Milostí ponížene netajím, že jsem Mikulášovi Filgasovi, nyní již nebožtíkovi z Lužnej, některý peníz byl na žádost jeho zapůjčil a on mými penězi nejenom sobě zapomohl, ale taky svobodství sobě kúpil, na kterúžto jemu ode mne učiněnú púčku mě za živobytí svého něco oplatil a ještě 500 zlatých dlužen zůstal, a poněvadž jsem od něho žádného psaného reversu neměl (...).“[9]

Potud se oba aktéři sporu shodují, dále však události líčí každý jinak. Mikuláš Filgas argumentuje: „Na to svědky mám, že nebožtík můj otec, jak mu byl 1000 zlatých hotových peněz před smrtú ten rok odvedl, tomuž Máčalovi, hnedky k nám na mlatebnu přišel a tyto slova přede mnú, Machálkem, Jurků zetěm, též i před Šimkem pacholkem mluvil, že již Václavovi Máčalovi nic dlužen není, nevím, jakým právem takových 500 rýnských po mě žádati se opovažuje, před svědky při poručenství rovněž žádnej zmínky nebožtík otec o tem nečinil.“[10]

Václav Máčal však viděl události ze zcela jiného úhlu: „Jak náhle jsem se dověděl, že na smrtedlnej posteli leží, k němu jsem se vypravil, jeho taky ještě živého zastal a jemu ten dluh připomenul, kterýžto se v přítomnosti Jana Machovského z pasek pozděchovských, Tomáše Michálka ze Střelného, Jana Mališa z Lužnej a mlynáře Slováka z Lužnej k těm pěti sto zlatým, že mě jich spravedlivě dlužen jest s tím doložením – však můj syn Mikuláš o tom již taky dobrú vědomost má, ačkoliv on sice tenkráte zapírati a všelikých vymyšlených auskokův užívati chce, nicméně já to vše probirovati a jeho zahanbiti mohu, nebo kdy jsme spolu nekterý týden po smrti nebožtíka otce jeho na Vsetín k panu hejtmanovi strany téhož dluhu jeli, on mě nedaleko dědiny Ústí v cestě naváděl, abych před panem hejtmanem o vyšší sumě nežli o 500 zlatých pověděl, nevím, k jakému forteli to mínil, ale já jsem se jemu navésti dáti nechtěl, abych to mluviti měl, čeho v pravdě není.“[11]

Proč se Mikuláš Filgas snažil před vrchností o zvýšení dlužné částky, není příliš pochopitelné, v čemž lze s Václavem Máčalem souhlasit, protože tímto činem by se na první pohled stavěl sám proti sobě. Ale kdoví, jaké další

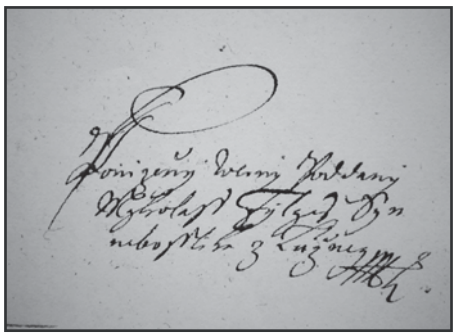

Stížnost Mikuláše Filgase. ŠOA Bytča, fond Illeszházy, panství Brumov, stížnosti poddaných, Lužná

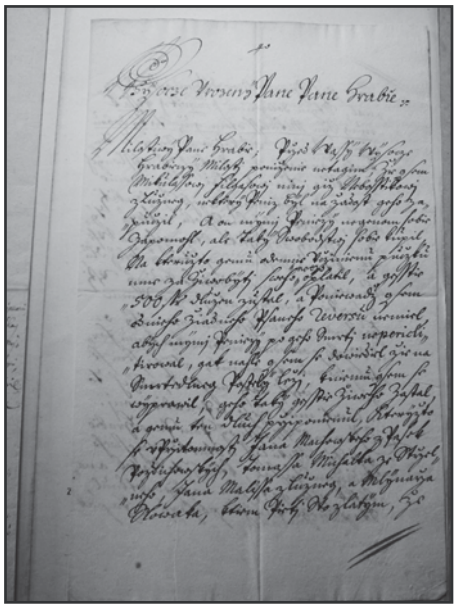

Stížnost Václava Máčala. ŠOA Bytča, fond Illeszházy, panství Brumov, stížnosti poddaných, Vizovice

okolnosti hrály roli v jeho uvažování. V jeho stížnosti a žádosti zároveň zaznívá i jistý obchodní problém ve vztahu k vrchnosti, v němž odkazuje na revers, vydaný jeho otci dne 21. 4. 1702 „na vrchnostenské máslo, v tom reversi nic nestojí, že by něco na takový buďto máslem neb jináč mi placeno bylo, (…) nyní ale mě se vytýká, že již až na 100 zlatých vyplacený by byl“.[12]

Dál se Mikuláš ve svém psaní zmiňuje o tom, že byl nařčen také ze strany Václava Kašpárka a Mikuláše Persuna, poddaných z Vizovic, a že i jim jeho otec dlužil 48 zlatých.

Jak se vyřešily všechny tyto spory, o tom prameny mlčí. Možná ani ke svému konci nedospěly, protože Mikuláš Filgas mladší zemřel 28. května 1714, ve věku 36 let. Zanechal po sobě vdovu Kateřinu, která se roku 1715 znovu provdala za Jana Trochtu z Francovy Lhoty, a sirotky.

Václav Máčal na Lužnou nezanevřel, matriky jej zde zastihly v roce 1716, kdy byl kmotrem dceři Jiřího Mikšíka a Margarety. Jestliže byla pravdivá jeho slova ze stížnosti: „Jeho syn Mikuláš v statku otce svého dědičném zůstal, kteryžto statek a nábytek jeho, jak sem napřed dotknul, skrze moju půjčku pochází“,[13] pak můžeme zapomenout na pověsti, v nichž se praví, že Filgas získal majetek od dobrotivého hraběte nebo že peníze přivezla zbojnická nevěsta. Spíše je na místě přemýšlet o ekonomických vztazích.

Vznosná slova o službě vrchnosti v sobě určitě skrývala úspěšné obchodní vztahy, na nichž vydělávaly obě strany. Jisté je, že Mikuláš Filgas starší byl člověk velmi schopný a podnikavý, výborně se orientoval v daných situacích a dokázal beze zbytku využít přízně mocných ve svůj prospěch.

Jan Kobzáň: Ilustrace k rukopisu „Míťka z Lužné, bohatýr valašské země“ Ze sbírek MRV Vsetín

POZNÁMKY

1 Odehnal, P.: Za své služby platné a užitečné obdarován byl... Hospodářské a společenské vzestupy poddaných na brumovském panství v 60.-80. letech 17. století. In: Valašsko 21, 2008/2, s. 4-7.

2 Vlčková, I.: Ukázky z pověstí, pověrečných povídek a vyprávění z rukopisné sbírky profesora Aloise Beni. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov, Přerov 2002, s. 69.

3 Moravský zemský archiv Brno, Nová sbírka, G 2, karton 637.

4 Macůrek, J.: K dějinám valašské kolonizace v Trenčanské stolici (na pohraničí moravsko-slovenském a těšínsko-slovenském) od konce 15. století do roku 1618. In: Valašsko 3, 1954, s. 8.

5 MZA Brno, D 1, L 312.

6 MZA Brno, D 2, R 312.

7 MZA Brno, E 67, i. č. 4908. - ZA Opava, Matriky, i. č. 2504, sign. VK IV 1.

8 ŠOA Bytča, fond Illeszházy, panství Brumov, stížnosti poddaných, Lužná.

9 ŠOA Bytča, fond Illeszházy, panství Brumov, stížnosti poddaných, Vizovice.

10 Tamtéž, Lužná.

11 Tamtéž, Vizovice.

12 Tamtéž, Lužná.

13 Tamtéž, Vizovice.

O zbojnické nevěstě

(úryvek z nevydaného rukopisu Josefa Filgase „Míťka z Lužné“)

Jednoho letního dne se lužňanští formani vraceli z panské formanky kolem Valašských Klobouk. Byl trhový den. K městečku mířili lidé ze všech stran, mladí i staří, ženy i muži, děvušky plné ohně, žebráci, kejklíři a bylináři, houfy zvědavých dětí, ti všichni spěchali na valašský trh. Onoho dne byl v městečku nebývalý ruch.

Na náměstíčku stávala široká hranice smolného dříví pro výstrahu čarodějnicím. K té hranici z rohu náměstíčka vlekli měšťanští i venkovští lidé pěknou mladou dívku. Neplakala, ani o pomoc nevolala, jen se drala lidem z rukou a pokřikovala na ně: „Hlupáci! Věříte na kouzla a čáry. Cožpak bych se nechala vámi vláčet, kdybych uměla čarovat? Udělala bych z vás stádo ovcí anebo koz, kdybych tu moc měla...“

„Upalte ji! Upalte!“ výkřiky vzlétaly k obloze jako vlaštovky při odletu. A městské paní i báby, jedny zapomínaly na svou důstojnost a druhé děvčeti záviděly její ztepilost a krásu, hemžily se kolem ní a počínaly si nejhorlivěji. Tahaly dívku za vlasy, vrážely jí do zad zaťatými pěstmi a jen se některé z nich naskytla příležitost, ubližovaly jí.

„Bylo by jí škoda,“ uvažoval Míťka, když pohlédl pobledlé dívce do tváří. „Hezká je a statečná! Nic se nebojí toho křiku a hluku a tohle se mi líbí,“ vkročí do zástupu a vyzvídá, čím se děvče provinilo. Od mnohých se kloudné odpovědi nedočkal. Až jeden měšťan mu pověděl, že dívka pohlédla na dobytče a že dobytče rázem pošlo.

„A vy těm povídačkám věříte?“ ptal se Míťka.

„A proč ne? Jsou přece čarodějnice, jen se nedejte zmást její pěknou tvářičkou,“ odpověděl měšťan nabubřele a už se dral blíže k dívce, aby ji také uhodil.

A už Míťka popadne jiného měšťana za rukávec a ptá se: „Co provedla?“

„Nevím,“ odpovídá měšťan.

„Tak proč hulákáte, aby ji upálili?“

„Všichni pokřikují,“ ohrazoval se měšťan a obrátil se k Míťkovi zády.

„Nepleť se měšťanům do toho!“ varovali Míťku lužňanští.

„Nepřestanu, dokud se nedovím pravdu,“ tak hovoří Míťka. Nevěřil, že je neznámá dívka čarodějkou. Komu by mohla ublížit takovýma milýma očima? Stál tváří v tvář Nedobrému a i když měl Nedobrý zlé oči, Míťkovi neublížil zlým pohledem. A byl to Nedobrý! Co byl živ, nepotkal ještě čarodějku, i když už řadu ipojakubských nocí prospal na Holém vrchu, kde mívaly podle lidských řečí čarodějnice reje. Čarodějnice se neslétaly ani o své čarodějné noci, jen odněkud přilétla sova a netopýři kroužili nad vrškem a jinak ticho před půlnocí a ticho i po ní. A že se mu nedostávalo řádné odpovědi od mužů, ptal se žen.

„Vzácná paní,“ oslovil jednu měšťanku v sametovém plášti, „neřekla bys mi, proč křičíš: Upalte ji? Ublížila ti?“

„Jen se jí podívej do očí,“ odpověděla měšťka vyhýbavě.

Míťka se prodral k dívce a pohleděl jí zblízka do tváře. Pohlédla na něho opovržlivým pohledem. A Míťka si pomyslil: Má modré oči jako sestra Kristina...

Měšťka vypískla: „Učarovala tě! Věř, že je čarodějkou! Podívala se na paní Dindešovou a ta rázem padla napůl mrtva k zemi... Dlouho trvalo, než opět přišla k sobě...“

„Jeden říká, že pohlédla na dobytče, druhý zase, že na člověka, ech, nevyznáš se v pošetilých řečech,“ rozhněval se Míťka na pověrčivý dav. Zatím dovlékli dívku k hranici, darmo se bránila nohama i rukama. Marně volala již hlasem plným úzkosti po právu a po rychtáři. Přivazovali ji k sloupu. Pozvedla ještě oči a vzhlédla prosebně k Míťkovi. Rozvášnění lidé podpalovali hranici.

Míťka přiskočil ke svým koním. Vyskočil na vůz a práskl bičem, jako když na horách zahřmí. „Koně se splašili!“ křičel na zástup. Lidé zděšeně uhýbali a uskakovali z cesty. Míťkovi koně se hnali jako diví, ještě je Míťka nikdy bičem nešlehl jako dnes. Měšťané a měšťky se rozbíhali do přilehlých ulic, Valaši z hor a dědin ustupovali stranou. Měšťanské ženy si navzájem šlapaly na dlouhé vlečky šatů a závojů, nejeden Valach v tom ruchu ztratil obušek nebo širák. Muži křičeli, ženy pištěly a naříkaly, děcka s pláčem utíkala k domovům.

Zdálo se, že Míťka koně neudrží. Ale zastavil je na jeden zátah u smolné hranice, kde už nebylo jediného zvědavce. Natáhl k dívce ruce a jediným trhnutím přetrhl provazy, které ji poutaly ke kůlu. Pozvedl ji k sobě na vůz a jen suše poznamenal: „Drž se dobře...“ a pak popohnal znovu bičem koně. Někteří z odvážlivců se stavěli koním v cestu a rozpřahovali náruč, ale Míťkovy koně by nezadržel ani ďábel. Mnohý chlapík se svalil do bláta, když uskakoval.

Hnal Míťka koně z městečka ven. Dívka mu rozechvěle děkovala. „Ještě neděkuj, nejsme zachráněni,“ povídá Míťka. „Ještě nás mohou upálit spolu...“ Pronásledovali ho na koních. Byl jich za nimi pěkný houf. „Hej! Stůj!“, hulákali za Míťkovými zády. „Je-li ti život milý, stůj!“ Nedbal na jejich pokřik. Ujížděl, přestože po něm stříleli z bambitek. Občas se jen ohlédl, jak jsou daleko. Teprve u Lidče zvolnil trysk koní a zasmál se, jako když ocel zazvoní. Podíval se na neznámou, jako by si ji chtěl důkladně prohlédnout. I ona se již usmívala.

„Nebojíš se, že ti počaruji?“ promluvila tichým, ale půvabným hlasem.

„Ukaž, co umíš, a počaruj,“ směje se Míťka, až se perlí jeho bílé zuby.

„Nic neumím,“ pousmála se. „Ale ty jsi chlapík!“

Chvilku jeli mlčky dále, jen vítr pohvizdoval z hor.

„Nejsem čarodějnice, ale jsem zbojníkova dcera,“ promluvila k Míťkovi, jako by se omlouvala.

„Dobrý zbojník je také člověk,“ odpověděl Míťka.

„Chtěla bych takového muže, jako jsi ty,“ znovu začala ona.

„Nebojím se ani čarodějnic, ani zbojnických dcer,“ ozval se Míťka.

Rozpustile se zasmála do větru: „Beru tě za slovo... Přijdu si pro tebe...“

„Jen přijď!“

Ani neřekla: Míťko, zastav koně, seskočím. Přehoupla se přes postranice, ani Míťka nevěděl kdy a hup! Do trávy. Ohlédl se Míťka a viděl, že už jede sám. Zamávala mu z dálky na pozdrav a pak ještě zahoukla odněkud z vrchu: „Míťko, húúúúú! Očaruju tě!“

„Očaruj!“ se smíchem odpovídal Míťka.

Zamyšleně odjížděl k Lužné. Zalíbila se mu od první chvíle, kdy se jí podíval do hlubokých očí. Byly jako tůň pod mlýnem.

Zdálo se, že mu přece jen nějak učarovala. Myslil na ni, denně na ni myslíval a nejednou ji zrána nebo k večeru vyhlížel před mlýnem. Míťka na svou čarodějnou dívku nezapomínal. Přijde? Splní svůj slib?

Až jednoho zamlženého dne se jí dočkal. Nad Maděrkem třeskl výstřel a po něm následoval druhý. Od Maděrku se hnala ke mlýnu neznámá dívka na černém koni.

Ty výstřely byly Míťkovi na pozdrav.

„Přišla jsem si pro tebe, Míťko,“ řekla vesele. Míťka ji přivedl maměnce a pravil: „Maměnko, chystejte svatbu!“

Maměnka vyšla nevěstě vstříc na zápraží a pěkně ji uvítala: „Ej, dobrá žena bude pro Míťku, jinou by sotva našel, kdyby kraj světa šel...“ A hned dívku požehnala: „Vítám tě, dcero, vítám!“

A chystali ve mlýně svatbu. Kdo v ony dny do mlýna přišel, neodcházel s prázdnou. Byl úrodný rok, napekli vdolků a pagáčů, těch hruškových, co po nich máslo teče jako déšť, a rozdávali sousedům, poutníkům i dětem ve vsi.

Ogaři z Lužné postávali před mlýnem a prozpěvovali: „Pěkně vás prosíme, pusťte nás do síně, a ze síně do jizby, abychom venku nezmrzli...“

*****

A byla slavná svatba.

Tři dny a tři noci tančili Lužňané na Míťkově svatbě. A že nestačila hospoda, hráli valašští muzikanti ve stodole a tam tančila děvčata s chlapci na mlatě. Staří, mladí, kdo měl nohy zdravé, každý si poskočil valašskou.

Na třetí den, kdy byli Lužňané nejveselejší, najednou nad dědinou zazněla střelba. Prásk! Bum! Prásk! Hřmělo nad Lužnou, jako by byla začala válka. Až se dědina zachvěla od první chalupy k poslední.

„Kuruci!“ křičeli chlapi a hledali obušky.

„Tataři!“

„Turci!“

„Kde by se dnes vzali Turci v Lužné,“ namítne Míťka.

Ogaři se rozutekli pod stodoly a zalézali do sklípků. I někteří chlapi se polekali. Ženské utíkaly do chalup.

„Zbojníci!“ zakřičel někdo před mlýnem. „Ještě nám všechno poberou!“

Zbojníci se za nikým nehnali, na lidi se usmívali, mávali přátelsky rukama, děti brali do náručí a vysazovali je na koně. Stříleli k obloze, obušky házeli vysoko k nebi a s výskotem je zachytávali. Hrnuli se rovnou k hospodě a ptali se po Míťkovi.

A už tu byl Míťka před nimi.

„Vezeme výbavu pro zbojnickou nevěstu,“ křičí zbojník na Míťku.

A zbojnický hejtman se ohlíží po nevěstě.

„Tatíčku!“ vykřikne nevěsta a běží ke zbojníkovi s rozepjatou náručí.

„Katuško!“ osloví otec dceru. „A co doma?“

„Maměnka zemřela,“ posmutněla dcera vzpomínkou na matku.

„Vím, vím,“ pokýval otec hlavou. „Věděli, že k ní přijdu, čekali na mě po celou noc u našich pasek... Stříleli po mně jako po zajíci!“

Zjasněly mu oči, když se na dceru usmál: „Přivezl jsem ti výbavu...“

Pokynul zbojníkům a přinesli kovanou truhlu a složili ji nevěstě k nohám. Pokynul rukou podruhé a jiní dva zbojníci přitáhli další truhlici. V jedné se zablýskaly zlaťáky, stříbrňáky, groše i měďáky, v druhé truhlici byly pěkné kordulky, suknice, jupky překrásně vyšívané.

„Máš krásnou výbavu, i když je táta zbojník,“ usmíval se hejtman na dceru a na Míťku: „To sis, Míťko, nemyslel, že dostaneš nevěstu s věnem!“

„Královská výbava,“ šeptaly ženské. „Ani městská panna by se za ni nemusela stydět!“

„Míťka si našel bohatou nevěstu,“ záviděli chlapi. „Zrovna takovou bych chtěl...“

Podivili se všichni, kteří stáli kolem Míťky, jak prostí lidé, tak i zbojníci, když Míťka nenadále řekl: „Nechci takovou výbavu!“

Nevěsta měla oči jako jasné nebe: „Dělej s tím, Míťko, co chceš!“

Z daleka široka přišli lidé na Míťkovu svatbu. Bylo tu nemálo lidí z Pulčin, z Polanky, ze Zděchova, z Hovězího, z Leskovce, ba i ze Seninky. Byli tu lidé z dolin i z hor. Míťka bral peníze do hrstí a nedíval se, zda jsou zlaté nebo stříbrné, grošíky nebo měďáky, a rozdával je lidem.

„Odkud jsi?“ tak se ptal Valacha.

„Ze Seninky, z pasek,“ odpověděl Valach.

„Kolik máš dětí?“

„Pět...“

„Pět kuřátek potřebuje hodně zobu,“ pověděl Míťka a nasypal Valachovi ze Seninky plnou dlaň peněz.

Mnoho a mnoho lidí takto obdaroval. Žádná dlaň, která se v oněch dnech napřímila k Míťkovi, nezůstala prázdná. I nevěstiny šaty, fěrtošky, kordulky, šátečky, suknice, všechno Míťka rozdal v onen poslední svatební den.

Nevěsta se jedním okem smála a druhým plakala. To samou radostí, že se Míťka nezlakomil na věno. Nehrábl ani do peněz, aby si nabral zlaťáků, a jestli hrábl, pak do cizích dlaní nasypával. Slzel i zbojnický hejtman, Pisarčík, Kateřinin otec, zaslzeli i jeho druzi, když viděli, kolik radosti

Míťka způsobil se zbojnickým věnem. Radovali se i Lužňané a tančili se zbojníky tu noc až do rána bílého. A zbojníci si nechávali zahrát zbojnické písně:

Jeli formani, jeli dolinou
Čekali na ně zbojníci
Pod borovinou.

Pod borovinou, pod zeleným hájem
Čekali na ně zbojníci
Se svým hejtmanem.

Milí zbojníci, běžte na pány
A nechte projet
Chudé formany.

Byla to svatba veselá až milo a kdo na ní byl, do smrti nezapomněl na veselé svatební dny. A do roka zakřičel v mlynářské světnici Míťkův syn. A dali mu jméno Míťka, neboť otec se nebál, že prvorozený syn zemře, jsa pojmenován po otci. A nebála se ani matka Kateřina. Toho roku bylo dost úrody ve valašských horách a údolích a vesele klapal Míťkův horský mlýn.

POZN. REDAKCE:

Rukopis Josefa Filgase „Míťka z Lužné, bohatýr valašské země“ je uložen ve Slezském zemském muzeu v Opavě – Památníku Petra Bezruče (51/82/553). Doprovodné ilustrace Jana Kobzáně pocházejí z roku 1946, do sbírek MRV ve Vsetíně byly získány v r. 1985 a zařazeny pod inv. č. UH 363 – 442.

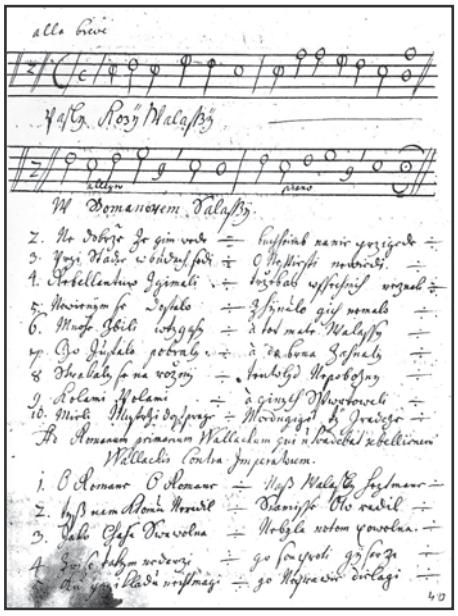

Originál písně Pásli kozy Valaši

V článku Rozjímání nad písní Pásli ovce Valaši (Valašsko 1999/2) se Zdeněk Kašpar podrobně věnoval okolnostem jejího vzniku. V Moravském zemském archivu, ve fondu G 11, pod inv. č. 913 je uložen obsáhlý latinsky psaný rukopis s názvem Olomuciam Moravorum. Obsahuje popis vpádu Švédů na Moravu za třicetileté války a pojednává o obsazení města Olomouce v časovém rozpětí let 1642 - 1648. Na straně 23 je uveden notový záznam a text písně Pásli kozy Valaši, patrně v původní podobě.

Jana Volfová

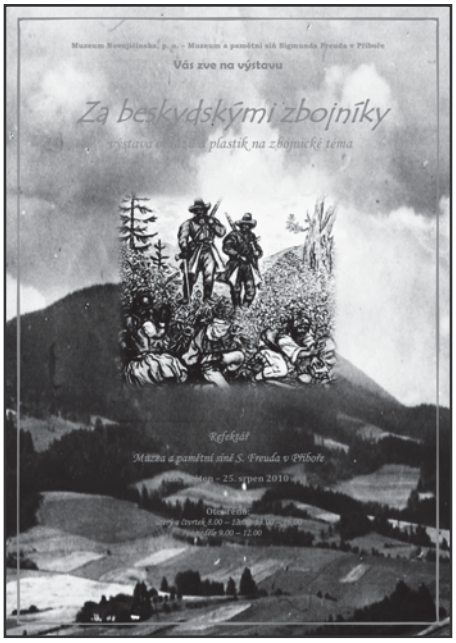

Plakát k výstavě

Výstava Za beskydskými zbojníky v příborském muzeu

Václav Michalička

Zbojnický fenomén v karpatské oblasti na území dnešní České republiky stál v posledních dvaceti letech spíše na okraji zájmu odborné i laické veřejnosti. Ovšem nyní se opět k němu stále častěji obrací pozornost a nejen autoři nových knih, ale také současná výstavní činnost některých muzeí se nechala zlákat touto svébytnou tematikou.

Jev označovaný jako zbojnictví zcela jistě prošel až do dnešní doby ve vnímání společností mnoha proměnami. V představách lidí se tak snoubí nereálné iluze o statečných chlapcích mstících křivdy panské zvůle podporované tradovanými pověstmi i lidovými písněmi, s dnešní chladnou kritikou a odsudkem těchto osob coby pouhých kriminálních živlů. Obdivované hrdinství se tu střetává s násilnickou činností a obyčejným lupičstvím, ovšem vábivé záblesky drsné romantiky stále vyvolávají pocity sympatií. Právě ono dobrodružství, které není třeba hledat v exotických krajích či vzdálených mořích, ale stačí obrátit zrak k našim nepříliš vysokým horám, rádo podněcuje fantazii o hrdinských činech obyčejných lidí z chudých dědin.

Pravdu o zbojnících dávno překryl nános pověstí, ve kterých převažuje souhlas s jejich skutky a oslava statečnosti, chytrosti a odvahy. Mentalita venkovské společnosti se v minulosti zcela lišila od té dnešní a před vznikem občanské společnosti po roce 1848 (a ovšem ještě i dlouho po tomto datu) obyvatelé vesnic naprosto jinak chápali pojmy vlastní a cizí. Za cizí bývalo považováno především panské. Poškození či krádež z panského nijak nepoškozovaly vlastní komunitu, naopak tato činnost bývala schvalována, považována za nezbytnou a kolektivní uznání patřilo těm, kteří se jí zhostili s šikovností a důvtipem. Dlužno říci, že tento vztah se přenesl nejen na pozdější velkostatek, ale také i na zřizovaná JZD. Není se proto čemu divit, že lidový soud byl ke zbojníkům velice milostivý, neboť jejich činnost bývala zaměřována především na lidi mimo venkovské společenství. Navíc zbojnická činnost byla do velké míry závislá na spoluúčasti a podpoře místního obyvatelstva, které bylo třeba si získávat značnými odměnami. Odtud patrně může pocházet i ono známé „bohatým bral a chudým dával“; zbojník totiž potřeboval určité stabilní zázemí a jeho největším nebezpečím byla zrada.

Jak se rychle měnila mentalita společnosti, pohled na zbojníky a jejich činnost už ovlivněný obdivem lidových vrstev počal získávat sociální rozměr boje utlačovaných proti utiskovatelům. Toto vnímání bylo natolik blízké mnoha společenským idejím i ideologiím, že motivovalo četné tvůrce k výtvarným i literárním projevům. Inspiraci tak čerpali neprofesionální i školení umělci, kteří vytvářeli díla se zbojnickou tematikou velice blízká lidskému vnímání. Široká škála dřevořezeb, obrazů i knižních prací oslavujících zbojníky coby lidové hrdiny je toho zcela jistě přesvědčivým dokladem.

Uskutečnění výstavy či expozice zaměřené na zbojnický fenomén má pouze omezené možnosti. Pokus o zobrazení skutečné reality naráží na nedostatek materiálu s absencí autentických předmětů spjatých se zbojníky. Proto realizované výstavy vychází zcela zákonitě především z pozdějších uměleckých ohlasů. Dlužno říci, že se jedná převážně o tvorbu z konce 19. a z 20. století. Starších děl existuje velmi málo, ovšem mají vysokou vypovídací hodnotu o vnímání zbojnictví v různých časových obdobích i sociálních vrstvách.

Výstavu *Za beskydskými zbojníky* bylo možné v příborské pobočce Muzea Novojičínska shlédnout od května do července 2010. A ačkoliv i výpověď této výstavy se zcela nutně zaměřila zejména na pozdější výtvarná sdělení, snahou bylo alespoň drobnými střípky upozornit či odkázat na některé zbojnické atributy ohlížející se trochu hlouběji do minulosti. Ani zde nebyla snaha prezentovat pravdu o zbojnících, ale především druhotné působení tradovaných příběhů. Už například samotným impulsem jejího uspořádání byla pověst o zbojníku Ondrášovi a jeho studiích na piaristickém gymnáziu v Příboře, tedy v budově, kde se nyní nachází muzeum. S tímto legendárním zbojnickým vůdcem jsou však spojeny také dva předměty z příborské muzejní sbírky tvořící základ výstavy. Jedná se o obraz *Ondráš zabitý Jurášem* a tzv. *Ondrášův meč.*

Ondrášova smrt, olej na plátně

Obraz pochází z příborské radnice a jeho stáří není bohužel známo. Patrně vznikl v první polovině 19. století, ale až podrobnější analýza složení barev, provedená při právě probíhajícím restaurování, pomůže provést trochu přesnější dataci. Vypovídací hodnota obrazu je tak velice sporná, neboť do dnešní doby se dochovalo několik velice podobných vyobrazení lišících se pouze v detailech. Tato díla totiž vznikala v různých časových intervalech a nelze určit, z kterého období pocházela prvotní předloha a zda její autor měl o vzhledu Ondráše či jiných zbojníků bližší informace. Ačkoliv je obraz často popisován jako zobrazení stojícího zbojníka Juráše, který zabil pod ním ležícího svého druha Ondráše, jedná se spíše o určité příběhové sdělení. Vyobrazen je tu patrně Ondráš v plné síle a zbroji a jeho tragický konec vyjadřuje postava mrtvého zbojníka v dolní části plátna. K mnohým úvahám vybízelo a stále vybízí nejen Ondrášovo ošacení, ale také zbraně. Jistou zvláštností je, že vedle nezbytného obušku a ručnice (hlavního pracovního nástroje všech zbojníků a loupežníků) má i rovnou sečnou zbraň upevněnou u pasu jezdeckým způsobem. Palaš či šavle nebyla právě typickou zbojnickou zbraní a pro nezbytně rychlý pohyb v terénu spíše nevyhovovala a překážela. Autor obrazu však mohl vycházet z předlohy znázorňující některého šlechtice a přidáním této spíše důstojnické zbraně chtěl vyjádřit Ondrášův význam. Také je ovšem možné, že někteří dominantní zbojničtí kapitáni tyto zbraně vlastnili jako odznak svého výlučného postavení. K těmto těžko zodpověditelným otázkám se přidává hledání původu tzv. Ondrášova meče, který se do sbírek muzea v Příboře dostal patrně již v roce 1912 (kdy bylo muzeum založeno), a v přírůstkové knize je pouze uvedeno: Ondrášův meč, od Buzka z Hájova. Není známo, proč je zbraň takto označena, a ani se neví, kdo byl onen Buzek. Může jít pouze o dodatečné označení na základě podobnosti se zbraní na obraze (neboť je také rovná), či o tradovanou záležitost v rodině původního majitele, nebo i o odhad na základě dnes již nečitelných nápisů. Zajímavé ovšem je, že se z největší pravděpodobností jedná o rovný jezdecký palaš pocházející z počátku 18. století, dodatečně zkrácený a upravený na pěší sečnou i bodnou zbraň, mnohem vhodnější i pro pohyb v náročnějším terénu Tedy pro ozbrojenou kriminální činnost a ozbrojené přepady by tato zbraň mohla být již lépe použitelná. Kdy ovšem k té úpravě došlo nelze nijak určit (zbraň mohla být upravena dodatečně i podle obrazu). Snad až rentgenové snímky umožní rozluštit a přečíst nečitelné nápisy a především jména bitev na hřbetu čepele, bude možné trochu historii i původ zbraně obohatit novými poznatky.

Třetím zajímavým artefaktem ze sbírek Muzea Novojičínska je bojová sekerka – obušek (valaška), která byla nalezena na Trojačce ve Veřovických vrších amatérským badatelem. Obušek pochází nejspíše z přelomu 17. a 18. století a lze ho považovat za unikátní doklad podoby těchto zbraní na našem území, neboť v muzejních sbírkách se nalézají až mladší sekerky z 19. a 20. století.

Prezentovány byly také gurky zbojníků z příborských betlémů vytvořených v Příboře ve druhé polovině 19. století. Jedná se o zajímavé speci kum v rámci betlemářské tvorby v tomto časovém období. Postavy zbojníků společně se šibenicemi dodávaly betlémům zvláštní ráz a staly se inspirací pro pozdější řezbáře tvořící v oblasti Beskyd a Pobeskydí.

Ostatní předměty, plastiky a obrazy pocházely ze zápůjček z Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně, Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, Muzea Těšínska v Českém Těšíně a Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Vystaveny byly obrazy od malířů J. Kobzáně, A. Strnadla, F. Hlavici, B. Bartoše, K. Langra a dřevořezby od O. Gavlase, J. Kněžka, J. Nitry, K. Nytry, F. Koláře, O. Zogaty, J. Knebla, L. Jurzykovského a A. Faldynové.

Jako určitý protipól zbojníků orientujících se na loupežné přepady výstava představila i portáše – tedy sbor věrných Valachů, kteří stáli na druhé straně zákona, a jejich úkolem bylo pronásledovat kriminální živly. Zde nelze opomenout jeden z mála existujících hmotných dokladů, a to sajdák (kabelu) legendárního portáše Stavinohy zapůjčený z Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně. Tento sajdák doplnilo několik kreseb Karla Langra dokumentujících portášskou výstroj a výzbroj.

Jménem příborské pobočky Muzea Novojičínska děkuji všem zúčastněným muzeím za zapůjčení sbírkových předmětů, které umožnilo širší pohled na zbojnický fenomén, jenž by si určitě v budoucnosti zasloužil mnohem komplexnějšího a hlubšího výstavního zpracování.

Autor byl kurátorem výstavy v Muzeu Novojičínska, p.o. – Muzeu a pamětní síni S. Freuda v Příboře. (pozn. redakce)

Zbojník z příborského betléma, dřevořezba

Zbojnický mýtus ve Vsetíně

Olga Mehešová

„Výstava o zbojnících v obrazech našich předních malířů vyvolala vzpomínky na mládí. Při draní peří jsme poslouchali pověsti o pokladech, o zbojnících, o tom, jak bohatým brali, chudým rozdávali. I dnešní děti znají tyto pověsti, jinak by nenakreslily tak úchvatné výjevy jako např. „za zbojníkem přišla děvčica“. Díky za poetické zážitky plné dobrodružství ze života našich předků“, napsali s jistou nostalgií do Návštěvní knihy výstavy vsetínští senioři (15. 6. 2010).

Záměr uspořádat monotematickou výstavu, věnovanou zbojnickým námětům a motivům ve výtvarném umění spjatém s Valašskem, vzešel před třemi lety z přípravy a realizace výstavy Lidové Valašsko v regionálním výtvarném umění (11. 11. 2007 – 24. 2. 2008, Zámecká galerie Vsetín). Poměrně široce koncipovaná výstava prezentovala díla, ztvárňující tradiční valašské venkovské prostředí s jeho rázovitou architekturou, lidovými typy, hospodářstvím, zvyky a obyčeji a inspirující se lidovou slovesností, tancem či výtvarným a uměleckořemeslným projevem lidových tvůrců. Exponáty svým námětem a v některých případech i formou nebo zvolenou technikou náležely ke kvalitním příkladům valašského folklorismu v českém výtvarném umění 20. století.[1] Ohlasy lidové kultury a její transpozice v regionální výtvarné tvorbě mají na Valašsku již přes sto let trvající, umělecky bohatou tradici. Při srovnávání ikonogra ckého materiálu během přípravy výstavy se jako jeden z populárních a stěžejních námětů ohlasového umě-

Antonín Strnadel: Zbojnický oheň, 1970, kombinovaná technika (kvaš, pastel, koláž), ze sbírek MRV (UH 340)

ní jevilo právě zbojnictví. Téma příznačné pro valašský region (resp. pro oblast Beskyd) a podmíněné jeho geografickou specifičností i historickými souvislostmi[2]. Zbojnická minulost a k ní se vážící legendy podstatně utvářejí ráz krajové mytologie.

Na počátku tradice zobrazování zbojnických motivů a výjevů na Valašsku stojí významný představitel tzv. generace Národního divadla, malíř *Mikoláš Aleš* (1852 – 1913). Předlohami celofigurálních figurálních portrétů beskydských zbojníků Ondráše a Juráše, portáše Stavinohy i slovenského zbojníka Jánošíka pro výzdobu jídelny Jurkovičových Pusteven na Radhošti vytvořil v roce 1899 romantický prototyp zidealizovaného slovanského lidového hrdiny. Na Alšův odkaz nejvěrněji navázal Antonín Strnadel, jehož dílem vyvrcholila v českém výtvarném umění tradiční apoteóza zbojnictví.
K letošním oslavám 100. výročí od narození malíře, ilustrátora a scénografa Antonína Strnadla (1910-1975) přispělo i Muzeum regionu Valašsko pořádáním výstavy nazvané Zbojnický mýtus (4. 4. – 12. 9., Zámecká galerie Vsetín).[3] Výstava se zároveň konala i při příležitosti životního jubilea výtvarnice Karly Palátové (1945). Rozdílné uchopení tématu zbojnictví u obou umělců se promítlo i do konceptu výstavy, který byl postavený na působivém obsahovém, výrazovém i významovém kontrastu mezi tradičně oslavným pojetím zbojnického mýtu, maskulinního kultu lidových hrdinů, a feministicky motivovanou demytizací zbojnické tematiky.

V hlavním výstavním sále byl představen výběr z tvorby výtvarné generace klasiků zbojnického žánru i z děl jejich pokračovatelů, a to v časovém rozpětí od 20. let minulého století po současnost. Zastoupena byla zejména díla grafika a malíře - rodáka z Frýdlantu nad Ostravicí - *Ferdiše Duši* (1888 - 1958), „zbojnického“ malíře ze Soláně *Jana Kobzáně* (1901 - 1959) a výtvarného umělce *Antonína Strnadla* (1910 - 1975). V instalaci je doplnily ukázky z tvorby frenštátského sochaře a malíře *Jana Knebla* (1866 - 1962), malíře a vsetínského rodáka *Františka Hlavici* (1885 - 1952), grafika a malíře *Jožky Barucha* (1892 - 1966), pocházejícího z Krásna nad Bečvou a působícího v Praze, grafik a *Karla Langra* (1903 - 1998) a malíře *Františka Podešvy* (1893 - 1979), usazeného na Soláni, který se přiblížil k zbojnické tematice prostřednictvím souvisejícího historického námětu selských bouří. Přestože společným pojítkem tvorby jmenovaných výtvarných umělců byla tradiční apoteóza zbojnictví, reflektovali a interpretovali zbojnické motivy a náměty nejen skrze konkrétní dobový kontext, ale i prizmatem osobně zaujaté empatie, v krajním případě hraničící až se sebeprojekcí do zbojnických postav.

Na tradiční pojetí zbojnického žánru navázal malíř *Luděk Majer* (*1925) a výtvarnice *Kornelie Němečková* (*1932), oba jen jediným svým dílem, a to ilustracemi Nezdařilovy básnické sbírky. V tradicionalistické linii pokračuje i *Jana Dočkalová – Kobzáňová* (*1946).

Její vrstevnice *Karla Palátová* svým tíhnutím k ženské intimitě a hluboce prožitému, senzitivnímu nazírání na zbojnické příběhy odhaluje odvrácenou tvář hrdinského, zbojnického mýtu. V obrazech zachycuje pomíjivé (vesměs krvavé a destruktivní) stopy jejich existence a odkrývá i trpký úděl žen – matek a opuštěných milých – marně čekajících na návrat mužů ze zboje.4 Existenciální podtext prostupuje autorčinou poeticky laděnou tvorbou, která osciluje mezi lyrickou a baladickou polohou a je celoživotně - v bytostné spřízněnosti až osudově - inspirována básnickou sbírkou L. Nezdařila Horní chlapci a u vystaveného souboru obrazů z roku 2010 i valašskou prózou J. Kobzáně (jako u maleb Lúka, Les (Plaménky), Ráno aj.) a milostnou lyrikou lidových písní (obraz Sama).

Snahou autorky vsetínské výstavy bylo umožnit návštěvníkům nahlédnout prostřednictvím hodnotných a esteticky působivých děl do umělecké tradice zobrazování zbojnických námětů a motivů v regionálním výtvarném umění a zprostředkovat tak i atraktivní téma krajové mytologie. Hlavní cílovou skupinou byly kromě turistů především školní kolektivy. K co nejúčinnějšímu přiblížení námětu sloužila řada doprovodných programů.

Výtvarná soutěž Padouch nebo hrdina (1. 3. – 30. 4.) pro děti a mládež ve věku od 3 do 19 let se stala příležitostí zjistit, jaký má dnešní nejmladší generace vztah k tematice valašských zbojníků a zná-li pověsti o nich tradované. Nebo zda v jejich představivosti nevytlačily domácí lidové hrdiny populární, filmovým průmyslem zkomecionalizované „hvězdy“ jako Robin Hood, Zoro či piráti z Karibiku. Zájem o soutěž byl poměrně velký: přijato bylo 120 prací a zúčastnilo se jí 14 regionálních škol (ZUŠ Val. Meziříčí, MŠ, ZŠ a střední škola pro sluchově postižené Val. Meziříčí, ZŠ Křižná Val. Meziříčí, MŠ 1. máje Rožnov p. R., ZŠ Videčská Rožnov p. R., Gymnázium Rožnov p. R., ZŠ Ohrada Vsetín, ZŠ Turkmenská Vsetín, ZŠ Sychrov Vsetín, ZŠ Luh Vsetín, ZŠ Karolinka, ZŠ Choryně, ZŠ Jablůnka, ZŠ Leskovec). Na prvním místě se dle kategorií umístnili: Hubert Štěpán, ZUŠ Valašské Meziříčí (I. kategorie: 3 - 6 let), Jakub Kysučan a Tomáš Kysučan, ZŠ pro sluchově postižené, Valašské Meziříčí (II. kategorie: 7 - 10 let), Michaela Pankuchová a za společnou práci i Daniela Daňová, Lenka Hurtová, ZŠ Sychrov Vsetín (III. kategorie: 11 - 14 let), Klára Chmelařová, ZŠ Ohrada Vsetín (IV. kategorie: 15 - 19 let). Čestné uznání obdrželi za kolektivní dílo Vlasta Šarmanová, Ondřej Zrník, Anna Didrncelová ze ZŠ a MŠ Turkmenská Vsetín. Soutěžní dětské výtvarné práce byly vystaveny na stejnojmenné výstavě Padouch nebo hrdina (15. 5. – 30. 6. 2010), instalované v Zámecké galerii, v sousedství výstavy Zbojnický mýtus.

Pro rodiče s dětmi byly připraveny samoobslužné pracovní listy a pro školy lektorské programy doplněné rovněž o pracovní list. Dramaticko-výchovný animační program pro MŠ a 1. stupeň ZŠ si dle jeho autorky Z. Zvardoňové, jež organizovala i akci s názvem Zbojnickým chodníčkem, kladl za cíl vtáhnout dětské návštěvníky do zbojnických příběhů a probudit v nich hluboký citový prožitek. Animace podbarvená hudbou, doplněná filmovou sekvencí a čerpající z literárních zdrojů měla umožnit aktérům prožitkové hry vstoupit v reálném čase prostřednictvím akce do dob dávno zašlých...

POZNÁMKY

1 Za folklorismus je považován proces, jev, který souvisí s druhotným, sekundárním využitím prvků lidové kultury např. ve výtvarné tvorbě profesionálních umělců. (Potůčková, A.: Ohlasy lidové kultury v českém výtvarném umění XX. století, In: Katalog výstavy Folklorismy v českém výtvarném umění XX. století, České muzeum výtvarných umění v Praze, Praha 2004, s. 8-13; Jeřábek, R.: Lid a jeho kultura z druhé ruky. In: tamtéž, s. 14 - 23.)

2 Zbojnictví se v období od 16. do 18. století objevuje v četných a rozmanitých podobách téměř v celé karpatské oblasti. K jeho rozšíření přispěly bídné sociální poměry i příhodné geografické podmínky neschůdného horského a podhorského terénu. V historických pramenech splývá zbojnictví s projevy individuálního i kolektivního lupičství a banditismu, které narušovaly dobový právní, společenský i vlastnický řád. (Srov. Dostál, F.: Valašská povstání 1620/1644, Vsetín 1966)

3 Výstava vznikla ve spolupráci s Muzeem Beskyd Frýdek-Místek, Muzeem umění Olomouc, Galerií výtvarného umění v Ostravě, Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Městem Valašské Meziříčí a Masarykovou veřejnou knihovnou Vsetín. Realizaci výstavy laskavým zapůjčením uměleckých děl podpořili Martin Strnadel, Luděk Majer, Jana Dočkalová - Kobzáňová a Karla Palátová.

4 Mehešová, O. : Textilní výtvarnice Karla Palátová. (Rozhovor v ateliéru). Valašsko – vlastivědná revue 24, 2010/1, s. 3 obálky.

Tomáš Kysučan: Jánošík a oheň, MŠ, ZŠ a střední škola pro sluchově postižené Valašské Meziříčí, II. kategorie (7 - 10 let), 1. místo

Kovárna v Horní Lidči Foto z archivu autora článku

Kovárna z Horní Lidče při čp. 37

Václav Michalička

V regionu moravského Valašska se nalézal v minulosti značný počet samostatně stojících kovářských provozoven, a to jak živnostenských, tak i neprofesních tzv. selských kováren, jejichž poslední zbytky se z původního prostředí rychle ztrácí. V mnoha valašských obcích se však zachovaly objekty řemeslných kovářských dílen situovaných mimo obytné usedlosti až do současné doby. Starší výstavba solitérních kováren ovšem postupně v této oblasti téměř vymizela a do dnešních dnů z ní zůstala patrně pouze dílna z Horní Lidče, která vykazuje mnohé archaické prvky. Z tohoto jednoduchého starobylého typu však vychází i další mladší provozovny, kdy spojujícím znakem je především čtvercový či téměř čtvercový půdorys, jedna místnost, podsíň a sedlová střecha. Kovářské dílny postavené na konci 19. století a v 1. polovině 20. století tak zde zcela zřetelně navazují na dlouhou tradici původních kováren.

V Horní Lidči se nachází samostatně stojící objekt kovárny při čp. 37 u vedlejší komunikace, která je vzdálená cca 200 metrů od hlavní cesty vedoucí ve směru na Vsetín a Valašské Klobouky. V minulosti byla tato část obce zvaná „Kočičina“ zastavěna jen řídce (v dané lokalitě poblíž toku říčky Senice se nacházelo pouze pět obytných stavení a okolní travnaté stráně využívali obyvatelé obce k pasení dobytka), ale v období po druhé světové válce došlo k velkému zahuštění novou výstavbou. Typově a také v některých konstrukčních prvcích odpovídá kovárna staršímu období před architektonickými proměnami kovářských provozoven po druhé polovině 18. století. Vyzděná je z nepravidelně opracovaných lomových kamenů (pískovec) různých velikostí. Půdorys zděné stavby je čtvercový o rozměrech 5,70 x 5,70 m. Nízká sedlová střecha kovárny má jednoduchou vazbu krovu, který je na štítové straně zdi směrem k cestě přetažen přes obvodové zdivo a tvoří tak krytý přístřešek. Krokve střešní konstrukce (prostá krokevní vazba) z tesaných trámů jsou ve vrcholu spojené pouze na čep. Posledním typem krytiny na objektu se stala pálená taška. Na oba dřevěné štíty byla použita ohoblovaná prkna. Ve štítu nad přístřeškem jsou malá dřevená dvířka. Cihelný komín z menších pálených cihel není omítnutý.

K ochraně před nepříznivým počasím sloužil již zmíněný přístřešek u vstupu do kovárny, pod kterým se podkovávali koně a tažný dobytek. Je snadno přístupný od komunikace, otevřený ze zbývajících tří stran, konstrukci střechy podpírají dva dřevěné tesané sloupy a v půdorysu má šířku 3 m a délku 5,70 m (strop přístřešku z neopracovaných fošen). V nosných sloupcích jsou ukotvené železné kroužky pro přivázání podkovávaných zvířat. Vstupní dřevěné dveře zůstaly zachovány původní. Jelikož provozovna byla vystavěna v době, kdy ještě nedošlo k přesnému vymezení a především dodržování bezpečnostních a hygienických opatření, jsou okenní otvory kovárny poměrně malé (64 x 80 cm), s železnou mříží (silnější kovaná mříž se skleněnou výplní), bez sklopného ventilačního křidla, které bylo spolu s větší prosklenou plochou v pozdějších letech v provozovnách nezbytné. Oblouk nad okenními otvory je vyzděn z pálených cihel. Na celé zděné konstrukci jsou patrné zbytky venkovní omítky. Strop dílny zůstal prostý trámový, zakrytý hrubě opracovanými fošnami. Podlahu i v současnosti tvoří dusaná hlína. Provedena byla rovněž vnitřní omítka. Výheň vyzděná z cihel se dochovala pouze torzovitě spolu se zbytky dřevěného lapače kouře. Ve všech zděných konstrukcích byla použita hliněná malta. Omítka v interiéru má charakteristický načernalý odstín způsobený kouřem. Teprve později byla k dílně přistavěna nevelká dřevěná kolna. V současné době objekt již neobsahuje nic z původního vybavení.

Kovárna patří k obytnému dřevěnému stavení, které se nachází od dílny cca 3 m. Roubená chalupa je zachována téměř v původním stavu, nově bylo provedeno pouze bedněné zápraží. Jednotraktové stavení se skládá z malé obytné části, komory a chlévků. Střecha objektu je krytá eternitem a vlnitým plechem. Celkovou dispozici zemědělské usedlosti s živnostenskou provozovnou dotvářela roubená samostatná stodola, která byla z důvodu degradace dřevěného materiálu zbourána.

Historie kovárny, která se v obci udržela v téměř původní podobě nedaleko hlavní komunikace procházející vesnicí, sahá až do první poloviny 18. století. Kromě několika drobných úprav zůstala dochována její původní podoba a později vzhled nebyl upraven ani po zpřísnění nařízení týkajících se zařízení a stavební podoby kovářských dílen během 19. století a první poloviny 20. století. Kovárna od počátku náležela k nepříliš velké usedlosti – pozdější čp. 37. První zmínky o obyvatelích této usedlosti jsou z poloviny 17. století, kdy ji vlastnil nějaký Wítků, později Ličam. V roce 1749 se poprvé připomíná rodina Bielotova, jejíž členové prokazatelně provozovali kovářské řemeslo. Samotný objekt kovárny je poprvé písemně přímo doložen v roce 1789, kdy Johan Bielota obdržel usedlost čp. 37 na základě koupě kovárny. Mnohem zřetelnější jsou však informace o kovárně a jejích majitelích až od druhé poloviny 19. století. Obytné stavení čp. 37 s kovárnou bylo vždy po majetkové stránce i po blízkém příbuzenství vlastníků úzce propojeno se sousedním rozsáhlejším gruntem čp 36. Během první poloviny 19. století patřilo čp. 37 na určitý čas rodině Fojtů. Na čp. 36 však stále zůstávali Bielotovi, a v roce 1843 Franc Fojtů, majitel čp. 37, odkázal chalupu, pole i kovárnu Josefu Bielotovi, majiteli usedlosti čp. 36. V roce 1845 vlastnil usedlost čp. 37 i kovárnu Josef Bielota, který však ve stejném roce odkázal grunt čp. 36 nejstaršímu synovi Janovi (* 1813) a čp. 37 i s kovárnou včet-

ně veškerého kovářského nářadí a vybavení mladšímu synovi Antonu Bielotovi (*1823), který provozoval kovářské řemeslo.

Zadluženou kovárnu i s hospodářstvím po určité době získal bratr Antona Bieloty, kovář Martin Bielota (*1829). Martin Bielota (už se vyskytuje v psané formě spíše podoba Bělota) od 60. let 19. století vedl kovářskou živnost jako samostatný mistr. Odbytiště své práce nacházel zejména přímo v obci, když zhotovoval nástroje a nářadí důležité pro rolnické usedlosti a také pro práci lesních dělníků. Důležitým zdrojem obživy bylo však kování kolářských produktů a zejména kovářské práce pro místní i projíždějící formany. Martin Bělota uměl číst i psát a v Horní Lidči byl váženým občanem i uznávaným řemeslníkem. Jeho kovárna se stávala důležitým společenským shromaždištěm i zdrojem informací v rámci venkovské komunity. Kovárna rovněž byla místem, kde se soustřeďovalo množství starého použitého železa, které Martin Bělota znovu překovával v nové výrobky.

Jelikož venkovské řemeslo většinou zcela nepostačovalo k obživě, vlastnil i Martin Bělota malé hospodářství, tedy nevelké pole, 1 krávu, 1 jalovici a několik slepic. O hospodářství se však starala jeho žena Mariána Bělotová (*1829), s níž měl tři děti – Kateřinu (*1865) a dvojčata Josefa a Jana (*1868). V roce 1880 na čp. 37 žil Martin Bělota, jeho žena Mariána, tři děti a v podruží rodina Kostkova – Josef Kostka (*1856, tovární dělník), Anna Kostková (*1853) a jejich syn Josef (*1879).

Po smrti své první ženy (80. léta 19. století) se Martin Bělota znovu oženil, a to s Kateřinou (*1843). Nedlouho po svatbě však Martin Bělota umřel a usedlost vlastnila v roce 1890 vdova Kateřina Bělotová, později provdaná za Františka Hanuše. K této době se neváží žádné doklady o využívání kovářské provozovny a lze téměř s jistotou tvrdit, že nesloužila k účelům řemesla. František Hanuš se kovářství nevěnoval a společně se svou ženou Kateřinou hospodařili. Vlastnili 1 jalovici, 1 krávu, 1 prase a 6 slepic. Spolu s nimi na čp. 37 žila sestra Kateřiny Františka Tomečková a její dvě děti Marie a Rosalie.

Kovářské řemeslo se vrátilo do kovárny u čp. 37 až v roce 1907, kdy jí měl pronajatou až do r. 1910 kovář Josef Sláčik (*1877, Valašské Klobouky) z Valašských Klobouk. Josef Sláčik měl kovářskou a podkovářskou koncesi pro Horní Lideč, ale pracoval spíše společně s bratrem v kovářské provozovně své matky ve Valašských Kloboukách.

V roce 1910 si usedlost čp. 37 spolu s kovárnou koupili Josef Povalač (*25. 8. 1884, Horní Lideč) a jeho žena Rosalie (*1886, Horní Lideč). Josef Povalač, vyučený kovář a zkoušený podkovář, si v kovárně zřídil živnost a pracoval jako kovářský mistr až do své smrti v roce 1964. Ve své provozovně vykonával kovářskou i podkovářskou práci. Byl vyhlášeným řemeslníkem a pracoval jak pro místní sedláky, tak i pro projíždějící povozníky, kteří se zastavovali v nedalekém hostinci „U Pechala“. Josef Povalač kvalitním zvládnutím kalicí techniky se stal poměrně vyhledávaným specialistou především na ostřiny, jako např. malé sekery, širočiny, dláta, teslice, pořízy, skoblice, želízka do chomoutů, želízka do hoblíků, uznávaný však byl zejména jako podkovář s širokým okruhem zákazníků z řad sedláků a zejména povozníků. Josef Povalač byl rovněž uznávanou osobností obce - od roku 1932 člen obecní rady (za kandidátku Malozemědělců, domkařů a dělníků Čsl. strany lidové).

Josef Povalač pracoval v kovárně i po společenských změnách v roce 1948, a to až do počátku 60. let 20. století. Od té doby dílna už neplnila své poslání a dnes je využívaná jako sklad dřeva. V kovářské dílně nikdy nebyla instalována elektřina a svou archaickou podstatou je jedinečným dokladem podoby kovářského řemesla na Valašsku v minulosti.

PRAMENY A LITERATURA

Respondenti:

Emílie Janáčová, (* 1922), Horní Lideč, záznam V. Michalička 2007.

Jarmila Rusová, (* 1927), Horní Lideč, záznam V. Michalička 2007.

Jindřiška Prokopová, (*1947), majitelka čp. 37 v Horní Lidči, záznam V. Michalička 2005.

Archiv:

Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm; Fond: Podsbírka písemnosti a tisky; Genealogie, obec Horní Lideč – genealogické údaje a údaje o vlastnictví jednotlivých usedlostí 1656 – 1800, vypracoval Zdeněk Cvikl.

SOkA Vsetín, Fond: Archiv obce Horní Lideč

SOkA Vsetín, Fond: MNV – Horní Lideč; Pamětní kniha obce Horní Lideč

SOkA Uherské Hradiště, Fond: Okresní úřad Uherský Brod;

inv.č. 78, Živnostenské rejstříky (1882 – 1950)

inv.č. 85, Živnostenské rejstříky (1919 – 1953)

inv.č. 609, karton 667, Živnostenské záležitosti

inv.č. 939, karton 1150, Sčítací operáty, Horní Lideč 1880

inv.č. 1032, karton 1211, Sčítací operáty, Horní Lideč 1890

inv.č. 1117, karton 1291, Sčítací operáty, Horní Lideč 1900

inv.č. 1209, karton 1341, Sčítací operáty, Horní Lideč 1910

inv.č. 648, karton 798, Živnostenské záležitosti

MZA Brno, Fond: Velkostatek Brumov-Hošťálková F160; inv.č. 128, karton 24, Pozůstalost obce Horní Lideč (1832 – 1849)

MZA Brno, Fond: Pozemkové knihy C17; kniha č. 11937, Pozemková kniha Horní Lidče

MZA Brno, Fond: Mapy stabilního katastru 1824 – 1948 D11; zn. 743, kat. území – Horní Lideč, okres Valašské Klobouky

MZA Brno, Fond: Matrika výnosu pozemkového D7

MZA Brno, Fond: Indikační skicy 1824 – 1835 D9

MZA Brno, Fond:Vceňovací operáty 1841 – 1850 D8

Literatura:

Frolec, I.: Kovářství, Praha 2003.

Michalička, V.: Současný stav samostatně stojících kovářských dílen v okrese Vsetín, Museum Vivum I, Rožnov pod Radhoštěm 2005, s. 103 – 115.

Ország-Vranecký, J.: Valašské kovářství. Rožnov pod Radhoštěm, 1973.

Současný pohled na hlavní budovu hvězdárny Foto E. Březina

Hvězdárna Vsetín

Pavel Svozil

Letos 30. července uplynulo přesně 60 let od otevření vsetínské hvězdárny. Toto kulaté výročí je vhodnou příležitostí k ohlédnutí do minulosti hvězdárny, ale také k seznámení s její současnou činností – vzdělávací, popularizační i odbornou.

Na počátku bylo nadšení

Na počátku existence vsetínské hvězdárny bylo nadšení několika místních astronomů amatérů v čele s Oldřichem Křenkem a Františkem Dostálem. Ti se krátce po skončení 2. světové války rozhodli, že si k pozorování hvězdné oblohy postaví vlastní dalekohled. Nejprve si ve staré kůlně, kterou upravili na malou dílnu, vybrousili a vyleštili optické části a poté se pustili do konstrukce dalekohledu. Ten však musel být někde umístěn, a proto se dohodli, že si postaví malou hvězdárničku na soukromém pozemku. Hlavně Oldřicha Křenka tento nápad velmi zaujal. Lákala ho totiž představa vybudovat větší hvězdárnu, jež by sloužila nejen pro astronomická pozorování úzké skupiny lidí, ale rovněž by byla přístupná široké veřejnosti.

Ještě než se začalo se stavbou hvězdárny, byla na podzim roku 1948 ve Vsetíně založena místní pobočka Československé astronomické společnosti (ČAS). Zanedlouho už měla 20 členů, většinou zaměstnanců Zbrojovky Vsetín. V lednu 1949 se pak předsedou pobočky stal Oldřich Křenek, který si vzal na svá bedra obtížný úkol – vyřídit potřebná povolení a hlavně pro stavbu získat finanční prostředky. Mezitím ve Zbrojovce vznikl Astronomický odbor při Závodním klubu ROH. Odbor získal nové prostory pro společná jednání a především materiální podporu mateřského podniku.

Zpočátku probíhala většina jednání o výstavbě hvězdárny poměrně hladce, ale postupem času se začaly hromadit problémy a zdálo se, že ze stavby dokonce sejde. Zejména peníze se sháněly velmi obtížně. Významnou částkou nakonec přispěly Městský i Okresní národní výbor, na které se pobočka ČAS obrátila se žádostí o pomoc. Zbývající finanční prostředky se získaly z členských příspěvků, drobných darů či vyhlášením veřejné sbírky.

Po získání dostatečného množství peněz zbývalo už jen nalézt vhodné místo pro samotnou stavbu budovy hvězdárny. Nejlépe v okrajové, ale dobře přístupné části města, a za přijatelnou cenu. Nakonec se vhodný pozemek podařilo najít na severním okraji města Vsetína v prostoru „U pěti lipek“.

Stavba hvězdárny

Projektovou dokumentaci ke stavbě zpracoval architekt František Knap a dne 11. května 1949 byla výstavba hvězdárny konečně zahájena.

Instalace těžké konstrukce kopule v létě roku 1949 byla náročnou ruční prací. Foto archiv hvězdárny

Velká část stavebních prací byla udělána formou brigád a významně rovněž přispěly některé místní podniky. Například v učňovských dílnách Zbrojovky zhotovili kovovou konstrukci kopule a pracovníci firmy Josefa Tkadlece provedli náročné klempířské práce.

V polovině června 1950 se stavební práce dostaly do své závěrečné fáze. Po osazení oken a natažení venkovních omítek byla postupně dokončena finální úprava podezdívky po celém obvodu budovy a kamenná opěrná zídka ve vstupní části areálu. Položily se chodníky a také terasové schody před kopulí a nakonec se provedly rozsáhlé terénní úpravy okolí hvězdárny.

Zároveň s hvězdárnou se rovněž připravoval i nový astronomický dalekohled. Úkolu zhotovit jej se osobně ujal Oldřich Křenek. Zkonstruoval kvalitní zrcadlový teleskop o průměru objektivu 200 mm. Dalekohled byl, především z propagačních důvodů, nejprve vystaven ve výkladní skříni prodejny TEP u Rodingrů na Dolním náměstí, a to spolu s dalšími přístroji, které zhotovili někteří ze členů vsetínské pobočky ČAS.

Plakátek anoncující otevření vsetínské hvězdárny Foto archiv hvězdárny

Slavnostní otevření

Hvězdárna byla slavnostně otevřena v neděli 30. července 1950 za účasti představitelů města, zástupců Československé astronomické společnosti, čestných hostů a veřejnosti. Podle dochované prezenční listiny se otevření zúčastnilo celkem 146 návštěvníků. Ze zvaných hostů to byli například pracovník Astronomického ústavu v Ondřejově Dr. Hubert Slouka, správce hvězdárny v Prostějově Adolf Neckář, Dr. František Sojan z hvězdárny v Holešově anebo zástupci astronomických kroužků z Opavy či Ostravy.

Předseda Městského národního výboru ve Vsetíně Julius Donath předal na závěr slavnostního aktu Oldřichu Křenkovi symbolický klíč od hvězdárny a popřál všem příznivcům astronomie hodně úspěchů v jejich činnosti. A právě Oldřich Křenek se stal prvním vedoucím nové hvězdárny.

Krátce po zahájení provozu se na hvězdárně rozproudila aktivní odborná i zájmová činnost. Pro veřejnost byly pořádány přednášky, besedy s astronomickou tematikou a pravidelná pozorování Slunce či hvězdné oblohy novým zrcadlovým dalekohledem. Za první rok své existence hvězdárna přivítala přes 3500 návštěvníků.

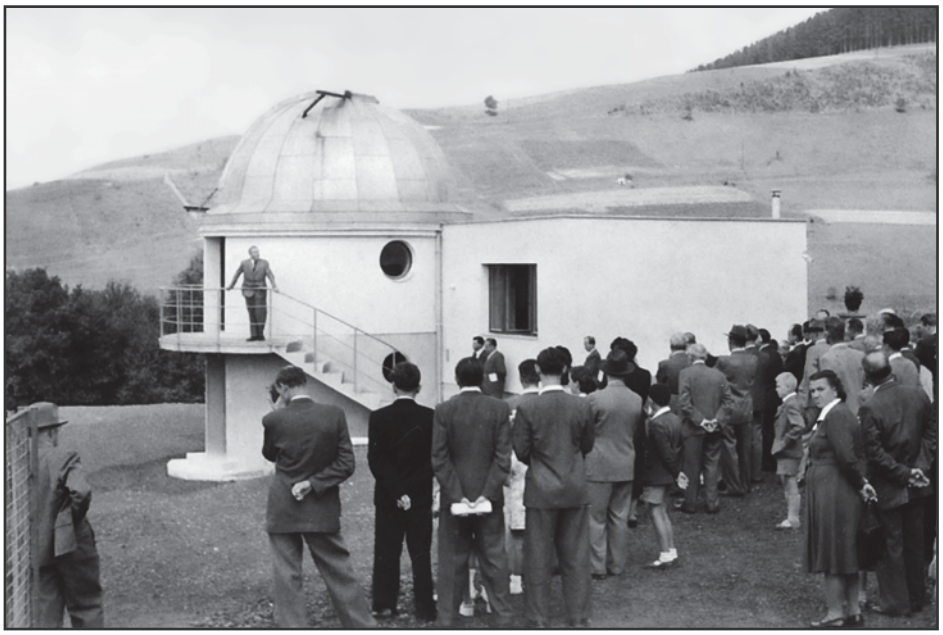

Slavnostní otevření hvězdárny 30. července 1950 Foto archiv hvězdárny

První roky plné změn

Roku 1951, po malých neshodách v pobočce ČAS, vznikl nový astronomický odbor ustavený při podniku MEZ Vsetín, jehož předsedou se stal Tomáš Skandera. Na hvězdárně tak společně pracovaly již tři subjekty: místní pobočka ČAS a astronomické kroužky Zbrojovky a MEZu Vsetín.

V závěru roku 1953 odešel z funkcí vedoucího hvězdárny a předsedy pobočky ČAS Oldřich Křenek. Teprve v lednu 1955 nastoupil do nové funkce ředitele hvězdárny Tomáš Skandera.

Po několika letech začaly být stávající prostory na hvězdárně nedostačující, a proto byl v roce 1956 architektem Zlámalem zpracován projekt rozšíření budovy její přístavbou ze severní strany. Původní objekt se zvětšil o fotokomoru, mechanickou dílnu, nové sociální zařízení a sklad paliva. Kolaudace stavby byla provedena o rok později.

V listopadu 1956 zpracoval zahradní architekt Jan Zdráhal projekt výsadby okrasných stromů a keřů v areálu hvězdárny. Ve vstupní části bylo vytvořeno alpinium s malým vodotryskem a řadou vzácných dřevin a skalniček.

V roce 1957 byla pozorovatelna vybavena trojicí nových čočkových dalekohledů, které nahradily původní Křenkův zrcadlový teleskop a byly umístěny na novou paralaktickou montáž podle návrhu Ing. Josefa Tichého. Největší z refraktorů měl průměr objektivu 200 mm a ohniskovou vzdálenost 3 metry. Později byly, vždy pouze na několik let, na paralaktickou montáž umístěny vedle stávajících dalekohledů také astrokomora a koronograf.

V 60. letech se dominantou areálu stal malý, původně vojenský radioteleskop RZ-2. Foto archiv hvězdárny

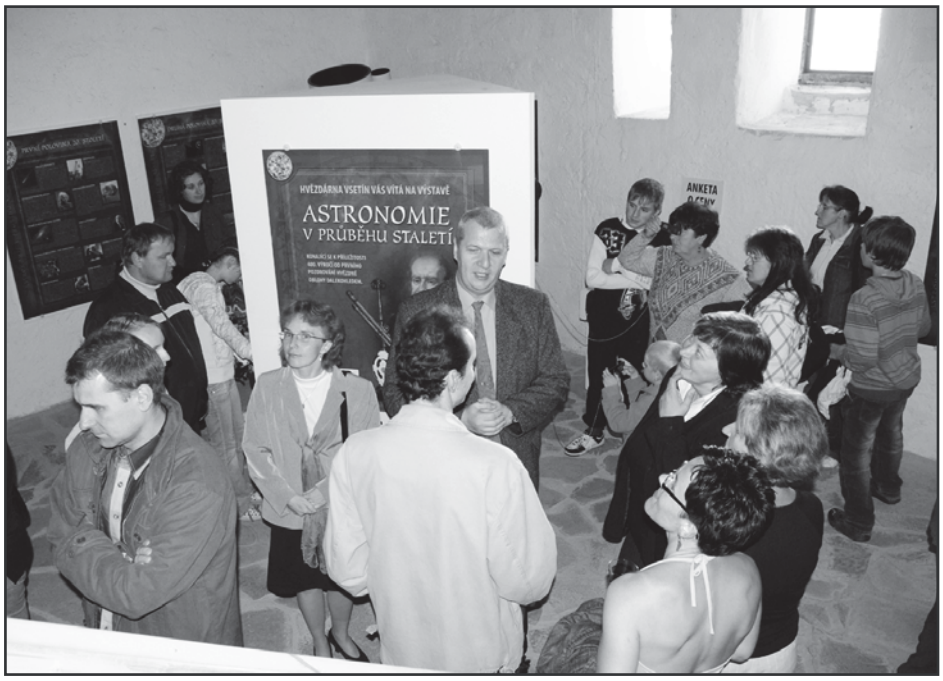

Vernisáž výstavy „Astronomie v průběhu staletí“ 20. června 2009 ve věži vsetínského zámku Foto M. Ošťádal

Pohled na posluchače přednášky „Slunce 3D“ v březnu 2010 Foto E. Březina

Od 60. let po současnost

V roce 1961 byla původní optika v refraktorech nahrazena kvalitními objektivy od firmy Carl Zeiss Jena a roku 1964 byla též vyměněna paralaktická montáž. Dalekohledy i montáž z počátku šedesátých let slouží v pozorovatelně dodnes.

Vzhledem k rozvíjející se činnosti došlo v polovině šedesátých let opět k rozšíření hvězdárny o novou samostatnou budovu mechanické a elektrotechnické dílny, do níž byl v pozdějších letech rovněž umístěn archiv.

V květnu 1971 byl z funkce ředitele hvězdárny odvolán Tomáš Skandera. Až v lednu 1973 byl jejím vedením pověřen Mgr. Jiří Haas, jenž se o rok později stal novým ředitelem.

Během 70. let se součástí areálu staly další menší objekty – stolařská dílna se skladem, garáž pro služební vozidlo a tzv. „maringotka“ postavená na zděných pilířích. Prostor pod ní byl později obezděn a upraven na malou společenskou místnost s krbem. Z interiérových změn jmenujme např. obložení vnitřní části kopule a vstupní chodby dřevem. Úpravy se dotkly i optické dílny, pracovny a přednáškového sálu. Ten byl poté opět zmodernizován až v roce 1995, kdy získal svou současnou podobu.

Prozatím poslední významná úprava hlavní budovy se uskutečnila v letech 1999 až 2000, kdy byla rozšířena o přístavbu s novou kanceláří, sociálním zařízením a malou noclehárnou. Následně byla budova zateplena a znovu omítnuta.

Ke zcela zásadní změně v historii Hvězdárny Vsetín došlo na přelomu let 2004 a 2005. Dne 31. prosince 2004 totiž skončila existence hvězdárny jako samostatného subjektu. Od 1. ledna 2005 se stala součástí Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně, příspěvkové organizace, jež sídlí na zámku.

Dne 14. července 2008 byl v pozorovatelně uveden do provozu náš nejnovější teleskop, který bývá využíván k odborné činnosti. Jedná se o reflektor typu Newton se zrcadlovým objektivem o průměru 300 mm a ohniskové vzdálenosti 1700 mm. Ve veřejné soutěži získal teleskop jméno Nyx.

Ani letos se v úpravách hvězdárny nezahálelo. Na konci letních prázdnin byla zrušena již nevyužívaná fotokomora a zbouráním zdi mezi ní a vstupní chodbou vznikl prostor, ze kterého postupně vzniká malý foyer.

Vzdělávací a popularizační činnost

Již od počátku existence je činnost vsetínské hvězdárny zaměřena především na vzdělávání a popularizaci astronomie, kosmonautiky a meteorologie. Jsou zde pořádány přednášky a besedy pro veřejnost a zejména pro školy, a to jak vsetínské, tak i regionální. Dále jsou zajišťována pozorování Slunce a ve večerních hodinách pozorování hvězdné oblohy dalekohledy a připravovány programy pro mladé zájemce o astronomii, kteří navštěvují zájmové kroužky a pracují v odborných sekcích.

Na hvězdárně se každý rok koná několik větších akcí s volným vstupem pro veřejnost, např. „Týden otevřených dveří“ v období jarních prázdnin nebo „Světový kosmický týden“ v říjnu. Další pravidelné akce („Muzejní ponocování“, „Večer letního slunovratu“ aj.) bývají v posledních letech pořádány ve spolupráci s jinými odděleními Muzea regionu Valašsko (MRV).

Po spojení s MRV připravují pracovníci hvězdárny každoročně také jednu menší výstavu na aktuální téma z astronomie nebo kosmonautiky. Výstavy se konají v prostorách vsetínského zámku. Ta letošní, jež je umístěna v zámecké věži, se věnuje právě historii a současnosti hvězdárny.

K šedesátinám hvězdárny připravili její pracovníci nejen uvedenou výstavu, ale rovněž novinku do areálu. V pátek 24. září 2010 zde byla v rámci Evropské noci vědců otevřena naučná mikrostezka se šesti stojany, které slouží pro pořádání výstav pod širým nebem. Procházka po mikrostezce se jistě stane vítaným zpestřením návštěv hvězdárny.

Odborné astronomické aktivity

V minulosti se odborní pracovníci a spolupracovníci Hvězdárny Vsetín věnovali nejrůznějším oblastem astronomie. Již v 50. letech se například svým pozorováním zákrytů hvězd Měsícem a sledováním proměnných hvězd stal známý Karel Skřehota. Úspěšně se také do povědomí odborníků v bývalém Československu zapsal projekt zjišťování energetických jevů na Slunci měřením tzv. atmosferik (SEA), jemuž se dlouhá léta věnovali hlavně Zdeněk Kamarád a Ladislav Hurta. V 80. letech tady zároveň probíhalo sledování a zakreslování slunečních skvrn.

V posledních dvou desetiletích je většina odborných astronomických aktivit hvězdárny spojena s výzkumem meziplanetární hmoty. O prázdninách roku 1994 se pod vedením Pavla Svozila začaly pozorovat meteory. V roce 1995 zde vznikla Sekce meziplanetární hmoty „Bolid“, jejíž činnost je zaměřena na vizuální pozorování meteorů v obdobích okolo maxima aktivity významných meteorických rojů – hlavně Lyrid, Perseid, Orionid a Leonid.

Po zpracování bývají pozorování odesílána do International Meteor Organization (IMO). Zde se výsledky z celého světa postupně vyhodnocují a ze získaných dat se poté vytvářejí například analýzy hodinových frekvencí jednotlivých meteorických rojů. Pozorování se zároveň posílají i do Společnosti pro MeziPlanetární Hmotu (SMPH), ve které je vedena databáze českých pozorovatelů meteorů. Vsetínská pozorovací skupina patří k nejaktivnějším v celé České republice.

V průběhu roku 1995 zahájila svou činnost Astrofoto sekce, která se zabývá fotografováním snímků s astronomickou a meteorologickou tematikou. Během 15 let se již podařilo získat stovky fotografií a digitálních snímků. Do hledáčků fotoaparátů se nejčastěji dostávaly Měsíc, komety či halové jevy. Fotografováno bylo i několik zatmění Slunce a Měsíce a také mnohem vzácnější úkazy, jakými jsou například přechody planet přes sluneční disk.

V roce 1999 se podařilo zorganizovat expedici, která 11. srpna v maďarském městečku Solt úspěšně sledovala a fotografovala průběh úplného zatmění Slunce.

Po zakoupení CCD kamery SBIG-ST7 na konci 90. let minulého století byl v polovině roku 2003 na hvězdárně zahájen program CCD fotometrie komet. Jeho úkolem je dlouhodobé sledování jasnosti – tedy fotometrie – komet. Autorem programu byl Jiří Srba, kterého po odchodu z hvězdárny v roce 2007 vystřídal Emil Březina. Pomocí CCD kamery umístěné na některém z dalekohledů v pozorovatelně (v poslední době na Newtonu Nyx 300/1700) jsou pořizovány snímky komet. „Surové“ snímky jsou poté v počítači zpracovány a fotometricky proměřeny. Výsledky měření jasností jednotlivých komet bývají publikovány v databázích mezinárodní organizace International Comet Quarterly (ICQ) a rovněž ve Společnosti pro MeziPlanetární Hmotu. V menší míře bývá CCD kamera také využívána ke sledování zákrytů hvězd planetkami.

V srpnu letošního roku pak doplnila CCD fotometrii také vizuální fotometrie komet, při níž jsou celková jasnost, plošná velikost a vzhled komet odhadovány přímo jen za pomoci dalekohledu. Zpracované výsledky se opět odesílají k publikování do ICQ a SMPH.

Instalací rádiového přijímače a antény typu X-BEAM (na střechu budovy mechanické dílny) byl 6. června 2009 na hvězdárně zahájen projekt radarového pozorování meteorů SMRST (Small Meteor Radio Scatter equipmenT, čti smršť). Jedná se o projekt SMPH vedený Ladislavem Bálintem. Cílem projektu je pozorovat meteory pomocí tzv. forward scatteringu, kdy anténa na hvězdárně detekuje signál ze vzdáleného vysílače, který se odrazil od stopy meteoru.

V červenci 2009 začali Miroslav Jedlička s Emilem Březinou pomocí kamery Oscar sledovat zákryty jasnějších hvězd (a také planet) Měsícem. Zpracované výsledky, především přesný čas pozorovaného jevu, odesílají do centrály IOTA ES (International Occultation Timing Association - European Section). Databáze napozorovaných zákrytů pak vědcům slouží jako vstupní data, pomocí nichž je zpřesňován profil povrchu Měsíce.

V letech 2008 a 2010 se Hvězdárna Vsetín stala jedním z organizátorů celostátních Letních pozorovacích expedic LEPEX, které proběhly na pozorovacím stanovišti Maruška nad obcí Hošťálkovou.

Meteorologie a čistota ovzduší

V areálu hvězdárny se nacházejí dvě stanice patřící Českému hydrometeorologickému ústavu (ČHMÚ). V průběhu roku 1956 zde byla nainstalována meteorologická budka s teploměry a dalším vybavením. Od 1. dubna 1957 se pak začaly pravidelně měřit meteorologické prvky, např. teplota, srážky, směr a rychlost větru, vlhkost a délka slunečního svitu, a získávat tak potřebné informace o klimatických poměrech na Vsetíně. Prvními pozorovateli byli manželé Skalákovi.

V prosinci 1997 byla „manuální“ klimatologická stanice nahrazena moderní automatizovanou. Původní meteorologická budka včetně části přístrojového vybavení však tady zůstala a nyní bývá využívána při exkurzích.

Na začátku roku 1998 byla nedaleko staré meteorologické budky zprovozněna druhá stanice, která monitoruje čistotu ovzduší ve Vsetíně. Na stanici odebírané vzorky se zpracovávají v ČHMÚ a slouží ke stanovení koncentrací oxidu siřičitého, oxidu dusičitého a prašného aerosolu ve vzduchu. V současnosti je správcem obou stanic Mgr. Jiří Haas.

Od 60. do 90. let hvězdárna rovněž spolupracovala s Výzkumným ústavem energetickým v Brně v oblasti zaznamenávání bleskových výbojů na projektu, jehož cílem bylo mimo jiné také sledování účinků přepětí na elektrorozvodnou síť. I když tato spolupráce skončila, pokračuje se v registraci blesků i nadále. V letech 1999 až 2001 byla provedena modernizace přijímače bleskových výbojů a jeho propojení s počítačovým registračním zařízením s automatickým zpracováním dat. Kromě samotné registrace blesků se rovněž sledují další jevy doprovázející silné bouře.

Pár čísel na závěr

Od roku 1950 již navštívilo hvězdárnu přes 500 000 návštěvníků. Jubilejního půlmilionté jsme uvítali letos 5. února. Jednotlivé akce se podrobně evidují až od roku 1965. Pracovníci jich od té doby uspořádali přibližně 17 500.

„Kometa století“ C/1995 O1 (Hale-Bopp) byla ozdobou noční oblohy na jaře roku 1997.

Foto P. Svozil

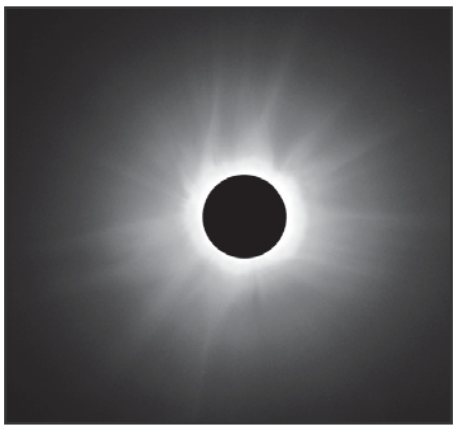

Úplné zatmění Slunce 11. srpna 1999

Foto M. Jedlička

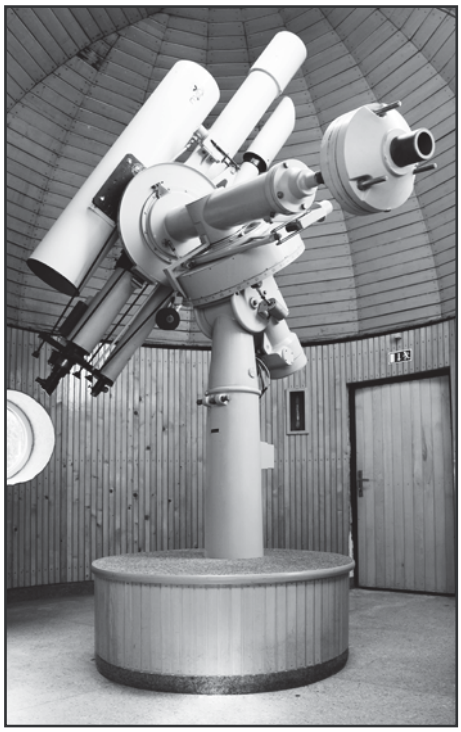

Sestava dalekohledů nacházející se v pozorovatelně od léta roku 2008 Foto E. Březina

Pohled na polany v Halenkově-Lušové ze srpna 2010. Již teď je tento snímek ale historie – polany byly poté kompletně vyčištěny od náletu, posečeny a přepaseny. Foto: D. Halata

Valašské polany

Ráj motýlů a romantických výhledů

Lukáš Spitzer

Také jste si toho všimli? Z hřebenových turistických stezek Vsetínských vrchů a Javorníků se vytratily výhledy. Lidé, kteří mají to štěstí, že po těchto trasách chodí už alespoň 30 nebo 40 let, vidí rozdíly mezi minulostí a současností nejbolestněji. Ještě na začátku 20. století vedla procházka mezi Cábem a Soláněm převážně loukami a pastvinami. Jen tu a tam byla otevřená hřebenová stezka přeťata selským lesíkem z nízkých pokroucených a rozvětvených buků. Minimálně jedna polovina hřebene byla otevřená a pocestným se tak otevíral pohled do okolní krajiny. Situace romantiky chtivého turisty na začátku 21. století je již trochu složitější. Když si náhodný výhled vzniklý vykácením pruhu vzrostlého lesa nestihne za své rychlé chůze dostatečně užít, musí většinou čekat několik dalších kilometrů monotónních smrčin. Z větších vrcholových luk zbyly jen Lušová či Šerhovny nad Valašskou Bystřicí. Jinde vám fakt, že jdete po kdysi odlesněném hřebeni plném vstavačů a motýlů, prozradí jen podivně mohutné a zavětvené buky, které tu a tam stojí v mladém smrkovém lese poblíž stezky. Louky s tolik vyhledávanými výhledy do valašské krajiny a na beskydská panoramata tak najdete až na Soláni, kde nám je nechtě uchovali fandové sjezdového lyžování.

Rozhledy z javornické hřebenové túry zastínil les podobně. Hlavně les, který vyrostl na české straně hranice. Výhledy do krajiny nám zde paradoxně zachránilo dávné rozhodnutí o vedení hranice pod vlastním hřebenem Javorníků a dva místní lyžařské areály. Nejvyhledávanější část stezky mezi Bukovinou a Velkým Javorníkem se tak zachovala jen díky liknavosti slovenských vlastníků pozemků, kteří opomněli své grunty zvelebovat, myšleno zalesnit.

Neztratily se jen výhledy do krajiny. Jak smrkové výsadby rostly a rostly, tak ztratili prostor piloti kluzáků, co dříve startovali z Portáše, a také motýli, kteří na vrcholových loukách hojně poletovali. Mezi tyto patří především jasoň dymnivkový *(Parnassius mnemosyne)* a okáč kluběnkový *(Erebia aethiops)*. To, že žili plošně na hřebeni Javorníků, nebylo samozřejmě z romantických pohnutek jejich samiček ani samečků. Vyhovoval jim tamní řídký pasený les, javořiny a prosvětlené lesní lemy, ve kterých se líbilo jejich housenkám.

Sameček jasoně dymnivkového *(Parnassius mnemosyne)* Foto: M. Vojtíšek

Příběh jasoně dymnivkového

Jasoň dymnivkový je sice lesní motýl, ale obývá lesy, které bychom za lesy dnešní optikou nejspíš neprohlásili. Nejraději má řídké lesy s nízkým zakmeněním, nejlépe polozarostlé maliním a náletovou vegetací. Proto se mu tak líbilo mezi pokroucenými zakrslými buky na hřebeni Javorníků. To, že na Javorníkách na Kohútce jasoň žije, je odborníkům známo už bezmála 100 let (což je unikátní jev, asi i tehdy byla tato lokalita mezi přírodozpytci vyhlášená). Jeho lokalit ale postupně, jak přibývalo smrků, ubývalo, až zůstala silnější populace právě jen v okolí horských chat Kohútka a Portáš. Na začátku června tak můžete potkat jasoně sající nektar na květech na všech místních sjezdovkách, díky nimž zde i přežil. Nebýt chat, tak by se i tato část hřebene zadusila pod napadaným suchým smrkovým jehličím. Na nezalesněném hřebeni museli být dříve jasoni v době letu nejčastějšími motýli – tak, jak je tomu pořád ještě v některých slovenských pohořích. Nejvíc jasoňů i tak žije na Kohútce na slovenské straně hranice, kde nebyly louky cíleně zalesněny, ale ponechány pomalému zarůstání lískami, lipami, javory a smrky. V polostínu mladého náletu rostou vhodné živné rostliny jasoně, dymnivky. Na osluněných dymnivkách totiž nedokáží housenky jasoně přežít. Dymnivky jsou překvapivě jedovaté, a to i pro jasoně, konzumovat dokáže jen listy oslabených, polozastíněných rostlin. V těchto řídkých lesích, kde často roste i borůvka, proto pořád žijí stovky jasoňů. Velmi špatně je na tom jasoň na české straně hřebene, kde kromě Kohútky a Portáše žije už jen na miniaturní loučce v sedle pod Malým Javorníkem (zde byli letos nalezeni jen dva motýli). Další lokality jsou pak roztroušené mezi Bukovinou, Stratencem a Veľkým Javorníkem. I tady má však jasoň namále. Louky dál zarůstají a agresivní trávy, borůvka nebo kýchavice a nakonec i smrky vytlačují jak dymnivky, tak i nektaronosné rostliny a jasoni nemají kde sát a klást vajíčka, ze kterých by vzešlo další pokolení. To, co jasoň dymnivkový potřebuje – zarůstající louky, prosvětlené lesní lemy či čerstvé paseky, se stává jeho smrtí, pokud tu a tam nepřijde člověk a louky občas neposeče a lemy nevyřeže. V hustém lese jasoň žít nedokáže. V sedle pod Malým Javorníkem bude na české straně hřebene naštěstí brzo vyhlášena nová rezervace, ve které bude na několika hektarech zaveden režim, který by měl jasoni vyhovovat. A v souvislosti s tímto budou i obnoveny zarostlé hřebenové loučky, které se už skoro úplně ztratily ve stínu smrků, vrb a dalších nalétlých dřevin. Takže se zase můžeme těšit na hojnější jasoně a i na nové výhledy nejen do údolí Vsetínské Bečvy.

Příběh okáče kluběnkového

Okáč kluběnkový je tmavě zbarvený motýl, který vyhledává zarůstající stráně. V minulosti žil na Valašsku takřka úplně všude, ve sbírkách našeho muzea máme exemplář z Bystřičky, Vsetína, Huslenek, Zděchova či Valašského Meziříčí. Pak se něco zlomilo a po roce 1990 byl okáč kluběnkový hlášen jen z osmi lokalit ve Vsetínských vrších a Javorníkách. Jednalo se o velmi malé populace s několika málo zaznamenanými jedinci. V roce 2009 bylo pod-

Samička okáče kluběnkového *(Erebia aethiops)* **na své poslední známé moravské lokalitě v Halenkově v údolí Lušová** Foto: D. Halata

niknuto celkem 16 exkurzí na historicky známé lokality i přilehlá místa, kde by mohl také žít. Bohužel byla potvrzena jen jediná populace, a to nedaleko Halenkova v malebném údolí říčky Lušovka ve Vsetínských vrších (nadmořská výška 535–690 m). Motýl možná v nízkých počtech přežívá i jinde (např. naposledy v roce 2008 byl pozorován jeden samec na lesní svážnici nedaleko přírodní rezervace Halvovský potok poblíž Cábu a ještě v roce 1997 byly pozorovány stovky jedinců na loukách pod Tanečnicí), ale nebude to žádná sláva. Proč přežila silnější populace zrovna v údolí Lušová? Možná proto, že zde v dobách kolektivizace neproběhlo scelení pozemků, zaorávání mezí a zrušení pastvy ovcí. Dodnes se zde zachovala pestrá mozaika pastvin, lesních luk sečených podle momentálních sil hospodářů, starých sadů a remízků, to vše v sevření strmých lesnatých kopců. Pořád zde jsou nádherné luční polany vysoko v kopcích, často až těsně pod hřebenem hor – podobné, jako jsou např. v rezervaci Galovské lúky v Huslenkách.

Ani v rámci tohoto údolí nežije okáč kluběnkový všude. Jeho stanovištěm jsou „lesní“ louky tzv. polany, vzdálenější od usedlostí a situované vysoko v kopcích. Přestože se totiž v zapadlých valašských údolích tradiční hospodaření uchovalo v míře jinde v ČR nevídané, ani tento kraj se neubránil změnám. Ubylo dobytka jako takového. Co bývalo hlavní obživou místních lidí, stalo se jejich přivýdělkem. Potřeba pastvin klesla, pase se blíže usedlostem, kde dříve místo nynějších pastvin bývaly pole a záhumenky. Vysoko do kopců dobytek nikdo nevyhání. Vzdálenější polany zarůstají, jejich celková rozloha se snižuje.

Co okáče zahubilo? Změnil se jejich životní prostor. Samičky totiž kladou jen do nízkých (cca 15 cm) pasených trávníků mezi nízkými smrky v lemech luk a lesa. Stromky z náletů, rostoucí zde v řídkém sponu, odebírají tolik půdní vody, že se v jejich blízkosti udržuje nízká vegetace s mateřídouškou, pupavou bezlodyžnou a trsnatými travami. Nezapojené mladé smrčky zajišťují polostín, ten chrání dospělce i housenky před slunečním úpalem. Smrčky na pasekách a zalesněných loukách rostou příliš blízko sebe, housenky se mezi ně prostě nevejdou. Trpí totiž vyšším zastíněním a vlhkostí, ve které se skvěle daří už jen mechům. Je zřejmé, že okáč kluběnkový vyžaduje mozaiky různě zarostlých stanovišť, postupně přecházející od nízkých trávníků k řídkým lesům. Udržovat takové podmínky, třeba v rámci péče o chráněná území, není vůbec snadné. Okáč kluběnkový vyžaduje na jednom místě pasenou louku, sečenou louku, zarůstající pastvinu a řídký les. Není přitom sám. Situace, kdy různá vývojová stadia, či dokonce různá pohlaví využívají v krajině různé typy vegetace, jsou u bezobratlých živočichů spíše pravidlem. I proto se moderní ochrana přírody musí postupně přeorientovat od ochrany navždy ▯xovaných „ukázek přírodních stanovišť na jedné louce“ k ochraně celých biotopových komplexů, nejlépe na úrovni celé valašské krajiny.

Kdo bude kosit hřebenové louky?

Jasoň i okáč tak představují jedny z mnoha druhů vázaných na různorodou krajinu, jaká v našich krajích existovala posledních 300 let do poloviny 20. století, a jejíž fragmenty se dnes udržují pomocí tradičního hospodaření už jen málokde, případně jako vedlejší produkt zimních radovánek. Chataření možná dočasně zachrání valašskou architekturu, zahubí ale bezlesí na polanách a hřebenech hor a s ním i všechny jejich motýlí obyvatele. A s valašskou krajinou nakonec zmizí i chataři – kdo by se rekreoval na vlhké chalupě, která vůkol zarostla lesem (mnohdy tím samým chatařem vysázeným). Většinu dnešních hřebenů Javorníků a Vsetínských vrchů už dnes tvoří jednolité celky stejnověkých smrkových lesů, jen tu a tam protknutých pasekami a zarostlými loukami. Lidé se z pasek přestěhovali do nižších poloh, do vesnic a měst. Obyvatelé tak krajinu prakticky opustili, už nemají záhumenky, nechovají kozy či ovce, dokonce ani nežnou trávu pro králíky, natož aby se starali o špatně přístupné horské louky. Mnoho z nich nastalou situaci řeší i cíleným zalesňováním. Mizení okáče a jasoně je jedním z mnoha varovných signálů upozorňujících nás na žalostný stav naší krajiny. Bez sečení a údržby posledních hřebenových luk se tak naši potomkové rozhlédnou do krajiny jen při svištění z kopce dolů či vsedě na sedačkové lanovce. Co je zadarmo, toho si lidé vesměs neváží. A údržba luk zadarmo není. Notně sice přispívá stát skrze Správu CHKO Beskydy či provozovatelé chat a horských penzionů, na vše to bohužel nestačí. Pomohla by tak možná kasička na horských chatách, kam by lidé přispívali na údržbu krajiny. Je to až tak utopistická myšlenka?

Panorama Javorníků ze 30. let 20. století, jak je viděl Puszkailer. Kde byl jeden smrček, je teď tisíc smrků.

Pohled na louky v Halenkově, údolí Lušová. Většina bohužel stále zarůstá. Foto: D. Halata

Na této lesní louce v Halenkově, v údolí Lušová už jasoň dymnivkový ani okáč kluběnkový žít nemůže. Foto: D. Halata

Pohled na hřeben Javorníků z Veľkého Javorníku v roce 2004. Ačkoli jsou polany biologicky skoro mrtvé – zarostlé borůvčím a kýchavicí, pořád oko turisty i přírodovědce potěší. Foto: L. Spitzer

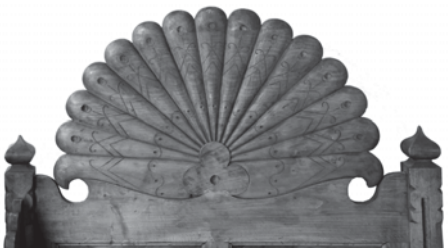

BÁSNÍK DŘEVA

Architekt Dušan Samo Jurkovič (1868 – 1947)

Olga Mehešová

Osobnosti významného slovenské architekta, působícího v letech 1889 - 1899 na Valašsku, kde začínal jako asistent ve stavební a projekční kanceláři vsetínského architekta a stavitele Michala Urbánka, věnovalo Muzeum regionu Valašsko komorní expozici, otevřenou letos ve vsetínském zámku. Panelovou formou jsou v ní stručně představeny Jurkovičovy výstavní národopisné projekty a počáteční architektonické návrhy i realizace, v nichž měl možnost uplatnit své znalosti lidové kultury a jako umělec i své vlohy k malebně lyrickému pojetí dřevěné architektury. V náznakové instalaci k tivního dobového měšťanského interiéru jsou vystaveny tři nábytkové soubory z raného období jeho umělecké činnosti.

„…jednotlivé prvky ornamentu odpozorovalo nezkažené a nepředpojaté oko naivního až obdivovatele přírody, lidového umělce, jenž způsobem sobě vlastním stylizoval nádherné formy přírodou vykouzlené... Kombinací těchto prvků dospělo lidové umění ku klassickým takřka výtvorům neobyčejného vkusu,“ [1] píše v článku Malování štítů na Valašsku architekt Dušan S. Jurkovič, který lidové umění ocenil jako zdroj tvůrčí inspirace, bohatou zásobnici nadčasových forem.

Jurkovičův hluboký vztah k lidovému uměleckému projevu a jeho vlastenecké cítění pramenily v rodinném zázemí. Pocházel z myjavského kraje, kde vyrůstal v obrozeneckém prostředí slovenské inteligence. Jeho otec, notář Juraj Jurkovič byl jedním ze zakladatelů Matice slovenské a matka sběratelkou lidových písní a obdivovatelkou výtvarného projevu lidových tvůrců.

Po studiu na vídeňské Státní průmyslové škole a krátké praxi u slovenského architekta Blažeje Bully v Turčanském Sv. Martině zahájil Jurkovič svou profesní dráhu ve Vsetíně. U stavitele a vsetínského rodáka Michala Urbánka byl zaměstnán jako asistent šest let (od roku 1889), ale spolupracoval s ním až do roku 1899. Urbánkův ateliér, činný ve Vsetíně od roku 1882 (a téměř po dobu dvaceti let jako jediný[2]), zažíval v 90. letech dobu rozkvětu. Reprezentativními realizacemi v historizujících slozích utvářel nejen novodobou podobu rozvíjejícího se provinčního města, ale i širšího valašského regionu. Urbánek stavěl a přebudovával kostely, školy, radnice, hotely, obchody, tovární objekty, měšťanské domy apod. Jurkovič se podílel na řadě z nich. Jejich stěžejní společnou realizací byla adaptace budovy vsetínské Občanské záložny (1896), provedená v historizujících formách české renesance. Dílo významné z hlediska dobového vlasteneckého úsilí o národní emancipaci a s ním související snahou o de nování svébytného národního architektonického stylu. Ten ve středoevropském prostoru byl odvozován i z charakteristických lokálních podob renesančního slohu 16. století.[3] Fasáda záložny byla ozdobena sgra ty dle předloh Mikoláše Alše - dekorativními rostlinnými (rozvilinami bodláčí) a gurálními vlysy s žánrovými kompozicemi ze života prostých Valachů.[4]

Na utváření Jurkovičova uměleckého názoru měl přímý vliv stavitel Blažej Bulla, který hledal inspiraci pro vytvoření varianty slovenského architektonického stylu v lidové dřevěné architektuře severozápadního Slovenska.[5] Podnětně na Jurkoviče zapůsobila i „česká chalupa“ od architekta Antonína Wiehla, která se stala fenoménem Jubilejní zemské výstavy v Praze (1891), na níž se prezentovala i Urbánkova kancelář. Tyto impulsy posílily Jurkovičovo vlastní zaujetí lidovým uměním, především rázovitostí karpatské roubené architektury. Věnoval se studiu lidového stavitelství (i nábytkové tvorby), podnikal etnogra cké výzkumy v terénu, prováděl kresebnou, projektovou i fotogra cko u dokumentaci. Své poznatky uplatnil při přípravách národopisných výstav a publikoval je (např. v letech 1905-13 vydal 14 sešitů Práce lidu našeho). Lidovou tvorbu považoval za zdroj obrody soudobého umění a za projev původní organické tvůrčí síly.

Dušan Jurkovič ve svých 29 letech (1. 7. 1898), portrétní fotogra e z ateliéru O. Šrůtka, repro z alba rodiny Dědicových, FA MRV

K význačným počinům D. Jurkoviče patří jeho podíl na organizaci velkých národopisných výstav. Jako člen přípravného výboru Umělecké a valašské národopisné výstavy na Vsetíně (1892) vedl „s houževnatou pílí neúnavný dámský odbor“, jenž se nejvíce zasloužil o sbírání etnogra ckého materiálu. V expozici, pořádané v učebnách místních škol, instaloval se smyslem pro autenticitu typickou valašskou izbu. Úspěch vsetínské výstavy, jež byla hodnocena mezi oblastními výstavami jako nejlepší, povzbudil Valachy k vybudování rozsáhlé valašské osady pro pražskou Národopisnou výstavu československou (1895). Vypracování projektu se jako člen instalačního odboru ujal D. Jurkovič za odborné spolupráce národopisného znalce Josefa Válka.[6] Stavbu valašské chalupy (dle usedlosti v Novém Hrozenkově), hospody, sušírny, malé kovárny – křiváčkárny, pily „valašky“, zvoničky a salaše provedla Urbánkova kancelář.[7] Velkorysý počin Valachů komentují J. Válek a D. Jurkovič v katalogu výstavy slovy: „To ubohé, až kdesi u plotu naší národní državy zastrčené Valašsko vystavuje se celou skupinou staveb, kde jiným stačil grunt, statek?!“[8] Pro skanzen na Letné navrhl Jurkovič i čičmanské gazdovství a oravskou chalupu a do výstavního pavilonu instalaci valašského oddělení U kolébky Palackého.

Jurkovičovy výstavní projekty vyvolaly zájem o jeho práci a objevily se první samostatné zakázky. V duchu dobové nacionální romantiky a folklorně koncipovaného historismu navrhuje v roce 1896 svou první turistickou dřevěnou stavbu – brňovskou rozhlednu, objednanou turistickým spolkem ve Valašském Meziříčí, a to ve dvou verzích jako hravou kompozici lidových motivů. Ani jedna z nich nebyla uskutečněna. Nerealizovaná zůstala i poměrně eklektická vila Růženka z roku 1898, která měla být situovaná na úpatí Radhoště. Z Jurkovičových návrhů na Valašsku se stavby dočkal drobnější objekt - sušárna na ovoce v Papratné pro JUDr. E. Parmu, předsedu Pohorské jednoty Radhošť.[9]

Horská výletní osada na Pustevnách, jejímž zadavatelem byl první český turistický spolek Pohorská jednota Radhošť z Frenštátu, se stala pro Jurkoviče velkou profesní příležitostí, které se s velkým nasazením chopil a stvořil „klenot českého a moravského folklorismu“ (dlužno dodat i slovenského). Práce na návrzích a jejich realizacích probíhaly ve spolupráci se vsetínskou kanceláří M. Urbánka v letech 1897 až 1899. Původní komplex dřevěných turistických objektů zahrnoval vedle ubytovny, jídelny, přestavěné Staré Pustevny a zvonice i kuželnu, letní tělocvičnu a orientační tabuli. Jurkovič se v nich „odhodlal ku praktickému použití lidových motivů při stavbě uměle konstruované“. Při komponování hotelové budovy Maměnka se do detailů řídil konkrétními lidovými předlohami. Přes lpění na citacích, jež stavbě měly zajistit punc lidové autenticity, dosáhl s lehkostí virtuóza živě rytmizovaného malebného celku s bohatě řezbovaným dekorativním krajkovím. Secesní naturalismus se projevil např. na zábradlí terasy vyrobeného z bizarně zkřivených větví a kořenů stromů. S větší tvůrčí svobodou formovala architektova hravá tvárná fantazie nejreprezentativnější budovu areálu – jídelnu Libušín. Interiér „chrá-

mu slovanské pospolitosti“ dekorují nástěnné malby, vytvořené dle návrhů Mikoláše Alše. Motivy z národních pověstí a legend ztvárňují hrdinský mýtus – pohanský (v Radegastovi), křesťanský (ve sv. Václavovi) a zbojnický (v postavách čtyř „dětí lesa“: Ondráše, Juráše, Jánošíka i portáše Stavinohy).

Ve druhé polovině 90. let se postupně vyvíjí Jurkovičův osobitý styl – v pojetí malebně romantický, ve výrazu poetický a v podání hravě fantazijní. Kombinuje prvky odvozené z lidové dřevěné architektury Valašska i Slovenska s tvaroslovím, rostlinným i symbolickým dekorem a naturalismem nastupující secese.

Pustevny přinesly Jurkovičovi tolik potřebný profesionální úspěch i titul „básníka dřeva“[10]. V době jejich realizace se po boku M. Urbánka pokouší prosadit jako originální umělecká individualita. Např. v dopise, psaném 4. listopadu 1897 na Pustevnách, kde řídil chod stavebních prací, se vsetínskému staviteli vyznává z osudové chyby, které se dopustil, když se přes jeho radu v roce 1895 „neuchytil“ v Praze. Žádá ho o laskavost, zda-li by mu dovolil plány v lidovém slohu dohotovit a jako své dílo (včetně pavilonu z roku 1893) prezentovat na architektonické výstavě, které se chtěl mladý stavitel zúčastnit.[11]

Získaná popularita mu umožnila otevřít si samostatnou praxi v Brně. Na východní Moravu se ovšem svou tvorbou navracel např. při přestavbě lázní v Teplicích nad Bečvou (1900 – 1901), v návrzích úprav poutního areálu včetně stavby souboru kaplí Křížové cesty na Hostýně (1903 – 1905, 1913) a zejména při pracích na velkoryse koncipovaném projektu slovanských lázní v Luhačovicích (1901 – 1915).[12] Všechny byly provedeny jen částečně. Jurkovič si v roce 1929 zcela oprávněně posteskl v úvodu své monogra e: „Bolo asi mojim osudom, že som sa toľkokráť v živote stretol s ľudmi, ktorí mali pre moje práce daleko viac nadšenia než peňazí na ne potrebných.“[13]

V součinnosti s architektonickou činností se D. Jurkovič zabýval i tvorbou interiérů. Vedle návrhů nábytku vytvářel i předlohy na výrobu dalšího vybavení, např. návrhy pro bytový textil. Spolupracoval s R. Schlattauerem, zakladatelem gobelínových a kobercových dílen na Valašsku, který pro něj vytvořil tkané tapiserie do architektovy vily v Brně - Žabovřeskách (1909).[14] Jurkovičovou vsetínskou ranou prací byl výstavní pult pro rmu bří Bubelových a v závěru svého působení na Valašsku navrhl obložení stěn v jídelně paní N. ve Vsetíně (1898). V uměleckohistorických sbírkách vsetínského muzea se zachoval eklektický, pseudohistorický nábytkový soubor s lidovým orálním motivem zhotovený pro vsetínskou Občanskou záložnu ve Vsetíně (1896), a soubor pseudolidového nábytku z pozůstalosti profesora J. Válka (1899), u nějž se objevuje Jurkovičův oblíbený dekorativní vějířovitý motiv, který aplikoval i na nábytkových kusech v ubytovně Maměnka, brněnské Vesně či v lázních v Luhačovicích. Ze soukromého majetku potomků stavitele Michala Urbánka pochází vybavení pánské pracovny a skleník s vitráží, pořízené v 2. polovině 90. let 19. století a vystavené v nové expozici Muzea regionu Valašsko.

POZNÁMKY

[1] Jurkovič (1910), s. 28.

[2] Baletka, Ladislav: Významné osobnosti našeho města. Michal Urbánek (1849 – 1923). Zpravodaj města Vsetína, 1999, s. 14-15.

[3] Urbánek uplatnil v roce 1897 speci cký motiv české novorenesance – lunetovou římsu se sgra ty – v plánech pro stavbu obecné a měšťanské školy v Kelči.

[4] Aleš, Urbánek a Jurkovič se setkali v souvislosti s pražskou NVČS, kde v pověstné hospodě Na posledním groši býval údajně denním hostem Mikoláš Aleš. Mezi ním a stavitelem Michalem Urbánkem vzniklo vřelé přátelské pouto, utužené Alšovými návštěvami Vsetína v letech 1896-97 a stvrzené doživotní korespondencí obou „zbojníků Ondráše a Juráše“. Alšovy návrhy na malířskou výzdobu interiéru Občanské záložny – tři kartony z roku 1897 s Radegastem na koni, portášem a rozkřídleným sokolem nebyly realizovány.

[5] V roce 1887 silně ovlivnila mladého Jurkoviče vstupní dřevěná věž – brána na výstavě slovenských výšivek v Martině. Bullova „improvizace ve dřevě“ čerpala z tvarového a dekorativního bohatství oravského lidového stavitelství. Jurkovič ve svých vzpomínkách přiznával, že zásluhou této realizace začal vnímat dřevo jako nejkrásnější stavební materiál. Viz Bořutová–Debnárová (1993), s. 16–17.

[6] V etnogra ckém archivu Muzea regionu Valašsko je uložen návrh (E 37) Valašské hospody na národopisné výstavě v Praze (pohled boční, čelní, půdorys a řez 1:100, tuš). Návrh je značen vpravo nahoře razítkem: MICHAL URBÁNEK / autor. stavitel / a c.k. soud. přís.odbor. znalec / Vsetin, Morava, vpravo dole signováno: Michal Urbánek / stavitel, pod čelním pohledem vpravo dole signováno: Jurkovič.

[7] Dřevo, které zbylo po likvidaci valašské dědiny, použil M. Urbánek v letech 1899 – 1902 na stavbu tzv. Černé vily ve Vsetíně, navržené v lidovém stylu a sloužící pro ubytování zaměstnanců Bubelovy továrny na nože. (Viz Vsetín, město a čas. Baletka, Ladislav: Obrazy města v sedmi staletích. Vsetín 2008, s. 116–117.) Principy dřevěné roubené architektury Urbánek aplikoval i v plánu řadového dělnického domu o čtyřech bytových jednotkách, zhotoveného opět pro Bubelovu rmu. (Fotoarchiv MRV Vsetín, 7174.) Prvky převzaté z lidového stavitelství – dřevěné štíty s podlomenicemi – se v jeho tvorbě objevují ještě v roce 1910-11, a to u budovy vsetínské nemocnice.

[8] Národopisná výstava československá v Praze 1895. Hlavní katalog a průvodce, Praha 1895, s. 108

[9] Fotogra i objektu s nákresem čelního a bočního pohledu publikoval ve svém článku I. Thurzo (1998) a stavbu v něm datuje do roku 1889 (!). Pro Eduarda Parmu zhotovil patrně i návrh dřevěné brány s postranními vrátky.

[10] Pochází z pera publicisty J. Merhauta, který ho použil ve fejetonu, otištěném v Moravské Orlici 21. října 1899.

[11] Etnogra cký archiv Muzea regionu Valašsko (E 98)

[12] Při výstavbě Luhačovic si Jurkovič přivezl některé řemeslníky – tesaře a řezbáře - ze Vsetína i Brna. Srov. Slavné vily Zlínského kraje. Hoňáková, Ladislava: Vila Vlastimila. Praha 2008, s. 24.

[13] Žákavec (1929), s. XIII.

[14] Šopák, Pavel: Řeč vláken. Moravská gobelínová manufaktura. 1898–1939. Vydala Moravská gobelínová manufaktura ve Valašském Meziříčí, spol. s r.o. a Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, 2008, s. 30, s. 33.

Expozice „Básník dřeva“ – Architekt Dušan S. Jurkovič, Muzeum regionu Valašsko, Vsetín

František Hlavica: Dušan Jurkovič, 1941, kolorovaná kresba tužkou, sbírky MRV Vsetín

Dušan Samuel Jurkovič se narodil 23. srpna 1868 v Turé Lúce u Myjavy jako páté z šesti dětí notáře Juraje Jurkoviče a Emílie, rozené Jurkovičové. Dětství prožil v Brezové. Po studiu na maďarské měšťanské škole v Šamoríně a nižším gymnáziu v Šoproni studoval stavitelství na vyšší průmyslové škole ve Vídni (1884 – 1889), kterou založil a vedl významný vídeňský architekt, urbanista a teoretik Camillo Sitte. Od roku 1889 působil Jurkovič na Valašsku a od roku 1899 jako samostatný architekt v Brně. Po 1. světové válce se vrátil na Slovensko a usadil se v Bratislavě, kde byl jmenován vládním komisařem pro zachování uměleckých památek. Projektoval rekreační budovy a areály (lázeňské a turistické), profánní stavby, technické objekty, sakrální stavby, hřbitovy a pomníky, obytné budovy a zástavby (např. rodinné vily, typové domy, dělnické kolonie aj.), vyhotovoval regulační plány, adaptoval památkové zámecké objekty, navrhoval interiéry a jejich vybavení, zejména se zabýval nábytkovou tvorbou. Obdržel řadu ocenění a v roce 1946 byl jako první architekt jmenován národním umělcem. Zemřel 27. prosince 1947, pochován je v Brezové pod Bradlom.

POUŽITÁ LITERATURA

Bořutová–Debnárová, Dana: Dušan Samo Jurkovič. Osobnosť a dielo. Bratislava 1993

Dějiny českého výtvarného umění 1890 – 1938. Zatloukal, Pavel: Architektura secese na Moravě a ve Slezsku, IV/1, Praha 1988, s. 155-179

Dušan Jurkovič. Katalog k výstavě, připravily Hana Mandysová a Ladislava Horňáková. Vydala Východočeská galerie v Pardubicích ve spolupráci s Oblastní galerií výtvarného umění v Gottwaldově, 1988.

Folklorismy v českém výtvarném umění XX. století. Katalog k výstavě. Vydalo České muzeum výtvarných umění v Praze. Praha 2004.

Jurkovič, Dušan: Malování štítů na Valašsku. Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, IX., Praha 1910, s. 28

Jurkovič, Dušan: Pustevně na Radhošti. Turistické útulny Pohorské jednoty Radhošť ve Frenštátě, vystavěné a zřízené po způsobu lidových staveb na Mor. Valašsku a Uh. Slovensku. Vydal jako svou prémii Klub přátel umění. Brno 1900.

Hasalík, Radek: Pustevny. Vydalo Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Rožnov p.R. 2008

Mikulaštík, T.: Zajímavosti z OVM Vsetín. Dušan Jurkovič. Zpravodaj města Vsetín, 1988, červenec-srpen, s. 15-17

Národopisná výstava československá v Praze 1895. Hlavní katalog a průvodce. Praha 1895

Okres Vsetín, Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko. Strakoš, Martin: Architektura v letech 1850 – 2000. Brno 2002, s. 516-531

Průvodce po umělecké a valašské národopisné výstavě na Vsetíně. Uspořádali Karel Bubela a Josef Válek. Vydal výbor České umělecké výstavy venkovské na Vsetíně. Vsetín 1892.

Svoboda, Emanuel: Mikoláš Aleš na Moravě a Slovensku. Vydal K.V.U. Aleš, Brno 1929.

Thurzo, Ivan: Návraty k Dušanovi Jurkovičovi (1868 – 1947 – 1998). Hlasy muzea a archivu ve Frenštátě pod Radhoštěm, č. 1-2 / 1998, XV., s. 31–32

Žákavec, František: Dílo Dušana Jurkoviče. Kus dějin československé architektury. Praha 1929

Dušan S. Jurkovič v ateliéru M. Urbánka ve Vsetíně (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Zleva doprava: V. Ledabyl, F. Novák (stavitel ve Vizovicích), M. Urbánek, D. Jurkovič, E. Hlaváč (praktikant)

Návrh výstavního pavilonu z roku 1893 (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Čelní pohled, měřítko 1:100. Tuš, 67x50 cm, signováno a datováno vpravo dole pod kresbou: Jurkovič 93, sign. vpravo dole: Michal Urbánek / stavitel
Předlohou pro pavilon byl dřevěný karlovický kostel z 18. století, který D. Jurkovič zaměřil rovněž v roce 1893.

Návrh dřevěných zahradních vrat z roku 1898 (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Čelní pohled, měřítko 1:10. Kolorovaná tužka, 38x50 cm, signováno a datováno vpravo dole: Dušan Jurkovič 98
V návrhu pod štítem dvoukřídlé brány nápis s letopočtem 1889 a iniciálami E. P. (Eduard Parma?)

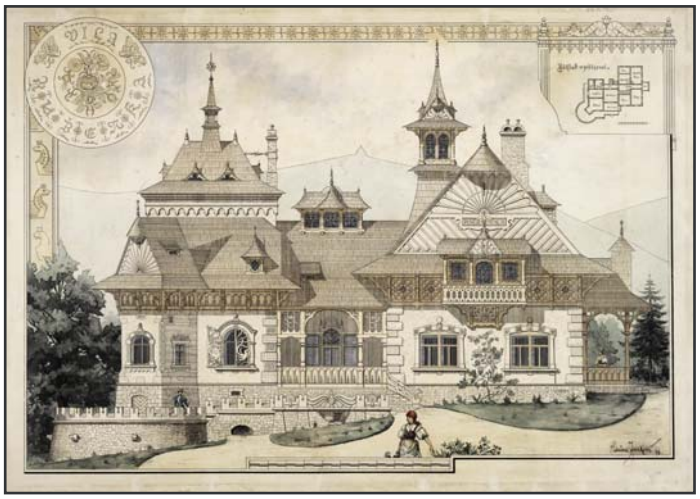

Návrh vily Růženka z roku 1898 (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Čelní pohled, měřítko 1:50, půdorys. Kolorovaná tuš, 67x90 cm, signováno a datováno vpravo dole: Dušan Jurkovič 98

Návrh rozhledny v Brňově z roku 1896 (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Čelní pohled, měřítko 1:50. Kolorovaná tuš, 56x18 cm, signováno a datováno vpravo dole: Jurkovič 96

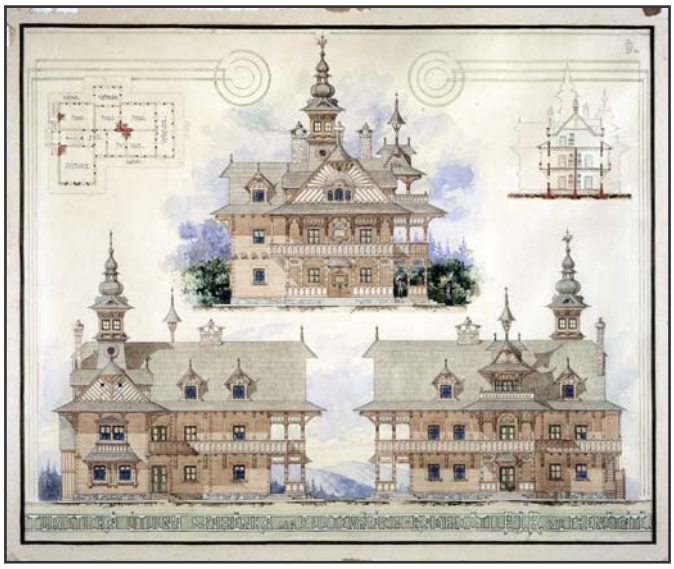

Návrh turistické ubytovny Maměnka na Pustevnách z roku 1898 (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Čelní pohled, 2 pohledy boční, řez a půdorys, měřítko 1:100. Kolorovaná tuš, 72x78 cm, sign. vpravo nahoře: JD. 98

Návrh zvonice na Pustevnách z roku 1899 (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Čelní pohled, řez a půdorys, měřítko 1:100. Kolorovaná tužka, 26x33 cm, sign. vpravo dole: JD. 99

Nerealizovaný návrh jídelny na Pustevnách z roku 1897 (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Čelní pohled. Kolorovaná tužka, 19x19 cm, signováno a datováno vpravo dole: Jurkovič 97

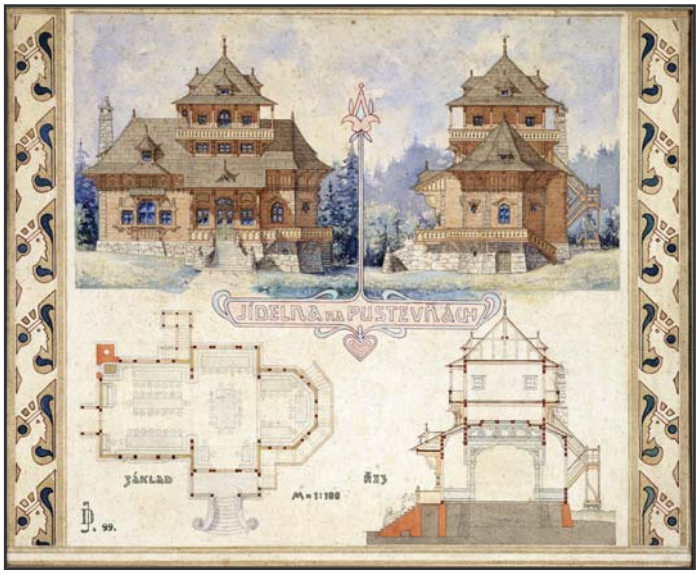

Návrh jídelny na Pustevnách z roku 1899 (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Čelní a boční pohled, řez a půdorys, měřítko 1:100. Kolorovaná tužka, 60x67 cm, signováno a datováno vlevo dole: JD. 99

Návrh letní tělocvičny na Pustevnách z roku 1899 (SNA v Bratislavě, FPDJ)

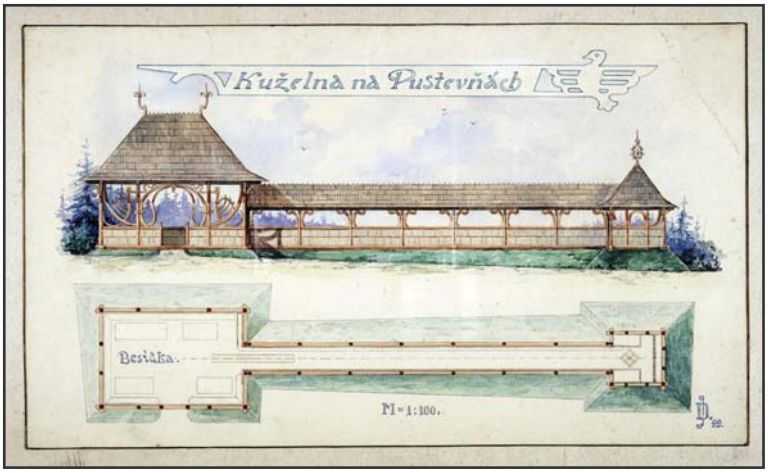

Návrh kuželny na Pustevnách z roku 1899 (SNA v Bratislavě, FPDJ)
Čelní pohled, řez a půdorys, měřítko 1:100. Kolorovaná tuš, 36x56 cm, signováno a datováno: JD. 99

Hudba Mozartova, olej, sololit, 48,5x59 cm Foto M. Ošťádal

Te Deum, 8. 1. 2004, olej, sololit, 30,5x25 cm

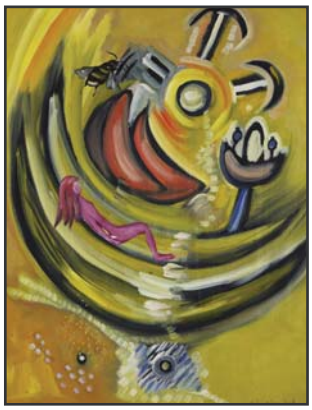

Zázrak jara, 2009, olej, deska, 50,8x40,2 cm

V květnu, 2009, olej, deska, 53,8x38 cm

Hledání, 2009, olej, sololit, 64x59 cm

Diana, 2007, olej, sololit, 37,5x35 cm

Dřevo, 2010, olej, plátno, 60x50 cm

Hromnice, 2009, olej, sololit, 59,5x50 cm

Kreativní paleta samouka

V srpnu roku 2001 jsem sáhl po malém kufříku s olejovými barvami, památce po otci, a pokusil se namalovat na kousek překližky portrét herce Vlastimila Brodského, spolužáka matky (Vsetín kolem r. 1930). Umělcova fotogra e byla tehdy v nějakém časopisu.

Obrázek později viděli různí mí přátelé a ti mne vyzývali, abych v malování pokračoval. Maloval jsem si tedy pro sebe, pro napětí, nepopsatelné pocity a radost, kterou jsem vždy opětovně zažíval.

Od manželky jsem dostal stojan a malování už vyplňovalo veškerý volný čas. Představoval jsem si, že to tak zůstane, dokud budu živ. Našel jsem krásné naplnění času a víc jsem nepotřeboval. Obrázky jsem ukládal na půdu, některé si pověsil doma, některé rozdal v rodině a přátelům. Samozřejmě mne těšilo, když jsem vytušil či zaslechl, že se líbí.

Po několika letech jsem navštívil svoji paní třídní učitelku Jiřinu Sousedíkovou a jen tak, aby řeč nestála, vzal s sebou některé fotogra e svých obrazů, (které doslova bez mého vědomí kdysi zdokumentoval můj zeť a sérii dal i mně). Nejprve jsem dlouho váhal, zda před paní učitelkou fotogra e vytáhnout. Nakonec jsem tak učinil spíš proto, abych ukázal, jak se bavím ve svém volnu. Cítil jsem velkou trému a hned litoval, že obtěžuji svými výplody mně milou dámu, jíž si nevýslovně vážím. Až jakési uznání mne uklidnilo, o obrázcích jsme si povídali a paní učitelka mne vyzvala, abych obrázky ukázal světu. Nejprve jsem nesouhlasil, později přikývl ze slušnosti, v duchu jsem si říkal, tak to určitě ne! Pak jsem paní učitelku uvítal u nás doma. U obrázků jsem kapituloval a souhlasil s tím, že pokud se něco naskytne, na veřejnosti některé vystavím, vědom si plně té odvahy.

Jsou přece kolem jiní a jen já vím, jak se mi před jejich díly tají dech...!

Václav Popelka

(nar. 1952, bytem Valašská Polanka, č. p. 258, původní povolání lesník)

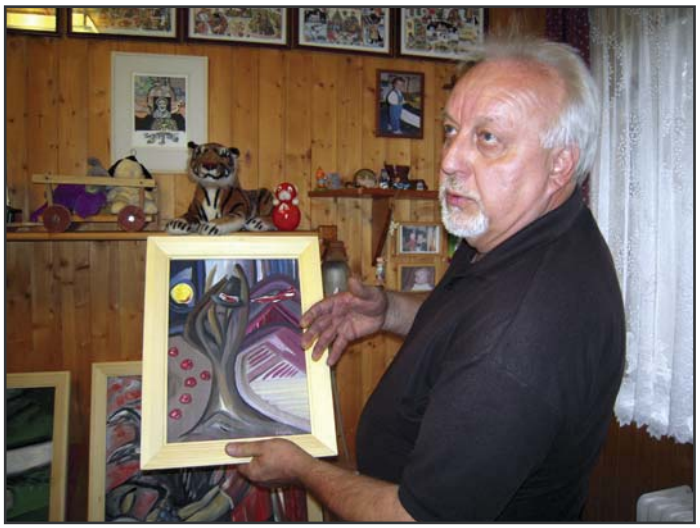

Václav Popelka ve svém ateliéru Foto H. Jabůrková

Podzim a jeho bratr

Peter Motyka

Přihořívá. Čím výš tě chodník vede do kopce, tím má každý pasínek o odstín barvy víc. Jen smrky a jedle až na hřebeni zůstávají tmavě zelené. Čím výše k hřebeni, tím jsou jejich kmeny nižší. V sedle pod vrcholem je nálet mladých jedliček hustý jako kožich, připravený na zimní slotu. Podzim neumí jehličnany pobarvit tak, jak se mu to podařilo s osikami, buky a hlavně s javory. I ty jsou však dole u Bečvy pořád ještě zelené; to jen jejich bratříci nahoře v horách znachověli, když se jich v noci dotkl první mrazík. Trnky v řadách na mezích také nabírají do žluta a plody začínají vráskčit od stopky. Správce palírny dole v dědině leští mosazné kotle a dubový stůl s dřevěnou lavicí čeká na prvního hosta. Na zabíjačky je ještě trochu brzo; špek, který se octne na tom do čista vydrhnutém stole, ještě pochrochtává ve chlévě. Zraje, jako ty tmavomodré plody na stromě. Když pak začne ve stodole bečka s naloženými trnkami vonět kvasem, je čas zavolat pana řezníka. Ovar s čerstvě nastrouhaným křenem je pak podestýlkou pro první štamprlku z letošní úrody.

Když trochu přivřeš oči, uvidíš oživlé Kobzáňovy Horní chlapce skákat svůj odzemek u ohníčku vysoko v horách. Zbojníci a zakopané poklady, zlé Jezinky a Povětroň mašírují tvou hlavou ruku v ruce s podzimkem. Je to měnícími se barvami kolem? Je to tou slivovičkou? Nevíš. Nevíš a odpověď ani moc nehledáš. Jen nesmíš zapomenout trochu přivřít oči! Jelení zatroubení kdesi vysoko nad dědinou ti dává zapravdu. Jelen se zlobí, troubí a troubí; shání své laně do houfu, aby se mu nespustily s jeleními mládenci, obcházejícími opodál. Nemá na obsloužení svého harému moc času. Zimní větry kdesi na severu už mažou před svým koncertem smyčce kalafunou. V patách jejich hostovského vystoupení budou následovat milióny bílých vloček, které přikryjí krajinu. Starý jelen pak shodí paroží a štrapáce s drzými mládenci budou zapomenuty. Nevzpomene si ani na své laně. Teď půjde o holý život. . .

Když už se nic nedá vydržet, děcka, která učíš ve škole, zlobí, přijde pošťák s hrstí účtů a zjistíš, že musíš nechat předělat střechu na domě, sekneš se vším a jedeš. Na východ se nedá, šplouchá tam chladný Atlantik. Hurá tedy na západ! Na dálnici jsi za pět minut. Washington s dominující bání Parlamentu a všemi sochami a monumenty, ulicemi plnými aut a někam spěchajících lidí se ztratil někde za tebou. Začíná se měnit krajina a hlavně tvá nálada. Zaseknuté čelisti povolí a křeč v prstech svírajících volant též. Abys dostál vyzkoušenému rituálu, zastavíš a koupíš si párek v obchodě u cesty. Vždycky tam na lavici před obchodem sedí parta dědků. Moc nemluví ani mezi sebou, na tvůj pozdrav taktak odpoví. Mistrovsky však plivají hnědé plivance ze žvýkacího tabáku. Sedneš vedle a čekáš, až ti trochu vystydne kafe. Dědci neříkají nic. Možná přemýšlejí, co by se stalo, kdyby kdysi jejich pradědové narubali Yankejům. Něco se však muselo změnit! Dva z těch dědků jsou černí; jejich bílým kolegům v plivání to vůbec nepřijde. Každý si plivá, jak a kdy chce. Časy se změnily. Možná si brzy zvyknou i na tebe. Jeden z černých dědánků se přátelsky zasměje, když pozdravíš na odchodu. Jeho kratičké kudrnaté vlasy jsou bílé jako pápěří na pampelišce.

Silnice tě vyveze do kopečka, na levé straně stojí bílý kostelík. Pár náhrobků vedle, pěkné stromy a keře kolem. Jiný kostel je trochu dál, na pravé straně cesty. Kostel? Je to obyčejná chalupa, jen křížek na štítu a tabule s rozvrhem služeb naznačují, že se jedná o Boží příbytek. A zase za plůtkem pár náhrobků. Někdy kytička ve sklenici na postříhané louce, někdy malý praporek s hvězdami a pruhy jen tak zastrčený špejlí v zemi. Některé kytky jsou čerstvé, jiné umělé.

Hory se zvednou za ostrou zatáčkou jako zázrakem.Pokaždé tě tam překvapí. Jsou zaoblené časem, usmívají se. Své bujné mládí ostrých štítů vyměnily za táhlé zaoblené hřbety. Cítíš z nich úctu k času a pokoru moudrosti, kterou přináší stáří.

„Hory, hory, hory černé,
neraz som já přešel cez ně. . .“

Jsou jako Javorníky, dokonce plné javorů. Nejvíc je však na jejich stráních dubů. Kanadská jedle je tu jediným vyslancem za jehličnaté. Má pěkné jméno: hemlok. Jedle však rostou jen v hlubokých strží až pod hřebenem. Jenom pak v těch, do kterých se nedostane horké letní slunko.

Jako švihnutí kouzelným proutkem změní zvlněnou nekonečnou zeleň první podzimní mrazík. Kremlička, Slavíček, Van Gogh, Václav Špála a všichni jejich kamarádi položili své palety na stráně hor. Ano, nepletu se. I Václav Špála. Když přivřeš oči, strže pod hřebenem jsou do modra. Červená, žlutá, hnědá, hory se rozhořely.

Indiánské léto. Mrazík spálí lebedu na polích v údolí a obnaží dýně; jsou krásně oranžové, leží roztroušené mezi zhnědlým býlím. Prodávají je ve stáncích u silnice spolu s jablky. Mají tam na policích též domácí med. Některý je ve sklenicích světlý, jiný tmavý. Ve velkých plastikových lahvích čeká na mlsného zákazníka čerstvý jablkový mošt; voní ti odešlým létem a vší krásou kolem. Sedlák, sklízející odměnu za svou nikdy nekončící práci, sedí na bedně od jablek a utržené peníze dává do talíře, který pak přikryje jiným talířem, aby se těžce vydělané dolárky nerozfoukaly s listím, které pomalu začíná ze stromů opadávat.

Cesta se klikatí a za chvíli se na údolí s poli a sady díváš z výšky. Není vůbec překvapením, když ti před autem přeskočí cestu jelení laňka a za ní dva vzrostlí kolouši.

Jen hodinka jízdy a jsi v jiném světě. Žádné klaksony nervózních řidičů, sirény sanitek a hasičáků. Žádné kravaty a škrtící naškrobené límce tě tu nemučí. Les je les, pooraná pole nedrží žádná tajemství. Kdybys pak šel brázdou až na úval a uviděl tam mezi vysokými topoly věž kostela z dědiny svého mládí, ani by tě to nepřekvapilo. Větrem přifouknutý zvuk dechovky by ti jen dotvrdil, že se vyplatí umět přivřít oči a jít a jít tou vyoranou brázdou. . .

V. Popelka: Starý habr, 2010, kresba tužkou

Antonín Strnadel

Tomáš Mikulaštík

V letošním roce uplynulo sto let od narození Antonína Strnadla. Valašsko si ve spolupráci s jeho synem Martinem Strnadlem toto výročí důstojně připomenulo trojicí akcí, které se konaly na počátku prázdnin na místech pro umělce památných. Spojovalo je společné logo se Strnadlovou kresbou pupavy, která byla obkroužena textem: „1910 ANTONÍN STRNADEL 2010 STO LET OD NAROZENÍ“. Nesly ho nejen tiskoviny - pozvánky a příležitostné tisky k výstavám, ale také speciální odznak – placka o průměru 55 mm.

V domku v Trojanovicích, který stojí na místě rodného domu bratří Strnadlů a Jana Knebla a je jejich památníkem, se uskutečnila vzpomínková slavnost. Ve frenštátském muzeu, které sídlí v rekonstruované budově bývalé měšťanské školy (do níž kdysi Antonín Strnadel chodil), se uskutečnila výstava z muzejních sbírek. Zde byla představena především časná umělcova tvorba. Mnohá spontánně vzniklá díla byla vytvořena ještě před jeho uměleckým vzděláváním či na jeho samém začátku a dokládají oba Strnadlovy základní předpoklady pro tvůrčí dráhu, kterou si vyvolil. Už tehdy začal zářit jeho nepřehlédnutelný talent a s ním ruku v ruce šla jeho houževnatá pracovitost, jejímž prostřednictvím svůj talent rozvinul a završil. Vystaveny byly pozoruhodně vyzrálé portréty umělcových rodičů, studijní kresby, skici, první realizované tiskoviny, ale i řada ilustrací ke knihám jeho bratrů (ty už pocházejí většinou z pozdější doby).

Výstava v Památníku Antonína Strnadla v Novém Hrozenkově byla nejpozoruhodnější – doplnila a rozšířila stálou expozici v přízemí domku ve výstavních prostorách na půdě. Její plný název zněl „Valašské akvarely Antonína Strnadla“ a její nosnou osou byla trojice tematických celků: dva mnohotvárně variované ilustrační cykly ke knihám svázaným s Valašskem a inspirovaným jeho přírodou i obyvateli – konkrétně ilustrace ke knize jeho bratra Josefa Strnadla Rok pod horami, která vyšla třikrát, a ilustrace k Chudé přadleně Jarmily Glazarové, která vyšla s ilustracemi Antonína Strnadla za jeho života rovněž třikrát, po čtvrté pak ještě nedlouho po jeho smrti v roce 1977. Třetím tematickým celkem se staly květiny tohoto nebohatého kraje, nejraději ty sršaté, pichlavé a přesto krásné, stejně jako samorostlí obyvatelé dědin, osad i osamělých pasek – nejen hrdě stojící bodlák, ale také při zemi se držící pupava, snad nejoblíbenější Strnadlova květina. Vnímal její tvar, cítil ostny jejích vlnovitě zprohýbaných bodlinatých listů; chuť dužnatého květního lůžka mu zpřítomňovala dětství.

To dětství prožil Antonín Strnadel v Trojanovicích u Frenštátu pod Radhoštěm, kde se narodil 10. května 1910 jako druhý ze čtveřice bratří, z nichž i další dva se věnovali umělecké tvorbě a stali se spisovateli. Mladší Josef používal rodové příjmení, starší bratr Bohumír si zvolil pseudonym Četyna, který rovněž odkazuje k přírodě rodného kraje i k povolání jejich otce. Otec Filip Strnadel byl lesním dělníkem a do chalupy se přiženil. Maminka chlapců Anežka byla rozená Kneblová, jejím bratrem byl sochař, ale také řezbář a malíř Jan Knebl. Strýc Jan Knebl, který se pokládal za zakladatele výtvarné tradice na Valašsku (žil v letech 1866 – 1962), byl prvním ze šťastných příkladů pro rozvíjející se talent Antonína Strnadla, dalšími příznivými podněty oplývalo bohatě rozvinuté kulturní prostředí města, na jehož životě se nepřehlédnutelným způsobem podíleli učitelé na měšťanské škole. Zejména to byli spisovatel a příležitostný malíř František Horečka, učitel kreslení Andělín Hurt a svébytný grafik a malíř Leopold Parma. Ti všichni se stali patrony uměleckého rozvoje mimořádně nadaného kreslíře, František Horečka si dokonce od něj nechal ilustrovat svou knihu „Radhošť, báje a život“, která vyšla v roce 1924, když bylo Antonínovi 14 let. Tím byla zahájena řada knižních ilustrací a úprav, která v soupisu jeho ženy v monografii z roku 1981 čítá více než dvě stovky knih. (Další titul je ovšem až z doby jeho uměleckých studií, z roku 1932.)

Po ukončení měšťanky začal pracovat s otcem v lese, neměl však na to dost silnou konstituci, a tak se brzy vrátil do Frenštátu, kde nastoupil k Raimundu Parmovi a maloval

Památník A. Strnadla v Trojanovicích

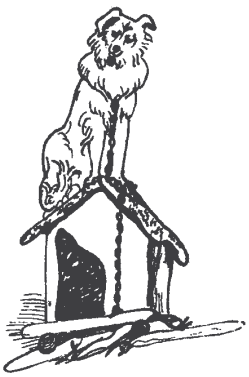

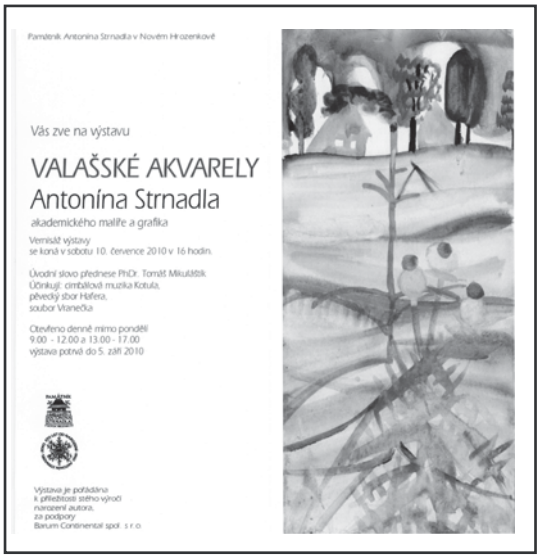

Pozvánka na výstavu Valašské akvarely Antonína Strnadla v Novém Hrozenkově

Ilustrace A. Strnadla ke knize J. Strnadla Rok pod horami, 4. vydání z r. 1998

hračky, loutky, betlémy i kulisy a pohlednice, a také se učil fotografovat. Z podnětu svého zaměstnavatele i jeho přátel (a s podporou rodiny) se rozhodl ke studiu na Státní uměleckoprůmyslové škole v Praze, kde se stal od roku 1927 žákem prof. Jaroslava Bendy, umělce se smyslem pro dekorativnost čáry i monumentalitu formy. Tady, v oddělení užité grafiky a malby studoval do roku 1933 a v čase studia pravidelně zajížděl do Nového Hrozenkova, kde pilně kreslil, maloval i fotografoval lidové typy, všednodenní práci i sváteční zastavení, kroje i stavby. Hrozenkov se mu stal jakýmsi jádrem Valašska, samozřejmě přijatou domovinou.

Po šestiletém studiu na umprumce pokračoval ještě ve studiu na Akademii výtvarného umění v Praze v malířské škole prof. Maxe Švabinského, kterou ukončil v roce 1936, a stal se asistentem u prof. J. Bendy na Státní uměleckoprůmyslové škole v Praze. Tehdy také vrcholí jeho přípravné práce na salašnickou výstavu v Novém Hrozenkově rozměrnou kompozicí Příhon ovcí na salaš (návrh na sgrafito, kresba uhlem 2 x 6 m). Současně se pevně usadil v knižním světě a získával si postupně stále větší uznání. Za ilustrace v bibliofilii z Homérovy Odyssey obdržel v r. 1937 zlatou medaili na mezinárodní výstavě v Paříži. O rok později a pak mnohokrát znovu získal uznání za nejkrásnější knihu roku.

Ve školním roce 1941-42, po odvolání prof. Bendy, musel převzít jeho povinnosti a vedl jeho ateliér až do konce války. V průběhu války v roce 1943 měl první samostatnou výstavu v Praze. V letech 1944 – 45 byl navíc totálně nasazen v jedné pražské továrně.

Po osvobození byl jmenován profesorem Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze a za dobu svého pedagogického působení, které začalo už v r. 1936 a kterého ze zdravotních důvodů zanechal v roce 1970, vychoval několik generací českých umělců, zejména grafiků.

Postupně narůstal počet ilustrací a kreseb, ale také monumentálních realizací a umělec získával ocenění a uznání od milovníků umění i od oficiálních představitelů kultury. V roce 1960 byl jmenován zasloužilým umělcem a v r. 1967 se stal národním umělcem. Posmrtně ještě získal cenu Hanse Christiana Andersena, která po čtyřech desetiletích orámovala mezinárodní uznání jeho tvorby.

Antonín Strnadel zemřel po dlouhém utrpení 31. října 1975 v Praze a je pochován na vyšehradském Slavíně.

Tvorba Antonína Strnadla vyvolává pocit důvěrnosti, známosti, intimnosti, pocit domova i krásné vzpomínky na dětství, na laskavě starostlivou péči dospělých, kteří nás nikoli slovy, ale příkladem učili staletému řádu života. Vychází nejen z prožité tradice lidového umění, ale tkví hluboce u kořenů evropské kultury a historie. A to nejen té středoevropské či západní, ale i východoevropské či euroasijské kulturní historie. Zaujala ho hloubka gruzínské historie, dekorativnost písma, ornamentika a výrazná barevnost umění a uměleckého řemesla středoasijských národů. Byl velmi sečtělý a dokázal se vcítit do textu. Svým vzděláním překonal nástrahy jalové lidovosti, prázdného gesta, podbízivé líbivosti. Přesto, že vlastně po odchodu na studia se usadil v Praze a získal uznání i ve světě, je oprávněně pokládán za valašského umělce. S krajem svého srdce byl svázán nejen místem narození a hedvábnou šňůrou vzpomínek na dětství, ale vlastně celou svou tvorbou. Ta je založena na dokonalé kresbě, přesně a citlivě vedené čáře, na kontrastu černé a bílé, ale také na barevnosti ploch a harmonii odstínů. Svůj talent trvale rozvíjel neustávající prací, a to i v čase, kdy mu postupující nemoc stále více znemožňovala pohyb.

To vše platí i o dílech vystavených v Novém Hrozenkově, kterými si umělec zpřítomňoval domov. Ilustrace ke knize jeho bratra Josefa Strnadla Rok pod horami vznikaly jaksi přirozeněji, samozřejměji, ale vždy mají konkrétní základ. Antonín Strnadel byl přemýšlivý umělec a na jeho tvůrčím postupu je vidět, že myslel nejen v pojmech, ale i v obrazech. Postupoval od složitého k jednoduchému, od přesné, popisné kresby k výtvarné zkratce, umělecky naléhavé a pádné. Vracel se k námětům a nebyla to jenom nespokojenost s předešlým výsledkem, znovu věci promýšlel, varioval a vršil v zápalu tvůrčího zaujetí. Usiloval o dokonalost, o přesnost ne ve smyslu popisného realismu, ale o pregnantnost výrazu, snažil se dosáhnout (poněkud nadneseně řečeno) řádu krásy. Tím přiváděl k zoufalství Jarmilu Glazarovou, neboť ilustrace k Chudé přadleně vznikaly celé desetiletí. O své práci i uvažoval, snažil se svými ilustracemi lidi vychovávat: *„Nejen k tomu, aby porozuměli umění, ale aby měli smysl i pro pořádek, aby vnímali krásu kolem sebe, aby se v nich rozvíjelo estetické cítění. Smysl umění je totiž nutno spatřovat v tom, že činí život lepším na každém kroku.“ „...úkolem umění je něco dávat, ne jen dekorovat.“ „Pokud to neoslabuje vlastní myšlenku, není věcná přesnost nutná, je ovšem nezbytná bezpodmínečná znalost toho, co kreslím.“ „Skutečnost kresby netkví totiž v centimetrech, ale v napětí kresby, v jejím obsahu.“*

Umělcova slova se samozřejmě týkají nejen jeho ilustrační tvorby, ale celého díla, a tím spíše i volného cyklu květin, které maloval s láskou a obdivem, a řekněme i s nepochopitelnou skromností, kterou mu vyčítal historik umění Jan Marius Tomeš v doprovodném textu k ilustracím Erbenovy Kytice: *„...nebudoval a nikdy nesložil v celek – a byl by to celek nádherný – ani svoje listy a akvarely květin. Ty, které – rozptýlené – zanechal ve své umělecké pozůstalosti, svou citovou účastí nad přesností oka a ruky nemají obdoby v českém umění. Antonín Strnadel nám zůstal dlužen svůj malovaný herbář...“* Hrozenkovská výstava z umělcovy pozůstalosti – téměř objevně – ukázala, že ten sice nesystematický, ale umělecky mnohotvárný herbář zejména valašských pastvin existuje.

Výstižná charakteristika Strnadlovy tvorby pochází z pera básníka Františka Hrubína z roku 1944:

„Antonín Strnadel je básníkem tohoto života, který se nepřelévá z kolébky do hrobu jen tak, jako víno. Vždyť mezi prvním kyvem kolébky a mezi zaduněním první hroudy, která padne na rakev, vyroste les, tisíckrát a tisíckrát se vrátí hvězdy a slunce nad naše hlavy, a co vody uběhne mezi prvním a posledním douškem! V Strnadlově kresbě jako v síti zůstává jen tolik skutečnosti, kolik je jí třeba k podobě nejvěrnější.“

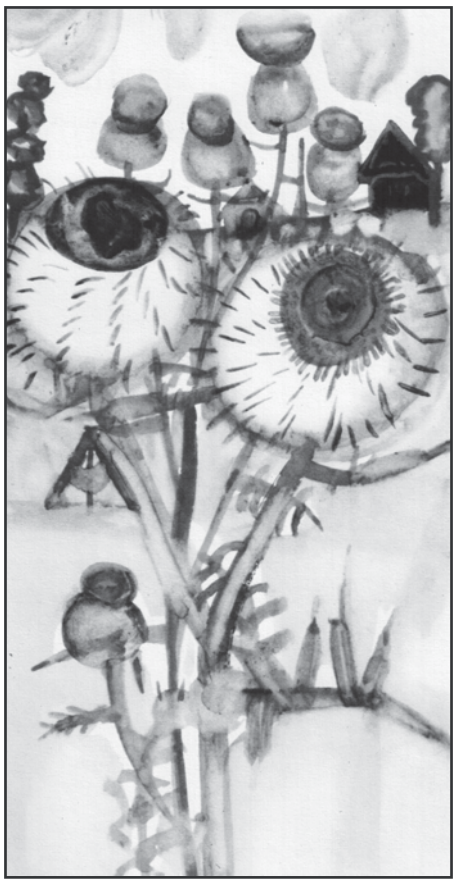

Ilustrace A. Strnadla ke knize J. Glazarové Chudá přadlena, vydání z r. 1964

Vsetínsko na prahu moderní doby ve fotoarchivu Muzea regionu Valašsko

připravila Hana Jabůrková

1

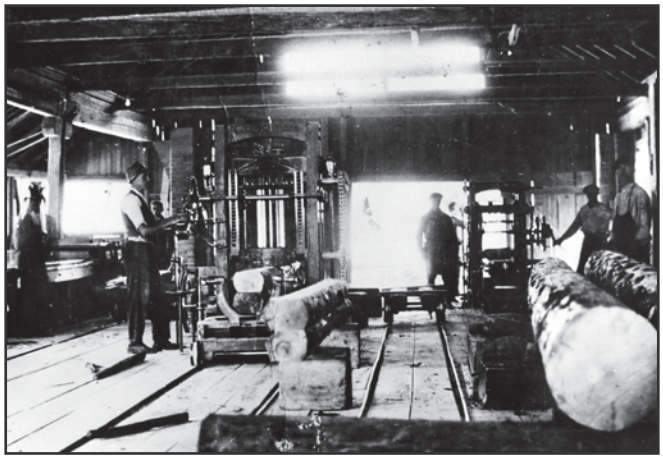

2

3

4

5

6

7

8

9

10

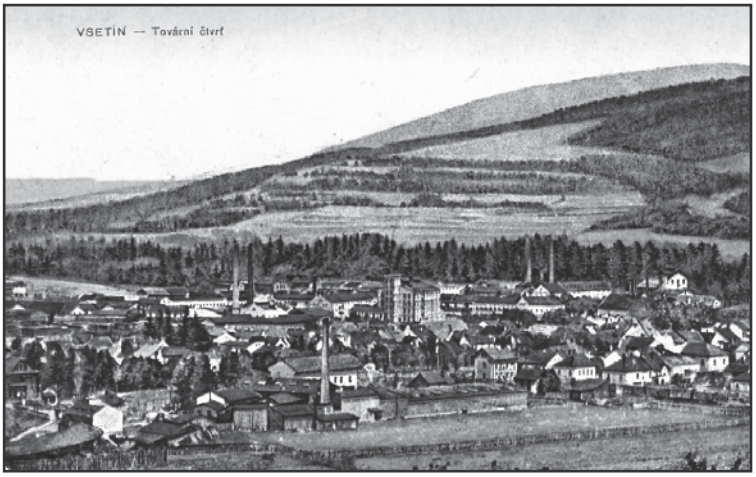

11

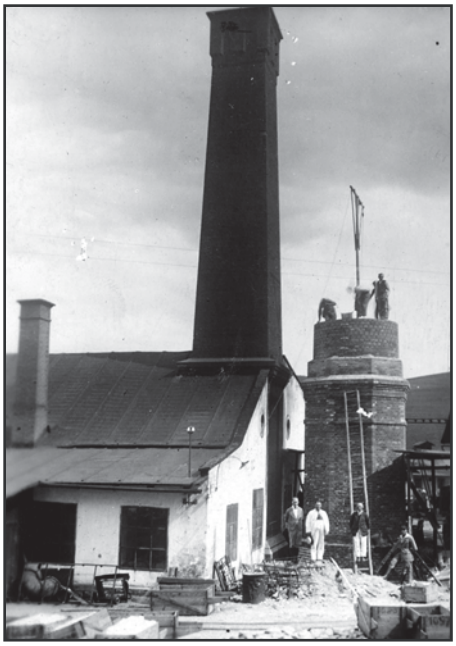

12

1 **Stavba milíře na výrobu dřevěného uhlí v Halenkově – Dinotici, 1927,** foto K. Puszkailer

2 **Katry na pile v Novém Hrozenkově**

3 **Parní pila J. Eisslera (později Thonetova) ve Vsetíně,** foto L. Ulrichs

4-5 **Plavení polenového dřeva na Vsetínsku**

6 **Regulace na horním toku Bečvy**

7 **Na vsetínském nádraží kolem r. 1910**

8 **Na starém poštovním a telegrafním úřadu ve Vsetíně, 1931**

9 **Novostavba viaduktu a tunelu na železniční trati Vsetín - Bylnice u Návojné, 2. pol. 20. let 20. stol.**

10 **Skupina dělníků při montáži kolejiště železničního mostu přes Bečvu,** foto Kopp

11 **Tovární čtvrť na Vsetíně - Trávníkách,** kolorovaná pohlednice fy K. Pokorný ml., Vsetín

12 **Výstavba zděného komína ve vsetínské huti**

13

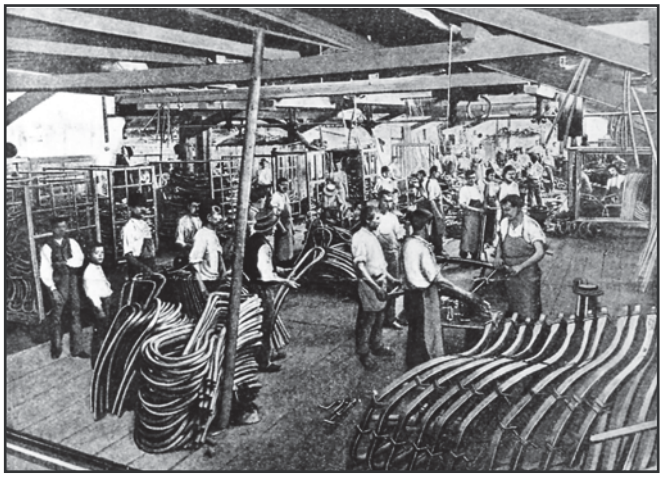

14

15

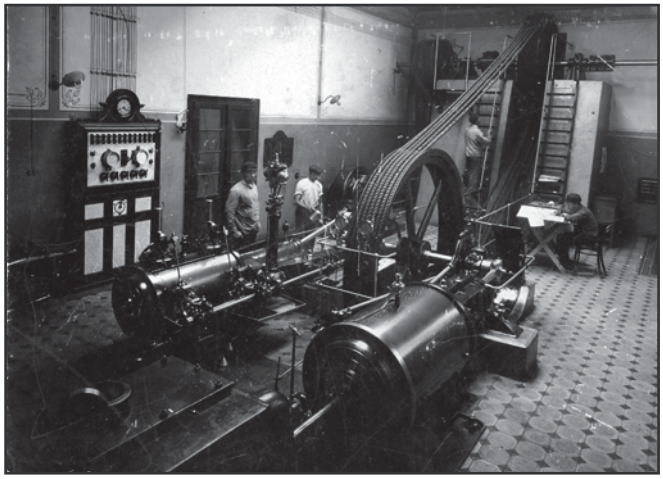

16

17

18

13 Sklářská huť ve Vsetíně, 1935

14 Ohýbárna vsetínské továrny na nábytek J. & J. Kohn

15 Podnikatel Josef Sousedík v první zkušebně své elektrotechnické továrny, foto Ateliér Rezek, Praha

16 Strojovna nožírny Bratří Bubelů, 1906

17 J. Sousedík prezentuje své výrobky na Pražském vzorkovém veletrhu v Praze, 1921

18 Veletržní stánek fy Bubela & spol. v Praze, 1925, foto Pařík & spol., Praha

Od všeckého trošku ...

V. Popelka s otcem v r. 1963 archiv autora

Osobní vzpomínka na pátera Metoděje Drdu

(na okraj článku R. Sobotky)

Václav Popelka

Ve Valašsku, vlastivědné revui, č. 18, 2007/1, s. 44 – 45 jsem si s velkým zájmem a překvapením přečetl vzpomínku na kněze, básníka a spisovatele, pátera Metoděje Drdu.

Pátera Drdu jsem asi jako jedenáctiletý kluk poznal osobně a přesto, že mi hodně o svém životě vyprávěl, snad pro jemu danou skromnost jsem se až mnohé dověděl v článku pana Richarda Sobotky ve výše uvedené revui.

Asi bych měl nyní své vzpomínky popsat podrobněji.

Otec na některé pouti na sv. Hostýně potkal jemu již z dřívějška známého pátera Drdu. Vím, že on a jeho přátelé knězovo příjmení vypouštěli a říkalo se jenom páter Metoděj. Tak tedy páter Metoděj kromě jiného svěřil otci, že se mu nevede zrovna nejlépe, což otci stačilo a přítele pátera Metoděje pozval na týden k nám na Vsetín. Přesně si nevzpomínám, myslím, že to bylo na jaře 1964. Příprava na návštěvu probíhala tak, že otec po známých sehnal větší finanční částku za tzv. intence, tedy odsloužené mše. Páter Drda byl totiž trvale zbaven státního souhlasu k vykonávání kněžské služby a mše mohl sloužit pouze doma za zavřenými dveřmi. Finance mu doslova měly sloužit na živobytí. Jinak byl odkázán na podporu sestry a věřících v okolí Valašské Bystřice. Tam u sestry v tu dobu bydlel.

Vrátím se ještě k přípravám na návštěvu. Matka v malém podkrovním pokojíku připravila pro návštěvu postel a já kluk šel na pokyn otce s ním stranou. Byl jsem důrazně poučen, že nikomu nesmím říci, kdo dotyčný je a že u nás bude po dobu pobytu tajně každé ráno sloužit mši. Navíc jsem mu měl spolu s otcem ministrovat. Upozornění obsahovalo také zmínku o našem sousedu, kterým byl Okresní národní výbor. Docela jsem se na návštěvu těšil a byl jsem již i jakoby malinko dospělý, když jsem takové tajemství znal a slíbeným ministrováním byl i jedním z koleček chystané akce. (Později bylo takových kněží i „akcí“ více, kněží bez státního souhlasu byli riziko, do kterého se málokomu chtělo. U nás to bylo jinak.)

V daný den šel otec páteru Drdovi naproti snad k autobusu. Vrátil se s pánem, který měl světlý plášť, na hlavě trochu úsměvnou placatou čepici, v ruce velký kufr. Ten kufr byl později terčem narážek sousedů, prý co to máme za návštěvu s tak velkým kufrem. Později jsem zjistil, že kufr mimo osobní věci obsahuje ještě jeden menší kufřík, ve kterém byly potřebné věci ke mši, jako kalich, patena, schránka s hostiemi, lahvička od Alpy s mešním vínem, breviář, misál a korporál, stříbrný tácek a dvě skleněné konvičky. Zaujalo mne, jak jsou některé z vyjmenovaných věcí mrňavé, hlavně kalich – kalíšek byl jakoby na hraní. Patena byla také maličká.

Páter Metoděj byl ubytován a po jídle začal hovor, u kterého jsem mohl zůstat. Vyprávění bylo víc než zajímavé, mluvilo se o řeholích, věznění, šikaně, hladu, ale také o básních. Já dostával veselé hádanky a pamatuji si moc dobře, že jsem žádnou nerozluštil. Páter Metoděj mluvil spíš tiše, my na něj dost nahlas, neboť byl nedoslýchavý. Imponovalo mi, že jsem byl brán jako dospělý a po celou dobu do večera s dospělými u stolu seděl. Mnohem později jsem se dověděl, že tak trochu čekali, až jsem šel spát a pak dlouho do noci s otcem probírali úplně jiné věci, mezi jiným právě i pomoc jiným potřebným kněžím a také rozbitým kostelům v severních Čechách.

Ráno jsem byl moc zvědavý na očekávané sloužení mše v našem pokoji. Páter Drda v obleku, vyholený, křížem začal liturgii...

Za hodinu, v 8.00 hodin už jsem seděl ve škole v lavici. Soustředit se moc nešlo. Cosi bylo ve vzduchu a já to tehdy neuměl popsat. Dodnes si ty chvíle s jakousi velebností vybavuji. Bylo to cosi opravdového, ryzího, něco, co jsem k svému smutku již nikdy v životě a ani v kostele nezažil. (Bude mi 58 let.)

Po návratu ze školy se mi páter Metoděj celé odpoledne věnoval, dokonce se mi zdálo, jako by na mne čekal. Hodně vyprávěl, já ztrácel ostych a začal se i ptát. S ochotou mi bylo odpovězeno a vysvětlováno. Tak to trvalo týden.

Když návštěva odjela, zůstalo dost velké prázdno. Dnes tomu už rozumím, já si pátera Metoděje za tu dobu oblíbil. Měl jsem ho rád! Pak jsem se s ním již míjel, já dospíval, v patnácti odešel z domova a jen od rodičů jsem věděl, že u nás na krátko ještě byl, a otec mi z dopisů pátera vyřizoval pozdravy.

O prázdninách roku 1972 jsem jel na motocyklu přes Zašovou, vzpomněl si na pátera Drdu a v domově jej navštívil. Poslali mne na chodbu, kde u okna seděl. Připomněl jsem se a on mne poznal.

Byl patrně již dost nemocný, zdál se mi i více hluchý, i když jsem dost hulákal a chodbou se to neslo, často jsem svá slova opakoval. Rozloučili jsme se. Nenašel jsem odvahu říci mu, že ho mám rád. (Z návštěvy u nás byly i nějaké fotografie, které se však stejně jako jiné při stěhování rodičů ztratily.)

Valašští krajané na Ostravsku a v Havířově především

Radim Prokop

O Valaších je známo, že za prací jsou ochotni projít i polovinu světa, aby našli obživu, která jim následkem hornatého charakteru prostředí, v němž tradičně žijí, byla vždy upírána nebo se stávala obtížně dostupnou i v místech domova, kde na každý krajíc chleba musí vynaložit dvojnásobnou námahu než v krajích úrodných a nízko položených. Je to obrazně řečeno zděděný úděl po předcích. Nebylo jim nikdy dopřáno spoléhat na jiné, ale v prvé řadě na sebe za každých okolností a v nejrůznějších dobách. Proto také krajanství a sounáležitost s valašskou pokrevností a příbuzenskými vztahy mají zde mnohem větší váhu a jsou považovány za jakési dědictví přecházející z generace na generaci.

Putování za živobytím a loučení s domovem nebylo pro nikoho nikdy snadné a přinášelo často i slzy, někdy dokonce natrvalo. A přesto stěhování za prací a životní existencí má právě pro Valašsko mnohaletou historii a mnohdy dokonce zvláštní tradici, která v industriální době našla počátek při zakládání dolů a hutního průmyslu na Ostravsku a později též při zprůmyslňování samotného Valašska na Zlínsku a Vsetínsku či v Pobeskydí. Do práce bylo z Valašska vždy hodně daleko a starší generace se tomu vůbec nepodivovaly. Při nedostatku dopravy byla cesta pěšky za jakýmkoliv zaměstnáním docela běžná. Když se zakládaly v ostravsko-karvinském revíru hornické kolonie, Valaši dávali spíše přednost tamním hromadným ubytovnám před trvalým přestěhováním a domů se vraceli jen v době volna, aby mohli pomáhat starším rodinným příslušníkům při zemědělských a lesních pracích. Mladí cestovali

Gottwaldova třída (dnešní Hlavní třída), fotoarchiv Muzea Těšínska Foto Fr. Sikora, 1970

První „zlatá svatba“ v Havířově, jubilanti ve valašském kroji, fotoarchiv Muzea Těšínska
Foto Fr. Sikora, 1965

za pracovními příležitostmi a starší zůstávali doma s rodiči. Jen velmi těžko se loučili s krajem, kde spokojeně žili od narození. Pro Valachy je takové loučení vždy smutné a obtížně se prožívá. Neváhali překonávat velkou vzdálenost mezi bydlištěm a pracovištěm jakýmkoliv způsobem, aby rodnou hroudu nemuseli opustit. To jim snad zůstalo až dosud.

Když byla zavedena moderní doprava, značně se rozšířil okruh dojíždění z Valašska za prací a zaměstnanost se podstatně zvýšila. Ještě za předmnichovské republiky mnoho tamních pracovníků přespávalo přes týden na hromadných ubytovnách a přestěhovali se blíže za pracovišti až s výstavbou moderních obytných sídlišť. Prvními takovými obyvateli z Valašska byli stavební dělníci a přechodní brigádníci, než se odhodlali k přestěhování do nového bydliště. Někteří denně dojížděli do ostravské aglomerace a do ostatních průmyslových středisek až z oblasti Bečev, od Frenštátu, Rožnova nebo Valašského Meziříčí. Byla to pro Ostravsko určitá novodobá kolonizace, která bez valašských obyvatel by byla nemyslitelná. Ti se poměrně dobře aklimatizovali v novém prostředí a vytvořili důležitou demografickou součást poválečné urbanizace ostravského regionu. Také zaměstnanost v těžkém průmyslu byla na nich hodně závislá. Až do konce 80. let existovaly z valašského zázemí zvláštní pracovní spoje přímo k některým důležitým závodům, s útlumem průmyslu postupně zanikly, neboť ztratily původní hospodářský význam. Největší stěhování za prací a moderním bydlením nastalo z valašského venkova během 60. a 70. let, kdy nacházely v nových městských sídlištích ostravské oblasti svůj nový domov celé rodiny, někdy i se širším příbuzenstvem. Od té doby jsou přistěhovalci z Valašska v některých nových městech považováni za téměř místní osadníky, s nimiž je spjato veřejné a kulturní dění i rozsáhlá poválečná výstavba.

Ze zvláštních důvodů značnou část valašských migrantů přitahovalo od začátku sídelního rozvoje nové město Havířov, zřejmě pro jeho výhodnou polohu, příznivé životní prostředí a bezprostřední územní sepětí s bývalým domovem. V tomto působišti nalezli mnohdy nejlepší podmínky pro přizpůsobení se jinému způsobu života. Při výzkumu teritoriálního původu havířovských obyvatel byli valašští osídlenci kromě obyvatel z Ostravska a ze Slovenska zastoupeni nejvíce. Už tato skutečnost potvrzovala, že jim město hlavně množstvím zeleně a kolektivním přístupem obyvatel k řešení společných problémů hodně připomíná valašský temperament. Z vysokoškolských kolegů mi Valašsko nejdůvěrněji připomínal už na vyšší pedagogické škole v Opavě doc. Bohumil Seidl pocházející ze Vsetína, který ani po přeložení této školy, později pedagogické fakulty, do Ostravy se nikdy ze svého bydliště na Valašsku neodstěhoval a po většinu produktivního věku raději dost daleko dojížděl za zaměstnáním. Jeho velkou zásluhou jsem byl zasvěcen do mnoha tajů tohoto regionu již v předválečné době, neboť patřil ke generaci mých rodičů, a jeho životní zkušenosti jsem vskutku obdivoval. Měl jsem možnost setkat se na Ostravsku a zejména v Havířově s četnými dalšími valašskými rodáky.

Zvědavost manželky, která sama z Valašska pocházela, zda se v Havířově setká se svými rodáky, dovršilo největší překvapení. Už v našem vchodě bydlela jedna rodina od Valašského Meziříčí, která nás často doprovázela na plesy a různé veřejné akce, kde se na Valašsko téměř nikdy nezapomínalo. Manželka se setkala ve školství rovněž s některými krajany, z nichž učitelka Michálková pocházela z Hošťálkové a její manžel od Vsetína. Důležité místo si získal v Havířově mezi svými krajany lékař Pavel Růžička ze Zlínska. Mezi známé kulturní pracovníky našeho nejmladšího města rovněž patří bývalá ředitelka Muzea Těšínska, vsetínská rodačka dr. Věra Tomolová, již zemřelý architekt Ota Waller z Valašských Klobouk a dali by se jmenovat i další. Valašská problematika je velmi přitažlivým tématem v kulturním životě uvedeného města, kde se mnozí spoluobčané často hlásí ke svému původu. Zejména mezi kulturními osobnostmi z řad výtvarných umělců je na výstavách havířovského veřejného dění Valašsko dosti často zastoupeno. Snad proto u příležitosti velikonočních a vánočních svátků zde valašské tradice v regionálním folkloru nikdy nechybějí. Je to zásluha těch, kteří projevují k tomuto svéráznému regionu po nejrůznějších stránkách velké sympatie a lidovému umění skutečný obdiv.

Léčení střelným prachem

Petr Dostálek

Lidové prostředky léčení na Valašsku zahrnovaly širokou škálu materiálních i nemateriálních postupů. Vedle nejrůznějších léčivých bylin, o kterých se již ve vlastivědné revui Valašsko psalo (viz zejména články J. Tkačíkové v čísle 20 a 21 z roku 2008), se jednalo také o zvířecí produkty nebo části těl zvířat - například zaječí sádlo, kočičí kůže apod., nebo dokonce o lidské výměšky či části těla - třeba vlasy milované osoby, jejíž náklonnost měla být získána, nebo moč nemocné osoby, jež měla být vyléčena. Kromě toho se užívalo také zaříkávání, magické praktiky a úkony prováděné v určitý čas a v určeném pořadí, někdy za použití předchozích surovin, jindy bez nich. K těmto literárním údajům bych doplnil, že k domácímu léčení se používal i střelný prach, jak jsem se dozvěděl před časem z vyprávění příbuzných.

Při léčení střelným prachem se postupovalo následovně: Troška střelného prachu se dala na lžičku s vodou, spolkla a zapila opět vodou. Léčení střelným prachem se dělalo u dětí, když byl někdo „nabrzglý“ , tedy z dnešního pohledu bychom mohli říci asi při vnitřních potížích (nadýmání). Původ používaného střelného prachu, jímž se léčilo v naší rodině, byl prozaický a jednoduchý. Střelný prach přinesl stařeček (pradědeček) z první světové války. Z tehdejší válečné vřavy se vrátil ke Vsetínu až dlouho po skončení války, a to jako legionář a doživotní invalida. Prach byl prý dříve pečlivě uschován v plátěném pytlíku.

Pozoruhodné je, že trocha střelného pachu se uchovala až dodnes. Je nyní uložen v papírovém sáčku zabaleném v hadérce. Má podobu jakoby kovově temně lesklých šupinek či kousíčků. Uchován je v suchu, v místnosti, zdá se bez vnějších viditelných změn, což je po téměř století úctyhodné. Původní historický střelný prach byl směsí ledku, síry a dřevěného uhlí, v novějších dobách pak již asi složení poněkud odlišného. Léčení střelným prachem může vzdáleně připomenout léčení tzv. střelenou vodou (to je vodou, do níž bylo vystřeleno puškou). Jeho mechanismus působení však byl možná jiný, lze uvažovat např. o léčebném účinku síry.

Dnes už se střelným prachem asi nikdo neléčí a léčit nebude. Většinou se spoléháme na chemické medikamenty a návštěvu lékaře. Přesto informace o tom, že léčení se dálo kdysi i střelným prachem, nemusí být zapomenuta.

Uzlík se střelným prachem

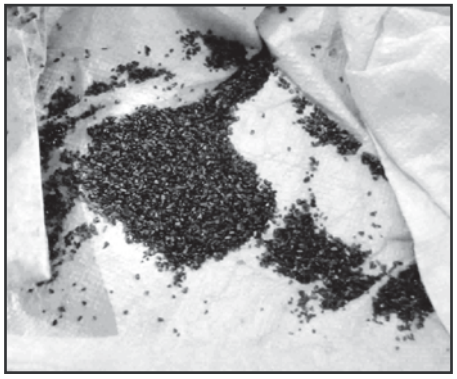

Foto autor článku

Nezaměnitelný půvab mateřského jazyka

Richard Sobotka

Ještě v období po druhé světové válce se na Valašsku povětšinou hovořilo ryzí valaštinou. Přitom téměř každá obec měla své výrazové odlišnosti. Radikální změna nastala v polovině 20. století v důsledku pronikání průmyslu do hornatého Valašska. Tehdy do nově zakládaných továren (Tesla Rožnov) přicházeli zapracovat místní obyvatele a řídit výrobu technici z Čech (Praha, Vrchlabí). Jako odborníci měli při zavádění výroby dominantní postavení. Jejich čeština tak v průběhu několika let téměř zcela vytěsnila místní nářečí.

Původně ryze český výraz *hele* pozvolna i na Valašsku zdomácněl, *struha* se proměnila ve *strouhu*, *mýdlo v mejdlo*, *trúba* se proměnila v *troubu,* pro *děvče* se zaužíval původně hanlivý výraz *holka*, ze *strýce* se stal *strejc*, valašské *stařenky* a *stařičci* udělali místo *babičkám* a *dědečkům*.

Nové výrazové prostředky se postupně zabydlely i v zapadlých horských údolích Valašska. V závěru 20. století osmdesátiletý Jan Blinka, který prožil celý svůj život na Dolní Bečvě, také svůj jazyk v průběhu let zcela počeštil, ale při hovoru přece tu a tam z podvědomí vykutal původní výraz, například *bratrůch* ve smyslu *bratrův,* a tím jediným slovem jakoby ozvěnou rozezvučel malebné valašské nářečí.

Navzdory jazykové uni kaci se podnes na některých místech udrželo krajové nářečí. Avšak s nástupem třetího tisíciletí a s radikální změnou životního stylu je už i to spíš výjimka. Mnohde tak už jen lidoví tvůrci uchovávají z nostalgie původní nářečí pro další generace alespoň v psané podobě.

Lidoví tvůrci se prostřednictvím vyprávěnek nebo veršů v nářečí povětšinou vyjadřují především k současnosti. Za námět si berou různé nešvary lidí i společnosti. Někdy jsou to témata vážná, jindy rozverná. Nářečí libozvučně dotváří a završuje vtip vyprávění.

Na Valašsku to byla lidová básnířka **Marie Chovanečková**, provdaná Petřvalská. Narodila se 3. 11. 1923 ve Velkých Karlovicích, žila v rodné obci a pracovala v zemědělství. Básně psala od devíti let. Po smrti manžela v roce 1997 se přestěhovala do Vsetína. Zemřela 11. 2. 2003, pohřbena byla 16. 2. 2003 na hřbitově u kostela Panny Marie Sněžné ve Velkých Karlovicích.

Z její tvorby je mimo jiné například známá báseň **Nenáhliť sa!** Vypráví se v ní, jak nespokojený manžel našel jednou v talíři, co tam nepatřilo … *Jeden raz sem v jídle našel muchu …* A hned zle spustil na ženu. Ta chudera zbledla a se slzou v oku povídá: *Tož, šak si sám vař!* Chlap hned, že coby ne, ale brzy zjistí, že pracovat s kastrolkem a naběračkou není zase až tak jednoduché … *máčka též žádnéj neměla chuti* … Ale věděl si rady, šel do hospody … *Pojím si dnes, tajak páni jeďá* … Jenže porce byla slabá a kromě toho … *na spodku našel sem – půl švába!* Tady byl křik málo platný. Darmo … *Gořalkú sem zapíjal ty zlosti …* Po návratu z hospody přihnal hlad chlapa doma v kuchyni k troubě. A co tam … *Od večeře, myslím, í to zbylo …* s velkou chutí všecko snědl. Druhý den marně hledá roba v troubě … *Zášvrlku tu měla sem pro prasa* … Konečně chlapovi došlo: *Na mú dušu, stará, já ju zed!*

Valašsko je v literární tvorbě učitelky a spisovatelky **Heleny Mičkalové** z Velkých Karlovic, především v jejích knihách **O čem si vyprávjajú Karlovjané** a **Co se Karlovjanom stalo aj nestalo**, nejen čarovné, také malebné a libozvučné. Třicet let sbírala a zaznamenávala vyprávění karlovických pamětníků, aby tuto mravenčí, ale záslužnou práci posléze zúročila v uvedených knížkách. Nářečí jim dodává neobyčejné kouzlo.

Hornatý charakter krajiny Velkých Karlovic modeloval nejen usedlíky, ale také bájné bytosti. Spoluvytvářel příběhy. Také naděloval jednotlivým místům i názvy. Tak ... *Ve Velkých Karlovicách sa každý kopeček nejak menuje.* V údolí Tísňavy je místo *Na Potokoch. Šlahorka* je kopec ošlehaný větřisky. *Na Ztracenci* mlha nechala bloudit portáše, když chytali Ondru při švercování. *Na Medvědí* se kdysi objevil starý medvěd *...živil sa haferámi, jabky a všelijakú takú žúželú...* Jen se ta zpráva roznesla, zakrátko se *...medvěďámi hýbala celá hospoda.* Od té doby, co Seroň lozil v bílé košili po stromech a lámal *četinu* na stel, existuje *Košelovská republika. Na Spáleném* vyhořel les. A *Soláň* byl údajně pojmenován podle soli, kterou objevil pacholek, ale gazda ho kvůli utajení vzácného nálezu zabil, tak se sůl ztratila a nikdo neví, kde je.

U lidí na Valašsku hrály významnou roli poklady. Dochovaly se návody, jak poklad objevit, získat a také jak se při tom chovat. Chudí Valaši netoužili po pokladu z hamižnosti, z touhy po náhlém zbohatnutí a zahálčivém životě, pouze si chtěli v těžkém živobytí přilepšit. A když se jim poklad objevit podařilo, obyčejně brali jen pro svou potřebu, třeba jen dvě hrsti. A když přece některý nešťastník na skromnost zapomněl, pak ... *Truhla sa přeškobrtla a peníze sa sypaly do potoka. Jan sa smutno díval, jak tam z peněz plavú edem listy ze stromúch.*

Přijít k majetku se dalo také prostřednictvím kouzelné knížky křištofky. *Hdo z ní uměl čnúť, uměl aj čarovať, aj dobývať poklady.* Ovšem s křištofkou se muselo umět zacházet, jinak si člověk čarováním i uškodil. Zájem byl o ni velký a když se knížka Jurovi ztratila... *Hledál a nenašél. Roznéslo sa, že jedna bosorka si ju poščala na věčnú oplátku.* Těch knížek křištofek nebylo hodně, ale proslýchá se, že ... *V Karlovicách má ešče jedna byť, ale nihdo neví hde a u koho. Je o ní pěkně ticho.*

Vyprávění v nářečí lze dnes zaslechnout už jen výjimečně u starých pamětníků, stále však lahodí uchu zvukomalebností. Tak je tomu v příběhu, kdy mora trápila lidi. V podobě kočky si zasedla na jednoho chlapa a ... *pár nocí si pogajdovala* ... Ale když znovu přišla, ... *chlap fik nožem a přirazil ju ke stěně, u kerej stála.*

Malebné nářečí dokresluje příběh o zamrazeném (začarovaném) zbojníkovi Čajanovi, kterého se nechytila střelená ani ťatá a který na svou nezranitelnost tak hřešil, že se při bitce portášům posmíval ... *Tu ňa střel! Otevřel hubu a ukazoval do ní... na jediné zranitelné místo. Jeden z portášúch namířil a trefil. Čajan spadnúl mrtvý na zem, byl konec kúzla.*

Barva slov dotváří také vyprávění o tom, jak se ve Smolných horách objevily za dramatických okolností u povozu taženého čtyřmi černými koňmi stvořiska (čarodějnice) ... *jakých nihdo ešče neviděl. Začaly vůz chytať za lúkotě, ukrutně jačély, až sa zdálo, že všeci ohluchnú.*

Charakteristický je i optimistický způsob vyprávění. V chalupě na Měkynce se usadily hned dvě smrtě... *Edem tak jim kosti břinkotaly.* Nepřišly si pro něčí život, ale ukrádaly hospodáři obilí a brambory. Ten se na ně nachystal a když zase vrzly dveře od sklepa ... *Tatulka smýk ju topořiskem, edem tak spištěla.* Smrtě utekly, ale nevyšly naprázdno, sebraly hospodáři alespoň fajfku. *Na vývratě seďá dvě smrtě a jak pépú z fajky, tak si pépú.* Když začal tatulka hromcovat, utekly do hory... *Fajku nevrátily.*

I když jsou obě knížky jmenovitě věnovány Janičce, Leničce, Martínkovi a Juráškovi, vlastně patří všem, kterým Valašsko i v současné moderní době stále rozechvívá srdce. Obě knihy jsou zároveň dokladem vypravěčského umění autorky.

Jan Kobzáň, malíř, gra k, spisovatel. Neměl snadný život. Narodil se v Liptále roku 1901 a zemřel na Soláni roku 1959. Valašsko jím prorostlo skrz naskrz. To se projevilo v jeho literární i výtvarné tvorbě. Napsal v ryzím valašském nářečí, nakreslil a doplnil dřevoryty neobyčejnou knížku *O zbojníkoch a o pokladoch*, která v lidové tvorbě Valašska nebyla překonána.

Jeho literární dílo je plné horomitů, zbojníků a skrytých pokladů. Jan Kobzáň o nich vypráví, tak jak v dětství slyšel vyprávět stařička Škrabánka. U jiných vypravěčů je valašské nářečí přece jen poplatné době. Kdežto Jan Kobzáň napsal svou knížku po ukončení studií roku 1927 ve svých šestadvaceti letech, tehdy měl valašskou mluvu stále zažitou v její ryzí podobě.

V příbězích Jana Kobzáně zajímaly chudobné lidi na Valašsku kromě zbojničiny hned pak poklady.

Sa praví, že gdyž sa tak negde takový poklad přesúšá, tož lesti na to člověk něco pohodí, že mu tam z teho díl ostane. Istě préj.

Gdyž třeba hodí klobúk lebo baranicu, tož že ostane plná zlata lebo stříbra. Podla teho, od čeho je tam zakopané.

Tak šla kolem takového místa v pravé poledne jedna robka … *vidí hořeť ten ohének, přesúšať sa tý peníze. Ale neměla při sobě nigde nic, coby na to hodila. Enem v kapci trochu odrobinek z chleba měla, co jí zbylo* … Alespoň chlebové drobky tam vysypala, ale protože se bála, hned utekla. Když šla nazpátek, vidí na tom samém místě, co prve hořel ohýnek, hrst zlatých dukátů. … *Já nevím kol, ale cosi hodně teho bylo. Koléj bylo tých odrobinek, toléj bylo aj tých dukátů.*

Takto ryzím jazykem valašského nářečí je napsána celá kniha.

Zbojníků ani dukátů z ryzího zlata kdesi pod zemí dnes na Valašsku není, ale blyští se jako kulturní poklad v literární a výtvarné tvorbě Jana Kobzáně.

Uchovat dědictví lidové slovesnosti v původním nářečí není v současné moderní době snadné. Mistrem byl **Ladislav Nezdařil**, jak je patrné z jeho básnické sbírky *Horní chlapci* a také z dalších básní, psaných ve valašském nářečí. Jeho básnická tvorba, nejen pokud jde o valašské nářečí, je vrcholem dokonalosti literárního projevu.

Ladislav Nezdařil, básník a literární teoretik, se narodil 7. 2. 1922 v Rožnově pod Radhoštěm - Tylovicích, zemřel 15. 1. 1999 v Praze. Pokud jde o tvorbu ve valašském nářečí, stěžejní je jeho sbírka *Horní chlapci*. Barva, melodie, vůně polního kvítí ji provází, tak jak to své pravé ryzí Valašsko prožil Nezdařil v dětství v Tylovicích. Po létech odloučení v Praze v něm Valašsko vykvasilo právě v tuto nádhernou sbírku – libozvučnou, mající hluboký ponor do duše kraje.

Z jeho básnické tvorby dýchá hluboká nostalgie po starém Valašsku, po tom, co důvěrně znal z dětství, ale co už dávno minulo. Právě tak je tomu v básni *Búrajú našu starú pec*. Ta stará pec básníkovi bytostně připomíná domov se všemi atributy … *bylo mě dobře u ní / sušili sme tam jalovec / a měla plno vůní*. Pouhými několika slovy je v těch verších obsažen celý někdejší svět, celý život. Ale… *čas teho tolik vzal / na světě nigde, nigde přec / sem se tak neohřál*. Je v těch verších vyjádřen zároveň stesk po ztraceném domově. Dávno už není okno, kde … *červený muškát na něm schnúl / voněl tam rozmarýn* …

Podobná nostalgie vyvěrá z básně *Ty dvéře stárly na závoře*. Skřípal v těch dveřích po starodávnu zámek, hořel za nimi oheň z voňavých sosnových polen. Pec hřála. Na stole bochník chleba. … *Věcéj mě ničeho nebylo třeba, / ničeho třeba věc*. Až zase po létech se člověk vrací pokorně domů, kam ho to po celý život táhne, hlavu stářím ukrytou v ramenou… *Náš klúč mám pořáď po kapsách. / Ale tých dvéří není tu…*

Vyvrcholením lásky a zároveň tesknoty po rodném kraji je báseň Eště sa ohlédni. Je v ní obsaženo celé někdejší Valašsko… *z muškátú včely do slunka vylétajú … za mezú hoví si rezavý mlsný sysel … z kovárny u cesty formanská lampa svítí … na zahrádce roste rezekvítek tenký*. To je básníkův rodný kraj. Jen ještě zbývá jedno … *eště třeba zaléť dúšku mateří* … A zaposlouchat se do podvečerního stmívání … *šeří sa, na dvorku Mojžíšek kosu klepá* … Země v těch verších zvučí a voní a jasí. A když se navečer zešeří a země odevzdaně uléhá do stínů, pak … *Eště sa jedenkráť ohlédni po tem kraju* … Byl to tvůj domov. I tvůj, i můj. … *eště sa jedenkráť ohlédni po téj stráni, / gde spí tvůj dětský sen, to sivé usmívání*.

Básník Ladislav Nezdařil dokázal svými verši vykreslit dávno zaniklé Valašsko v jeho nejryzejší podobě.

Nejlibozvučněji zní každému mateřština. Po celý život se k ní rádi vracíme. Pořád nás okouzluje nezaměnitelný půvab mateřského jazyka.

Není však důležité, jakým nářečím – jakou řečí hovoříme, ale abychom hovořili především srdcem.

PRAMENY A LITERATURA

Chovanečková – Petřvalská, Marie: Nenáhliť sa! Valašsko – sborník o jeho životě a potřebách. Brno 1-1-2/1952.

Kobzáň, Jan: O zbojníkoch a o pokladoch. Nakladatelství Pro□l, Ostrava 1980.

Mičkalová, Helena: O čem si vyprávjajú Karlovjané; Co sa Karlovjanom stalo aj nestalo (vydala Helena Mičkalová a FOS ČR); Co si pamatujú Karlovjané (vydala Helena Mičkalová ve spolupráci s Masarykovou veřejnou knihovnou ve Vsetíně, 2001).

Nezdařil, Ladislav: Horní chlapci. Nakladatelství Pro□l, Ostrava 1983.

Jak dopadla inspekce školdozorce v Malé Bystřici

Ja, tož škola včiléj a kdysi, to je rozdíl, to je sto a jedna. Prvéj nechodily děcka každý deň do školy, toto, na to nebylo zajedno času a potem nebylo kolikrát ani v čem. V ledakerej chalupě bylo aj deset děcek a jančary jedny lebo dvoje, nebo aj žádné. Tož pokél sa dalo, chodily děcka bosky, aj po holomrázi, ale jak namétlo snihu, byl konec. A v létě, to zas nebylo věčinu kdy. Děcka musely pást, poháňat dobytek při oračce a ešče při iných prácách rodičům pomáhať, alebo, když byl takový školák už na službě, tož hospodářovi. Do školy sa šlo, enom dyž pršalo, lebo dyž pan nadučitel vzkázali, že majú děcka chodit častéj do školy, že možná tento týdeň sa ukáže išpektor, lebo takéj školdozorce. A tož sa jednúc přihodilo to, o čem vám chcu povědět.

V Malé Bystřici sú dvě školy. Jedna je dolu u cesty a druhá hore na kopci, na Santově. Páni učitelé z obúch škol spolu dobře vychodili. Byli na tem oba stejně, aj co sa téj docházky děcek do školy týče. Ba ten z dolní školy ešče o to horší, že si ich nemoh nahonem ani věcej pozháňat, aby ich tam měl věcéj. Za to měl nekeré, keří chodívali dosť často, a tož při náščevě pána školdozorca dycky nekdo ve škole byl. Přesto pán išpektor ešče brblál, že učitel málo dbá o docházku děcek do školy. „Och, pro pána krála, a tož co řekne, až příde na Santov, tam ich bude teprém potenku", myslí si nadučitel a vmihu má nápad. Ledvá pan išpektor zavřel dveři, aby pokračoval dál ve svéj inspekční cestě na Santov, poslal pán nadučitel školáka Františka Stančíka, aby utěkal honem hóre vedla potoka, co teče za školú, na Santov. „A vyřiď tam panu nadučitelovi, ať si honem zavolá děcka do školy, že tam příde tak za půl druhé hodiny školdozorce." Frantík má dobré nohy, aj vyřídílku, ten tam bude za půl hodiny a horní bude rád, že sem mu dál vědět, myslí si dolní nadučitel.

Aj tak bylo. Frantík vyrazil jak jeleň, na Santově byl za chvílu, vyřídil a brál sa zpátky. Zatým horní nadučitel sám aj s páru školáky, co ve škole zbyli, brzo oblétali pár chalup poblíž školy, aby sa třída na inšpekci trochu naplnila. Frantík příďa za školu na rozcestí, povědá si: „A včíl půjdu pěkně cestú, co sa budu dvakrát kříbím trmácať" a šel zpátky dolů do školy. Byl dobře v polovici cesty, dyž potkál jakéhosi pána s taškú v dlúhém kabátě s čaganem a brýlama. V první chvíli sa mu zdál povědomý, na kehosi podobný, ale istý si nebyl. Pěkně pozdravil a mét dál, ale pán odpověda na pozdrav, hned kýve na Frantíka prstem a „Poď sem, chlapečku, a de sa túláš a proč nejsi ve škole?" To Frantíka napajedilo, aj postrašilo. Tož hned spustil obhajobu. „Já sa nide netúlám, já su ve škole, ale pán nadučitel z dolní školy ňa poslali na Santov, abych vyřídil hornímu pánovi nadučitelovi, že si má honem zavolať děcka do školy, že tam příde za chvílu kozorožec." Pán išpektor chvílu užasle hledí na Frantíka, ale potom sa pod fúsy usmíchnul a povědá: „No tož běž honem zpátky, dobřes vyřídil a ať sa ešče neco naučíš!" Dyž přišel pan inspektor na Santov, čekal ho tam už jakoby nic nadučitel. Pán išpektor vejda do třídy pozdravil a povědá: „Tož kozorožec už je tu, ale máte to tu dobře zařízené." Pán nadučitel strnul, lebo ho v ten moment popadlo neblahé tušení, které sa potvrdilo, dyž sa potem zetkál z dolním pánem nadučitelem, který mu pověděl, jak sa to všecko zběhlo a že to ví od samého pána išpektora, který přes všecku upřímnost měl takéj smysl pro humor. Byli oba rádi, že z teho pan išpektor nedělal nějaký varvas, ale ten avizový systém si tam držali dlúhé roky. Enem posel musel dávat dobrý pozor, aby pána školdozorca podruhé nepotkal.

„Ale tož staříčku," povědá Jenka Heryánová: „A kolej ste sa potom Vy alebo aj tí ostatní při takém chodění do školy teho naučili? Dyť včiléj chodí děcka do školy každý deň a ešče to nekerým neide." „No, tož je pravda, dochtoři ani žádní učenci z nás nebyli, ale tých pár grejcarů, co zme si v tých tragačách, hrabjách nebo metlách vydělali, zme si dycky spočítat uměli. Dyž zme byli u asentu, tož sa nás nikdo neptál, kolikrát zme byli nebo nebyli ve škole. Enem je lepší častěji do téj školy zaít, šak dnes už ludé bosky chodit nemusijá."

Zapsal Miroslav Záruba podle vyprávění staříčka Řehánka z Malé Bystřice.

O Valašsku a na Valašsku

VÝBĚR Z NOVÝCH REGIONÁLNÍCH PUBLIKACÍ

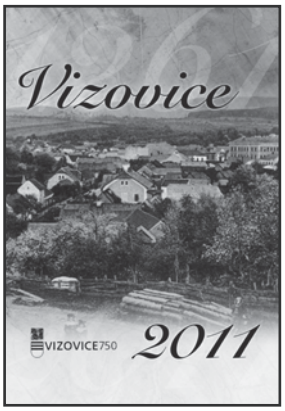

Nakladatelství „Lípa“ ve Vizovicích si Vám tímto dovoluje nabídnout nově vydaný výroční **nástěnný kalendář Vizovic**. Tento kalendář jsme připravili při příležitosti 750. výročí první písemné zmínky o městě Vizovice.

Fotografiemi chceme oživit vzpomínky dříve narozených a zároveň je co nejvěrohodněji přiblížit těm mladším. Přáli bychom si, aby se kalendář stal jakousi historickou připomínkou města, jejího území, lidu a života před sto lety.

Nástěnný kalendář můžete objednat na e-mailové adrese: velcerova@tiscali.cz anebo vyzvednout přímo v prodejně Kniha ve Vizovicích za starou školou. Cena 1 ks je 180,- Kč.

-LV-

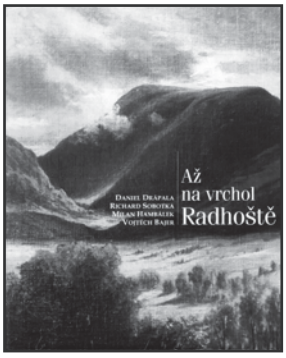

Až na vrchol Radhoště vystoupali příznivci ve sváteční den 5. července roku 2010, aby se seznámili s novou knihou téhož názvu. Autorské kvarteto – ***Daniel Drápala, Richard Sobotka, Milan Hambálek, Vojtěch Bajer*** přibližuje mnohá fakta o bájné hoře Moravanů, která jsou čerpána z četných veřejnosti nepřístupných pramenů. Zajímavý text je doplněn dobovými fotografiemi, mapkami, kresbami a plánky. Sličné obrázky, které umocňují poezii pověstí a pohádek o Radhošti, nakreslila Ludmila Vašková.

Knihu Až na vrchol Radhoště vydalo Město Rožnov pod Radhoštěm v roce 2010.

Vanda Vrlová

Nejen fotografická zastavení…

Daniel Drápala, Václav Michalička: „Zručnost, um a dovednost lidí na horách – fotografická zastavení“.

Jestliže knížku Václava Michaličky „Jak šel Janek do světa učit se řemeslu – aneb Vyprávění o staré rukodělné výrobě v Beskydech“, kterou v roce 2009 vydalo Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm za finančního přispění Ministerstva kultury ČR v rámci projektu V a V – Tradice řemeslné a rukodělné výroby na Valašsku a Těšínsku, bylo možné označit nejen za potřebnou, když vypravěčskou formou přibližuje dětem stará řemesla, ale přímo za půvabnou, pak nejnovější počin tohoto druhu literatury autorů Daniela Drápaly a Václava Michaličky „Zručnost, um a dovednost lidí na horách – fotografická zastavení“ lze přinejmenším označit za stejně půvabnou, navíc za účelnou a krásnou.

Vždy potěší, když se čtenáři dostane do rukou pěkná knížka. A publikace zmíněných autorů toto kriterium splňuje po všech stránkách. Navíc má nepomíjitelnou hodnotu v tom, že slovem i historickými fotografiemi přibližuje svět hor a údolí z časů, kdy v Beskydech ještě panovala „dřevěná doba“. Tehdy přibližně před sto lety byly pro život na horách nezbytné přírodní materiály. Kromě dřeva, které provázelo člověka od kolébky až do hrobu, také kámen, proutí, dřevěné uhlí, len, kůže, hlína… Ty umem a dovedností dokázali obyvatelé hor zpracovat, což jim umožňovalo přežít v nesnadných podmínkách. „O mnohých přírodních materiálech a způsobech jejich zužitkování nemáme v důsledku modernizačních procesů dnes pomalu ani tušení,“ uvádějí autoři v úvodu. A v závěru dodávají: „Prostřednictvím dobových fotografií jsme se snažili představit alespoň část z životní reality sklonku 19. a prvních desetiletí 20. století, kdy modernizační trendy vytlačovaly tradiční produkty rukodělné výroby a pozvolna je nahrazovaly továrně vyráběnými předměty.“

Knížka je skutečně výjimečná tím, že text synchronně doprovází historické fotografie jednotlivých řemesel, ale také lidí a krajiny. „Prostřednictvím fotoaparátu byl zaznamenán jen nepatrný okamžik, který zpravidla neznamenal v životě lidí cokoliv význačného, ale s odstupem času představuje tato mizivá chvíle, zaznamenána na skleněnou desku nebo filmový svitek, jedinečné svědectví o životě předchozích generací,“ uvádějí autoři a dodávají: „Kniha je jen skromným nahlédnutím do života někdejších lidí, žijících na teritoriu západních Karpat.“

Jen s jedním nemusí čtenář souhlasit, a sice s termínem, že „…toto zamyšlení a ohlédnutí zpátky může být příjemným zastavením a zpomalením na zběsilé cestě vpřed v dnešní hektické a uspěchané době.“ Lidé před sto a více lety, aby přežili, museli pracovat „od slunka do slunka“ a navíc přebytky rozvážet po světě, aby nějaké peníze získali. Nelze si představit hektičtější dobu, dnes mnohdy účelově romantizovanou. O tom vypovídalo gesto starých pamětníků, už většinou nežijících: máchnutí dlaní a …“Radši ani nevzpomínat!“ Dnes je „hektická a uspěchaná doba“ docela příjemná u počítače a s mobilním telefonem u ucha, kdy opravdová starost nastává v okamžiku poruchy na elektrorozvodné síti (nejde chladnička, televize, pračka, myčka nádobí, voda, nesvítí se…).

Půvabná knížka Daniela Drápaly a Václava Michaličky vypráví slovem i obrazem o zručnosti a dovednosti těch, kteří daleko před námi pomáhali drobnými kroky postupných vylepšení přebudovat „svět dřevěný“ na současný „svět digitalizovaný“. Knížka umožňuje nahlédnutí například do dědiny metlářů ve Starém Zubří, nebo do „Koňského nebe“ v Metylovicích, vyhlášených výrobou bičů a kožených řemenů. Seznámit se s podomními obchodníky z Podkopné Lhoty, nabízejícími všelijaké podomácky vyrobené zboží, věčně na cestách kdesi po světě, až se o nich začalo vyprávět, že… „Konec světa bude tenkrát, až všeci Lhocané budú doma.“

Knížku Daniela Drápaly a Václava Michaličky „Zručnost, um a dovednost lidí na horách“ vydalo Město Rožnov pod Radhoštěm v roce 2010. Vydání podpořila Evropská unie – Evropský fond regionálního rozvoje z Programu přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007 – 20013 Společně bez hranic.

Richard Sobotka

O chlebu a kamení

V pořadí už 15. svazkem v rámci edice Rožnovské malé tisky je knížka povídek rožnovského rodáka, učitele a spisovatele **Čeňka**

Kramoliše „Konec chleba, počátek kamení. Příběhy z Valašska."

Po cenné knížce téhož autora „Moravská babička" (Rožnovské malé tisky, svazek 4) je to další připomínka tohoto velkého Rožnovana, který se literárním dílem významně zasloužil o „uchování paměti města Rožnova". Celkem třiadvacet „jednoduchých" povídek, jak uvádí sám autor, aby literaturu přiblížil obyčejnému čtenáři, je cenných právě oním jasnozřivým viděním Valašska a jeho obyvatel. Mnohdy ty krátké příběhy mají až neuvěřitelnou hloubku a jejich zdánlivě strohé zakončení otevírá čtenáři další prostor pro jeho vlastní dotváření.

Čeněk Kramoliš netrpěl nostalgií po zanikajícím Valašsku a jeho starodávných zvycích. Stále ještě v něm žil, byl jeho bezprostředním účastníkem. Právě proto dokázal tak dobře rozpoznat onu hranici, kde končil chleba a začínalo kamení, a nejen v horách, ale i v lidech.

Neobyčejně významný je „Doslov, aneb na besedě u Čeňka Kramoliše", který v podobě fiktivního rozhovoru sestavil „po jedné probdělé noci", jak prozradil, prof. Milan Hambálek. V něm Čeněk Kramoliš (prvorozený ze sedmi dětí, rodiče z něho chtěli mít učitele, proto ho z nižšího gymnázia ve Valašském Meziříčí přihlásili do učitelského ústavu v Příboře) mimo jiné uvádí: „... poznal jsem bídu, chudobná zařízení obydlí, ale také ochotu a přívětivost, zkrátka život se vším všudy." A také: „... seznal jsem, že nejvíce byly čteny knihy jednoduché ... Napřed musíme zlákat lidi ke čtení lehkým slohem ... pak možno jim podávat též těžší četbu." Navzdory oné „jednoduchosti" a „lehkému slohu" vyšlo z pera (tehdy se psalo skutečně perem, ne na počítači) kromě dalšího na čtyři desítky knih s náměty dějepisnými a národopisnými i historických románů ... „Měl jsem v úmyslu napsat populární dějiny Valašska, takovou kroniku, která by rozšiřovala známost slavných dějin valašských mezi místním obyvatelstvem a tím nadchla je ještě k větší lásce ke kraji, k vlasti a národu." Doslov je cenný i autentickým snímkem Čeňka Kramoliše, pořízeným známým rožnovským knihkupcem Hambálkem na zahradě za knihkupectvím, kde se na pozadí majestátně vypíná věž rožnovského kostela.

Moderní doba jako by někdejší hranici „konce chleba a začátku kamení" poněkud poodsunula, či zrušila úplně. I proto má tato knížka vybraných povídek Čeňka Kramoliše, zejména v současnosti, svůj nemalý význam připomenutím někdejšího Valašska a života lidí ve zdejších horách. Knížku k vydání připravil Milan Hambálek, odpovědným redaktorem je Daniel Drápala, ilustracemi ji doprovodil akademický malíř Luděk Majer, portrét Čeňka Kramoliše na frontispisu nakreslil Václav Süsser, grafickou úpravu knížky a sazbu provedl Břetislav Vašek. Knížku vydalo Město Rožnov pod Radhoštěm za finančního přispění Nadace Děti – Kultura – Sport.

Richard Sobotka

Čtení z Bystřičky a Růžďky – knihu, která chce přiblížit místa, kde žijeme a kam se rádi vracíme, autorů **Pavla Kotrly a Jana Vetchého**, vydalo v letošním roce 2010 nakladatelství Malina ve Vsetíně. Je to knížka příjemného kapesního či „kabelkového" formátu, obsahem připomínající pestré čtení, jaké přinášely zábavné lidové kalendáře v minulosti. Je totiž jakýmsi almanachem – výběrovým sborníkem, vztahujícím se k historii a životu obyvatel uvedených obcí.

Autory příspěvků jsou např. bývalí kronikáři obce (Jan Rous, Fr. Bartoň), básníci a literáti (Max Kurt, Bartoš Vlček, Martin Škabraha) i lidoví vypravěči (Antonie Dančáková, Františka Smolková) a další. Výběr příspěvků, jako jsou pověsti, vzpomínky, verše, povídky a lidové povídačky v místním dialektu, činí publikaci velmi čtivou a barvitou. Příjemný je i připojený rejstřík, seznamující s osobnostmi prezentovaných autorů. Škoda, že chybí alespoň krátká anotace k samotným redaktorům, kteří tuto milou knížku, nanečně podpořenou obcemi Bystřička a Růžďka, uvedli do života a vkusně ji obohatili i svými autorskými fotografiemi. Tak se svým počinem i oni zasloužili o „přiblížení místa, kde žijí".

-HJ-

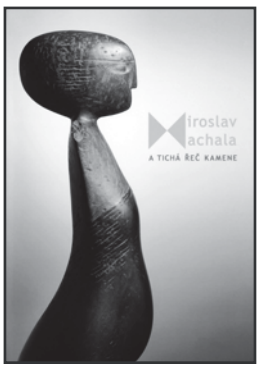

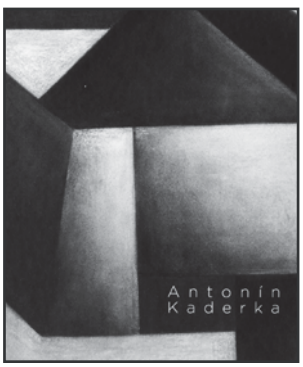

Dvě výtvarné publikace

Nejednou jsem si všiml, že vlastivědné monografie a kupodivu i turistické příručky věnují zaslouženou pozornost sochařským památkám svých měst a vesnic, mnohdy zaznamenávají detailně historii jejich původu a další osudy, údaje o restaurování, stěhování a jiných detailech a samozřejmě hovořívají zasvěceně i o jejich původcích i mecenáších. Tato pozornost se však věnuje téměř výhradně starým památkám a pomáhá tak bezděky nepřímo spoluvytvářet obecné mínění, že starobylost sama sebou dodává hodnotu a produkuje krásu. Většina těchto publikací nám neřekne nic nebo téměř nic o novodobých uměleckých dílech, kterých ve veřejných prostorách mnohde nechybí. Zpravidla se ani nedovíme, kdo je původcem např. busty prezidenta Osvoboditele u školy nebo originálně řešeného památníku osvobození na náměstí či návsi. A právě tato novější a nejnovější umělecká díla, často nefigurální, vtiskují našim městům – jejich ulicím, náměstím, parkům – charakter současnosti, naší vlastní doby, a zůstanou svědectvím, čím tato dnešní generace přispěla k estetizaci prostředí, k charakteristické podobě přítomnosti; doufáme totiž, že se již nevrátí obrazoborecké řádění, jehož pamětníky ještě mnozí z nás jsou. A samozřejmě nás také zajímají autoři, tvůrci, umělci, kteří vložili plody svého talentu a umu do našeho životního prostoru.

Monografie **Miroslav Machala a tichá řeč kamene**, napsaná a s láskou a odbornou akribií připravená od **Dalibora Maliny** (vydala Masarykova veřejná knihovna Vsetín 2010), představuje letošního šedesátiletého jubilanta a jeho dílo, které z velké části patří dnes k sochařským skvostům města Vsetína a obnovuje i omlazuje jeho tvář. K přednostem knihy, jak je to ostatně u výtvarné publikace žádoucí, patří skvělá fotografická dokumentace, která je sama o sobě uměleckým dílem, ať zachycuje monumentální plastiky nebo artefakty praktického určení, jako např. pítko v Panské zahradě, a její nápadité grafické řešení, jež je dílem sochařovy dcery Evy Machalové. Za povšimnutí stojí i několik reportážních snímků z instalace planetky na Dolním náměstí, z nichž je patrné, že ani jednoduchá elegance a lehkost se neobejde bez důmyslného a složitého úsilí. Miroslav Machala by tedy nadále již neměl být zapomínán jako významný spolutvůrce městského interiéru, jemuž vtiskuje stopa přítomnosti pro budoucnost.

Loni byla udělena Cena města Vsetína malíři **Antonínu Kaderkovi**, který oslavil sedmdesát let již v r. 2007, takže jeho letošní monografie, již tehdy připravovaná, vychází s jistým zpožděním, jako by chtěla prokázat, že v trvalém svědectví uměleckého díla nehraje takové časové zpoždění žádnou roli.

Obě publikace s bezprostředním vztahem ke Vsetínu patří k sobě. Machala je představen jako tvůrce, který svým dílem vstupuje do ulic, zatímco Kaderka těmito ulicemi prochází, v tomto městě žije a svým dílem zachycuje nejen jeho obrysy, ale i atmosféru. Pro své album vybral několik desítek vesměs barevně reprodukovaných obrazů převážně méně známých nebo neznámých, které však ve zkratce prezentují jak umělcův umělecký vývoj, tak jeho pohled na rodné město stále přehledněji a ve větší zkratce stylizovaný. V tom směru je naprosto přesný postřeh Tomáše Mikulaštíka (zařazený mezi několik textů provázejících reprodukce), že i při velmi strohých a abstraho-

vaných tvarech jsou obrazy koncipovány tak, že divák, který se dokáže ve městě orientovat, pozná, z kterého místa autor svou kompozici tvořil.

Obě publikace umožní svým čtenářům nejen poznat blíže dílo dvou umělců neodmyslitelně patřících ke Vsetínu, ale obohatí tím i poznání srdce města a tepu jeho života, byť zakletého do kamene nebo do barev.

Mojmír Trávníček

Monografie „Miloš Šimurda“

Letošní rok vydává štědré plody na poli literární prezentace celoživotního díla výtvarných umělců působících podstatnou částí svého života na Valašsku.

Jednou z nich je i výpravná monografie akademického malíře Miloše Šimurdy. Je to dobře sestavená kniha, která mapuje celoživotní pouť tohoto česko-slovenského umělce i jeho rozsáhlou uměleckou tvorbu formou příspěvků zasvěcených historiků umění i reprodukce významné části umělcova výtvarného díla. Na odborných textech se podílí několik autorů: Mgr. Beata Jablonská, Mgr. Sabina Jankovičová, ArtD. a PhDr. Tomáš Mikulaštík; zařazeny jsou i poetické texty Miloše Šimurdy v kapitole s názvem „Bu – bu –bu“ a vlastní stať o mozaikové tvorbě téhož umělce.

Úvodní životopisná část nazvaná „Umelec občanom. Občan umelcom.“ charakterizuje umělce a jeho dílo na pozadí prožitých historických událostí a životních peripetií. Jelikož se jedná o výtvarné dílo bohaté svými malířskými formami, žánrově i myšlenkově obsažné, jsou k úvodnímu přehledu přidány i samostatné kapitoly. Ty se pak věnují umělcově krajinomalbě, duchovní a monumentální tvorbě a už zmiňované mozaice. Význam publikace povyšují i rozsáhlé přílohy s bohatým fotografickým doprovodem, seznamující s biografií Miloše Šimurdy, jeho zahraničními cestami a uměleckými pobyty, vydanými katalogy, publikacemi, novinovými a časopiseckými články i přehledem samostatných či společných výstav. Monografie vychází ve dvojjazyčné textové úpravě (slovensky a česky), biografické údaje jsou navíc rozšířeny o italský a anglický překlad.

Knihu věnovanou zesnulé manželce Anně, o 174 stranách, s množstvím dokumentačního obrazového materiálu, vydal Miloš Šimurda za přispění Ministerstva kultury Slovenské republiky a sponzora Vladimíra Míčka.

Hana Jabůrková

VZPOMÍNÁME

Radomír Sousedík

30. 12. 1929 - 24. 12. 2007

Jiřina Sousedíková

Dávné činy v bouři času zastíněny
vlnou svěží. Tu teď slunce zhřívá
A vzpomínky, pouhá vyprávění zšedlá
Hlavně že ta píseň stále živá

Měl štěstí, narodil se v rodině vzácně soudržné, kultivované. Do prostředí, v němž pěstováno bylo vlastenectví, sokolské ideje, láska k tradicím, potažmo národopisu. Nosit kroj při slavnostních příležitostech, to byla čest. Jeho strýc Rudolf Londin ml. byl svého času vynikajícím odzemkářem. Je s ním natočen film, jenž je uložen v brněnském muzeu. Učitelem mu byl jeho stařiček. Jiný blízký příbuzný, přítel J. Országa Vraneckého, za války, v době řádění nacistů, uspořádal v Brně velkolepou podívanou. Byla to jeho svatba, na níž většina hostů poutala pozornost svým oblečením v nádherných „orsáckých“ krojích.

Radek (tak se říkalo našemu hrdinovi) v době rodícího se valašského krúžku Vsacan začal se ještě jako chlapec učit první taneční kroky. Tam se sblížil se svým bratrancem Antonínem Sousedíkem, o deset let starším, jenž byl prvním primášem této národopisné skupiny. Po několika letech se osamostatnili a hráli pod názvem „Súsedíkova cimbálová muzika“. Antonín, skutečný odborník na valašskou lidovou hudbu, umělecký vedoucí a primáš, Radomír, organizační vedoucí, cimbalista, lidový vypravěč a zpěvák. Jejich skupina, jak jsem již v předcházejícím čísle Valašska uvedla, dosáhla svou kvalitou věhlasu. Už v 54. roce minulého století vystupovala v ČT, rok nato, v 55. roce, v celostátní soutěži získala 2. místo ze 36 soutěžních muzik. Jejich činnost nejenže nebyla doceněna, ale naopak byla znemožňována. Vsetínským stranickým funkcionářům vadilo především, že oba, jak Antonín, tak i Radomír, byli synovci Josefa Sousedíka, bývalého továrníka, starosty a vynálezce. A Radomír navíc „tuplovaně“.

Radomír Sousedík, dlouholetý vedoucí souboru Lipta
Foto z rodinného alba

Bylo to velmi těžké období. Jak jen z toho ven. Ale říká se, že „moudrá hlava vždycky klobouku dobude“.

V té době byl už ženatý a společně s manželkou, zpěvačkou souboru, věděli, že chtějí v této kulturní oblasti nadále pracovat. Příležitost se našla. Pochopitelně mimo Vsetín. Často vypomáhal jako cimbalista v souboru Lipta. A tak se stalo, že po ukončení činnosti Sousedíkova souboru nejen oni, ale postupně osm členů muziky přešlo pod křídla souboru Lipta, jenž vyvíjel svou činnost pod patronací výrobního družstva téhož jména. Tím byla značně posílena hudební složka, jež v tomto souboru pokulhávala za taneční skupinou, tradičně na

Rodina Sousedíků a Londinů na svatbě Emilie a Oldřicha Londinových v Brně 1943, třetí zprava v kroji R. Sousedík

Manželé J. a R. Sousedíkovi

dobré úrovni. I stalo se, že oba manželé zde zakotvili na celých dvacet let. Radomír brzy stál v čele souboru a ujal se i vedení muziky. Laskavým přístupem si dovedl získat mladé lidi. Tato vlastnost byla u něho všeobecně známá. Tak se choval i jako pedagog na učňovské či průmyslové škole. Ve folkloru pracovali oba od mládí a do nového kolektivu vstupovali dostatečně připraveni. Soubor Lipta pod novým vedením intenzívně nacvičoval a poznenáhlu se mu otvíraly nové možnosti, nová vystoupení nejen doma, ale i v zahraničí. Zprvu se jednalo o menší festivalové akce, posléze přišla pozvání i od ministerstva kultury.

Musím však podotknout, že zásluhu na dobrém renomé měla především muzika, jež ve staronové podobě neopustila styl bývalé úspěšné „Súsedíkovy muziky".

Radomír využíval každé příležitosti k propagaci souboru a častá vystoupení muziky nejen pro tuzemské posluchače, ale i zahraniční turisty mu skýtala k tomu značný prostor. Muzika zkoušela nadále v rodném domě vedoucího na Vsetíně.

V roce 1970 byly převáženy ostatky ak. malíře a zakladatele souboru Lipta Jana Kobzáně do rožnovského skanzenu. Kulturní program, jejž zajišťoval soubor, vybudil a zaujal natolik, že se zrodila myšlenka pořádat každoročně Liptálské slavnosti. Jejich organizace byla náročná, neboť se začínalo skutečně na „zelené louce".

V příštích letech zareagovalo předsednictvo Českého svazu výrobních družstev. Když poznalo, že soubor svými vystoupeními je řazen mezi přední ve svém kraji, nastala intenzívní spolupráce vedení souboru přímo s ústředím v Praze. A tak se paradoxně družstvo Lipta zviditelnilo díky souboru.

Nikomu v Praze nevadilo, že v čele souboru stojí člověk bez stranické příslušnosti. Charismatický zjev Radomíra, jeho za všech okolností slušné diplomatické jednání přináše-

ly ovoce. Všichni, s nimiž přicházel do styku, oceňovali jeho korektnost, spolehlivost. Tvůrčí nápady, jimiž překypoval, byly akceptovány ústředím a stávaly se pro soubor požehnáním. Brzy bylo možno pořídit nové kroje včetně mužských halen a dívčích kožíšků. Mohly být zakoupeny některé hudební nástroje a tolik potřebná aparatura. Ústředí samozřejmě využívalo vystoupení souboru ke své reprezentaci. Otevíraly se nevídané možnosti zajíždět do zahraničí. Do té doby reciproční pobytové zájezdy v rámci družstevnictví na bázi folkloru, Prahou neobsazované, se staly skutečností. To poté, když Radomír, vyslaný na festival do Maďarska, ubezpečil Prahu, že je schopen a ochoten společně s manželkou postarat se o cizí soubor po dobu týdenního pobytu u nás. Oba měli v té době již zkušenost jako externí průvodci Čedoku, navíc jako učitelé mohli nabídnout své prázdninové volno. Program Liptálských slavností tak získal zahraniční soubory a soubor Lipta krásné pobytové zájezdy v zahraničí. Docházelo k pozoruhodným přátelským setkáním, neuvěřitelným folklorním zážitkům.

Při takových akcích bylo třeba zajistit kvalitní suvenýry, pokud možná typické z našeho kraje. Jenže v té době nebylo snadné je sehnat. A tu se ukázalo, že Radomír Sousedík je nejen dobrým manažerem, ale i technicky a manuálně zručný. Jeho „valašky" a také „zvoničky" v precizním provedení dostaly i certi kát od tehdejšího odboru kultury při ONV Vsetín a mohl by je zhotovovat pro rožnovský skanzen. Jenže na to nebylo času. Byl rád, že pokryl potřebu souboru. Program pro kulturní vystoupení zajišťovala jeho manželka, sólová zpěvačka, že mohla nabídnout i znalost tří cizích jazyků.

Tvůrčí úsilí se rodí v hlavě zprvu jako sen. Tak tomu bylo i s přáním vybudovat kulturní areál v Liptále. A i tento sen, díky schopnostem vedoucího souboru, se stával skutečností. Ústředí výrobních družstev poskytlo n anční pomoc a v zámeckém parku v Liptále vyrůstal jeden objekt za druhým. Dnes je chloubou obce a každoroční slavnosti, letos již 41., mu dodávají na významu.

A nesmím ani zapomenout na dobrou spolupráci s celostátní organizací turismu. Obohatila soubor o četná zajímavá vystoupení, přinášela nové možnosti uplatnění (35. celosvětový sraz Rallye Fice 1974, Spartakiáda 1975, zimní sportovní hry mládeže Finsko 1976 a další).

Všemožných akcí a pozvání přibývalo. V roce 1979 soubor absolvoval 3 zahraniční zájezdy, muzika navíc ještě 2 další. Pochopitelně že s rostoucí aktivitou souboru přibývalo práce vedoucímu. Vynořovaly se problémy, pokud šlo o cestu „na západ". Zpravidla to byly akce ministerstva kultury, účasti na mezinárodních festivalech. Mnohdy úřady nechtěly pustit některého člena souboru. I v takových případech záleželo na jednání vedoucího. K radosti všech zvládal i tento nepříjemný úkol.

Rodinný dům se stával často úřadujícím centrem a zapojeni bývali kromě členů výboru souboru i rodinní příslušníci. Odbývalo se zde kromě již zmíněných zkoušek muziky, organizačních záležitostí vedoucího šití krojů, psaní kroniky, sestavování programů i nacvičování sólových pěveckých čísel dětského souboru, jehož první vedoucí byla cimbalistka, dcera Radmila.

Co říci závěrem. Než odešel, připravil pro funkci vedoucího souboru Lipta svého nástupce, bývalého žáka Ing. Michálka, jenž zdárně pokračuje v jeho šlépějích.

A nedá mi, abych ještě nepodotkla, že to vše, o čem jsem tu vyprávěla, dělal bez nároku na mzdu. Zapálený pro tak ušlechtilou činnost věnoval v té době veškerý volný čas. Zasloužil se o udržení a rozvoj lidového umění v rodném kraji, jejž nade vše miloval.

Velmi si považoval ocenění od ministryně kultury „Zasloužilý pracovník kultury" a ocenění od Ústředí výrobních družstev „Vzorný pracovník".

Byl nejen schopným a obětavým vedoucím, ale i aktivně účinkujícím jako cimbalista a zpěvák. S manželkou nechyběli na žádném vystoupení. Píseň „K horám, chlapci, k horám", kdysi objevena a uvedena v život jeho bratrancem, byla jejich oblíbenou.

Muzika souboru Lipta v Polsku na Mazurských jezerech
zleva: Pavel Nosál, Ivan Šedlbauer, St. Ščotka, Něhoslav Ryl, Radmila Sousedíková, Mir. Hajdík, Jiřina a Radomír Sousedíkovi

D. Brňáková (uprostřed) a členové Valašského souboru Kašava v krojích z Fryštáku, rekonstruovaných a realizovaných poč. 90. let min. stol.

Odešla Drahomíra Brňáková

Karel Pavlištík

V Drahomíře Brňákové odešla 6. července letošního roku osobnost, která vykonala dílo, jenž v procesu obnovení a rozvoje tradiční lidové kultury na Valašsku v druhé polovině minulého století a počátkem století našeho sehrálo důležitou, zatím ne zcela doceněnou roli.

Narodila se (24. 5. 1926) a vyrostla v rodině zlínského krejčího Antonína Oksnera, který své tři dcery, z nichž Drahomíra byla nejstarší, vychoval v duchu vlastenectví a sokolských ideálů. S lidovými písněmi, tanci a také s kroji se Drahomíra Brňáková dostala do kontaktu již v době svého „sokolování“, jehož důležitou součástí byla aktivní kulturní činnost.

Důležitý zvrat v tomto směru přinesly její kontakty se známým zlínským advokátem JUDr. Ladislavem Ruttem, který mimo řadu svých aktivit směřujících k oživení tradiční lidové kultury organizoval koncem čtyřicátých let minulého století projekt rekonstrukce zlínského kroje. Jeho cílem a nakonec i výsledkem bylo nalezení, rekonstrukce a fotodokumentace jednotlivých krojových součástek všedního, svátečního i obřadního mužského, ženského i dětského kroje, který se ještě počátkem 19. století nosil v „předbaťovském“ Zlíně.

Když se v roce 1953 stala zakládající členkou Bartošova starozlínského kroužku - dnes folklorního Souboru Františka Bartoše ve Zlíně, ujala se úkolu pořídit pro nově vzniklý soubor odpovídající krojové vybavení. Nebyl to snadný úkol jak z odborného hlediska, tak vzhledem k tehdy existující nouzi o vhodný textilní materiál. Nicméně pro další životní cesty Drahomíry Brňákové sehrálo splnění tohoto úkolu podstatnou roli, protože se stalo zdrojem prvních, neocenitelných praktických zkušeností, které později prohlubovala a rozšiřovala teoretickým studiem i prací v terénu. To ji v následujících letech umožnilo stát se zejména na Zlínsku renomovanou odbornicí pro tvorbu krojového vybavení v té době hojně vznikajících folklorních souborů. V tomto směru se odvíjely její pracovní aktivity, dá se říci, až do konce života. Z výběru jejích „krojových realizací“ vyplývá význam jejího přínosu rozvoji folklorismu v poválečném období na Zlínsku i na luhačovickém Zálesí.

Jejím dílem jsou součástky rekonstruovaného mužského a ženského kroje souboru Kašava, kompletní krojové vybavení pro dětský soubor Valášek ze Zlína a pro souborek mateřské školky v Jasenné, nové krojové vybavení cimbálové muziky Máj pro zahraniční zájezd do USA i nedašovský kroj pro Ludvíka Vaculíka. Do pořadu Zdenky Jelínkové vystrojila zlínský svatební pár včetně ušití starobylého mentýku pro nevěstu, zhotovení rekonstrukce „ženichovské“ vonice a mužské bílé haleny. Ukázkou precizní práce řemeslné i odborné byl dívčí, později ženský zlínský kroj, který si zhotovila sama pro sebe. Dalšími jejími významnými počiny byly: rekonstrukce kroje mladého páru z Lukova, zhotovení nevěstinského „hladění“ a ženichovské vonice pro skupinu z Valašské Polanky vystupující na oslavě 100. výročí Národopisné výstavy československé 1895. Nejzávažnějším jejím dílem však je skvělá rekonstrukce městského mužského, ženského i dětského kroje z Fryštáku, při níž úzce spolupracovala s PhDr. Miroslavou Ludvíkovou, vynikající a respektovanou znalkyní problematiky moravského lidového oděvu, z Moravského zemského muzea v Brně. Klíčová byla i její účast na obnově krojů v Sazovicích (obec na rozhraní Valašska, Hané a Slovácka). Z posledních prací byla rekonstrukce mužské košile ze Zádveřic ojedinělého a neobvyklého střihu, ušití horňácké ženské kordulky a zhotovení chlapeckého kroje z Uherskohradišťska.

Své znalosti a vědomosti neuplatňovala Drahomíra Brňáková jen při vlastní praktické práci. Od vzniku poradního sboru LUT při tehdejším osvětovém zařízení v padesátých letech byla téměř čtyřicet let jeho respektovanou poradkyní pro lidový kroj, důsledně bdící nad dodržováním tradičních estetických norem při krojovém vybavování folklorních souborů. Dílo Drahomíry Brňákové si zaslouží naší úcty a uznání.

D. Brňáková v kroji nevěsty ze Zlína - vlastní rekonstrukce

Za Horymírem Sušilem

Karel Pavlištík

Jméno MVDr. Horymíra Sušila má v historii folklorních souborů na jižním Valašsku a na uherskobrodském Dolňácku významné místo. Svým osobitým muzikantským (výborný cimbalista a klarinetista a vůbec „instrumentalistický“ všeuměl), zejména však výrazným a jedinečným pěveckým projevem a v neposlední řadě i tvorbou hudebních aranžmá lidových písní a hudebních doprovodů k choreogra ím lidových tanců přispěl k pozvednutí interpretační úrovně scénicky prezentovaného folklorního materiálu v řadě folklorních souborů.

V době vysokoškolských studií v Brně hrál v kapelách tamního Valašského krúžku, Moravského souboru lidových písní a tanců i v cimbálové muzice své alma mater - Vysoké školy veterinární. V rodných Valašských Kloboukách dlouho vedl folklorní soubor Dúbrava. Neodmítl však hostovat kdekoliv a pomáhat komukoliv, kdo ho požádal. Nejvýrazněji se ale jeho umělecké působení rozvinulo při spolupráci s uherskobrodskou Olšavou, kde působil od roku 1960 až do konce svého života. Významná byla jeho spolupráce se zlínskou Kašavou, brněnským BROLNem, bratislavským OL'UNem a ostravským Technikem. Spolupracoval s rozhlasem a televizí.

K zájmu o lidovou kulturu a k aktivnímu „muzicírování“ jej přivedlo rodinné prostředí. Narodil se (14. 6. 1928) a vyrůstal ve Valašských Kloboukách. Jeho matka Libuše Sušilová – sběratelka, erudovaná vypravěčka a neúnavná osvětová organizátorka patřila ke generaci „venkovských intelektuálních hybatelů“, jejichž zásluhou se v druhé polovině minulého století rozvinula intenzívní péče o uchování a rozvoj tradiční lidové kultury. Hře na své „erbovní nástroje“ – cimbál a klarinet se naučil hrát jako samouk.

Absolvoval řadu výzkumů v terénu, kde hledal a zaznamenával lidové písně i tance. Působil v tomto směru nejen na jižním Valašsku, ale i na Kopanicích. Byl velice platným spolupracovníkem Karla Vetterla a Zdenky Jelínkové při jejich realizaci pozoruhodné sbírky Lidové písně a tance z Valašskoklobouckа I, II (Praha 1955, 1960).

Nebetyčně záslužnou činností Horymíra Sušila byla jeho činnost pedagogická. Teorií, jak učit hrát na cimbál, se začal zabývat někdy v 2. polovině 70. let 20. století, když začal učit

hře na cimbál svého syna Hynka. Tehdy pro něj začal psát první cvičení, etudy a úpravy lidových písniček. Profesionální pedagogické práci se začal intenzívně věnovat po svém odchodu do důchodu, a to na hudební škole v Uherském Brodě, později i na jejích pobočkách v Bojkovicích, Šumicích, Dolním Němčí a také doma. Učil žáky různého věku – od školou povinných až po ty dospělé – hru na cimbál, kytaru, basu, zobcovou flétnu aj. V roce 1985 vyšla jeho učebnice hry na cimbál pod názvem Moravské cimbálové etudy. Jako počítačový samouk, ale o to větší nadšenec, připravoval pro své žáky partitury a noty. Nebetyčnost zásluh Horymíra Sušila o uchování a rozvoj tradiční lidové kultury na Moravě spočívá v tom, že muzikantské tradice na Uherskobrodsku získaly v desítkách jeho žáků – mladých muzikantů – konkrétní a účinnou životodárnou vzpruhu.

Pro ty generačně spřízněné duše ze světa folklorních souborů, které by náhodou nevěděly, kdo je medicinae veterinariae doktor Horymír Sušil, se smutkem dodávám, že to je Ledňa – Ledňa Sušil; skvělý muzikant, zpěvák, kamarád, především však dobrý člověk, který odešel do muzikantského nebe 27. července letošního roku.

Příběh je u konce

Jiřina Veselská

Příběh je u konce, neboť jeho nositel, vypravěč a obdivovatel PhDr. Jaroslav Štika, CSc. není mezi námi.

Vždy, když odejde člověk, který zanechal svým životem a prací velké dílo, cítíme, jak je svět, v němž jsme se s ním potkávali, chudší a prázdnější. Ať chceme nebo ne, vrací se nám mnohé okamžiky, střípky paměti vzájemných setkání, spolupráce, rozhovorů, ale také slovních potyček, které nikdy nemohly skončit jinak než dobře. Obsah předešlých řádků byl vyvolán právě zprávou o tom, že dr. Jaroslav Štika už nebude nikdy procházet bránou rožnovského muzea, aby potvrdil své rčení: „Ať jdu, kam jdu, vždycky skončím v muzeu".

Bude jistě řada příležitostí, aby byly zhodnoceny a sumarizovány všechny počiny, kterými se tak neopakovatelně zapsal do dějů rodného kraje, budou publikovány soupisy článků, studií a knížek, které napsal, pořízeny seznamy pořadů připravených pro mnohé festivaly, rozhlasové a televizní vysílání.

Pokud ne nyní, pod dojmem odchodu, tak příští rok, kdy by oslavil osmdesáté narozeniny.

Není mezi kolegy z muzeí ani etnografických pracovišť nikdo, kdo by si setkání s usměvavým, na první pohled vždy dobře naladěným mužem, vystupujícím noblesně za všech okolností, nezapamatoval. Ti z nás, kteří jsme měli příležitost setkávat se s ním už za brněnského působení, si vždycky připomeneme malou potemnělou pracovnu, kterou sdílel s kolegyní Vlastou Svobodovou. Vzduch prosycený vůní cibule a připáleného masa ze studentské menzy v přízemí nebyl právě ovzduším, ve kterém by se dobře pracovalo. A přece zde vznikaly práce, přijímané odbornou veřejností s velkým zájmem.

Byly věnovány povětšinou karpatské kolonizaci a salašnictví v různých zemích, které spojovala společná historie osídlování a obživy.

Díky své povaze neměl problémy navázat přátelské kontakty s mnoha pamětníky, kteří ho svými vzpomínkami uváděli do dob již minulých a přece tak zajímavých. Sám to připomínal ve svém vyznání Čím je pro mne Valašsko? v roce 1999: „Valašsko, to jsou i moji informátoři z časů mých studií. Těmi prvními byl bača Blinka, jeho syn zvaný Róčild i jeho synovec Ruda. V každém údolí jsem našel „dobrú dušu". Ani jsem nedutal, když začali o minulém životě...."

Ale už za brněnského pobytu se pozornost dr. Štiky soustředila i na jiný problém, stejně jako valašská kolonizace úzce svázaný s rodným Valašskem. Hledal velmi usilovně odpověď na otázku, kterou si možná kladli i jiní, ale neměli vytrvalost a cílevědomost vedoucí k dobrému výsledku – jaký kraj je Valašsko, kde jsou jeho hranice, jak bylo osídleno, jací lidé zde žili a co nám ještě z těch starých časů zůstalo? Máme právo se ještě cítit Valachy, i když už nechodíme v krpcích, na hlavě nemáme vysoký klobouk a přes rameno župicu? Přístup, který zvolil k řešení této, pro něho jistě kardinální otázky, byl zcela ojedinělý. Tak jak byl zvyklý tázat se „dobrých duší" ze salaše, tak se ptal na to, kým se oni cítí, jak velký rozdíl je mezi obyvateli jedné a druhé obce, jak vnímají rozdíly v mluvě, kroji, obydlí. Právě tento originální způsob ho přivedl spolu se studiem archívních pramenů k novým závěrům, podloženým výsledky několikaleté práce. Závěry to byly opravdu jiné, než se tradovalo, ale odpovídaly zjištěným skutečnostem, čerpajícím z názorů a postojů těch, kterých se celá záležitost nejvíce týkala – Valachů žijících na Valašsku.

V roce 1972 nastala patrně největší změna v jeho odborném zaměření i rodinném životě. Nabídka pracovat jako ředitel Valašského muzea v přírodě se nedala odmítnout, byla výzvou i úkolem, jehož splnění považoval za doklad svého vztahu k rodnému městu a kraji. Nebyl by to ani dr. Štika, kdyby nezačal náplň muzea řešit po svém a s odpovědností naplňovat krédo zakladatelů sourozenců Jaroňkových vybudovat „živé muzeum", které nebude nabízet jen procházku po domech s mrtvým inventářem, ale bude předvádět programy ukazující duchovní a tvůrčí bohatství zdejších lidí. K naplnění myšlenky nebyla cesta jednoduchá, i když mohl navázat na první pokusy spojené s působením Ing. J. R. Bečáka a prof. K. Langra. Záhy po nástupu do funkce prokázal v té době ne právě často pozorovanou osobní statečnost, když v muzeu zaměstnal Josefa Maléře a dr. Ladislava Buzka, kteří museli opustit z politických důvodů svá původní zaměstnání.

V průběhu let, díky jasné představě o tom, co má muzeum dokumentovat a prezentovat, kterou formuloval již v padesátých a šedesátých letech, mohl spolu se svými kolegy vypracovat koncepci dostavby celého muzea, vytvořit a realizovat projekt nového areálu technických staveb, inspirovat a připravit celou škálu programů čerpajících ze zvykoslovného

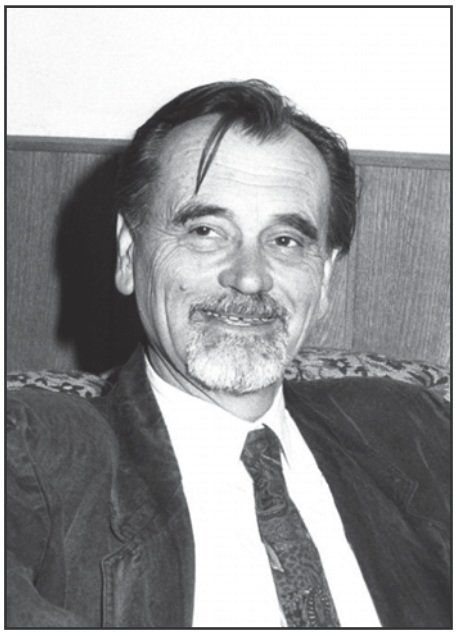

kalendáře, písňového, tanečního a hudebního bohatství. Muzeum se stalo přirozeným centrem kulturního života nejen Rožnova, ale celého Valašska, na které byli všichni velmi hrdí. Mezi desetitisíci návštěvníky nikdy nechyběli domácí, rádi se vracející pod dojmem toho, co viděli a slyšeli, ke vzpomínkám na své stařečky a stařenky a byli tak přímými svědky proměn, jimiž celý kraj procházel.

Programová nabídka muzea byla mimořádně bohatá, originální folklorní a zvykoslovné pořady, předvádění řemesel a hospodaření na políčkách, chov skotu, pěstování ovoce budily obdiv jeho kolegů v evropských muzeích v přírodě, kteří se nechávali více než často inspirovat rožnovskými zkušenostmi. Že bylo z čeho čerpat a jakého uznání se panu řediteli dostávalo, vidíme i na skutečnosti, že po šest let byl viceprezidentem Svazu evropských muzeí v přírodě. V roce 1989 pak muzeum hostilo výroční konferenci této organizace a mohlo v praxi ukázat, jak je možné na první pohled neživé expozice učinit zajímavými a plnými života. Jako nadaný muzikant dovedl ocenit výkony vesnických muzikantů a zpěváků, které často zval na vystoupení, čerpající z jejich bezprostřednosti, hudebnosti a zaujetí pro uchování tradice.

S muzeem a jeho programy souvisel odborný zájem etnografa Jaroslava Štiky o lidovou stravu. Téma, které snad nejvíce, krom folklorních pořadů, oslovilo laickou veřejnost. Publikace vydaná celkem ve třech vždy upravených vydáních, pod názvem *„Lidová strava na Valašsku"* vždy obsahovala odborné pojednání čerpající z rozsáhlých terénních výzkumů, ale zájmu se těšil, zejména žen, i připojený receptář inspirovaný kuchyní minulých generací, která vynikala prostotou, jednoduchostí, využívala vše, co se v hospodářství vypěstovalo a vychovalo.

Konec normalizačního období zastihl muzeum v tak říkajíc „dobré kondici". Početný kolektiv odborných pracovníků, kteří považovali muzeum za své, ještě větší počet spolupracovníků v terénu, národopisných souborů, etnografů a folkloristů, kteří ochotně spolupracovali na přípravě a realizaci projektů, byl zárukou toho, že

více jak půl milionu návštěvníků se vždy dočká nové nabídky pořadů, služeb i instalací. Nicméně po stránce organizační bylo postavení muzea dosti svízelné: jako původně krajské zařízení proto ovalo z významu, jaký mu byl ze strany úřadů připisován - vždy sem mohli přivést oficiální hosty, kteří ocenili pozornost v podobě dobrého jídla, programu i procházky po zajímavých areálech. Novým zřizovatelem se v roce 1992 stalo Ministerstvo kultury. Z výlučného postavení se muzeum stalo v pohledu zřizovatele jedním z mnoha, ke své smůle ležícím daleko od Prahy. Ale velmi záhy se tato nevýhodná situace změnila díky vystupování a argumentaci pana ředitele.

V rozhovoru, který dr. Štika poskytl Petru Bradáčovi v roce 2008, vzpomínal s určitou nostalgií na situace spojené s převzetím Pusteven do správy muzea. Kolik jednání, jízd do Prahy, vysvětlování a odůvodňování připravenosti muzea zvládnout nelehký úkol, nedostatek finančních prostředků, které musely být zpočátku čerpány jen z rozpočtu muzea. Malou odměnou byla radost, kterou měl z početných gratulací od kolegů, když byl areál vyhlášen stejně jako muzeum Národní kulturní památkou.

Když se v roce 1999 rozhodl, že své ředitelování pověsí na hřebík, předával svému nástupci „podnik" s dobrou pověstí, originální nabídkou pořadů pro širokou veřejnost, sice s omezenými finančními prostředky, ale mnoha pro věc zaujatými pracovníky. Posledních deset let tak mohl věnovat „nedodělkům" v publikování, ale také úpravám lidových písní a balad a hudbě, která byla jeho celoživotní láskou. Za jeden z nejvýznamnějších úkolů považoval ukončení svého bádání o valašské kolonizaci, Valaších a jejich životě, vždyť to bylo téma fundamentální a nekonečné.

Soustředěná práce na tématu byla v letech 1997 – 2003 přerušována editorskými a redaktorskými povinnostmi, vázanými na vydávání monografie *Těšínsko.* Rukopisy čtyřsvazkového díla, uložené v Rožnově, uspořádal, spolu s Ivo Stolaříkem editoval a díky dotaci Ministerstva kultury také vydal. Obsah byl sestaven ze studií, napsaných už v šedesátých letech, z nichž mnohé přežily své autory, kteří se nedočkali publikování. K těmto čtyřem dílům připojil další - pátý, v němž zveřejnil svou studii o charakteru lidové kultury na Těšínsku jako regionu, který měl s Valašskem mnohdy společnou historii, jeho území také zasáhla valašská kolonizace a mělo být zastoupeno i stavbami v areálu muzea. Obdobně jako tomu bylo v případě Moravského Valašska, přinesl nové pohledy na problematiku vývoje lidové kultury, její specifika vázaná na střety mezi rychle postupující industrializací a tradičním způsobem života.

Záhy po ukončení práce na vydání monografie se vrátil opět k historii a tradici rodného kraje. Předpokládal, že téma osvětlí ve dvou na sebe navazujících dílech syntézy, která obsáhne vše, co se mu podařilo nejen u nás, ale také v zahraničí o karpatské kolonizaci a vztahu jednotlivých regionů ke specifickému způsobu hospodaření – salašnictví shromáždit a vyhodnotit. Potvrzením toho, že záměr pojal jako své celoživotní poslání, je obsah I. části nazvané *„Valaši a Valašsko. O původu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valašska a také o karpatských salaších".* Dlouhý podtitul naznačoval, jak bude práce pokračovat – od Beskyd až ke karpatskému oblouku na východě a jihu. Skříň s poznámkami, jejíž obsah mu byl při práci na monografii nevyčerpatelným pramenem, ale osiřela a my můžeme jen litovat, že mu nebylo dopřáno práci dokončit.

Odejde-li dobrý člověk, jakým pan doktor Jaroslav Štika byl, zůstává po něm prázdné místo, které se jen těžko zaplňuje. Zůstane ale mimo všechno ostatní muzeum, jemuž vtiskl originální tvář, kam se mnozí často a rádi vracíme a podíváme-li se od Valašského Slavína k radnici, vždy uvidíme štíhlou vzpřímenou postavu stále usměvavého muže, který oplýval nápady a dovedl je také realizovat. Slyšet nebudeme v té chvíli muziku na amfiteátru, ale písně z Valašské Bystřice, kterým před nedávnem propůjčil svůj hlas, aby připomněl, že většinu z nich se naučil právě od stařečků a stařenek – dobrých duší. Jeho dobrá duše k nim na konci září odešla.

PhDr. Jaroslav Štika, CSc. (1. 4. 1931 – 28. 9. 2010)

Vážená truchlící rodino, vážení smuteční hosté,

všichni jsme si už jistě mnohokrát uvědomili existenci všeplatného a bezvýjimečného zákona, podle kterého každý, kdo přijde na tento svět, musí z něj i odejít. Většina z nás se ale také určitě mnohokrát dostala do situace, kdy jej schopnost věcně tento zákon chápat spolehlivě a rychle opustila ve chvíli, v níž se jeho platnost dotkla člověka blízkého. Nyní se v takové situaci ocitám i já, a odtud i moje spolehnutí na Vaši shovívavost k tomu, že používám papírové berličky připraveného textu.

Nelze nepředpokládat, že pro většinu z nás, kdo jsme se přišli s Jaroslavem Štikou naposled rozloučit, není třeba uvádět jeho podrobnou životní bilanci, protože jeho dílo dobře známe, a také proto, že patřil k osobnostem české etnografie a české kultury, jejichž dílu a zásluhám se dostalo již za jejich života veřejných poct a zaslouženého uznání. A tak mně budiž dovoleno jen konstatovat, že v případě dr. Štiky se tak nenaplnilo přísloví: „Doma není nikdo prorokem".

Dočkal se dvou vydání svých stěžejních děl: Valaši a Valašsko a Lidová strava na Valašsku, v nichž zúročil své dlouholeté systematické bádání o archaické kultuře karpatského salašnictví po celém Karpatském oblouku a valašské kolonizaci vůbec, kteréžto téma se mu stalo již na počátku vysokoškolských studií, díky jeho uctívanému univerzitnímu učiteli Antonínu Václavíkovi, tématem erbovním i osudovým. Dočkal se i dokončení monografie Těšínsko, již významně obohatil svým autorským i editorským vkladem. Jeho knížka Etnografický region Moravské Valašsko, ač vydána téměř před čtyřiceti lety, je dodnes platnou metodickou příručkou shrnující základní vymezení regionu i jeho specifika a utváření nejen studentům, jimž přednášel na univerzitách v Opavě a v Olomouci.

To a samozřejmě i řada dalších vědeckých aktivit způsobilo, že se stal předsedou Subkomise pro studium pastevectví v rámci Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v karpatské a balkánské oblasti, že byl zvolen čestným členem České národopisné společnosti a v nedávné době poctěn titulem rytíř Rumunské republiky.

V přítomnosti jeho dlouholetých spolupracovníků není lehké formulovat výstižně odpověď na otázku, jak a čím dr. Jaroslav Štika dokázal přispět k tomu, že se za dobu, kdy stál v čele rožnovského skansenu jako jeho ředitel, stalo z muzea památek lidové architektury nejen vědecké centrum, ale i centrum kulturní, kypící od jara do zimy bohatou a novátorskou programovou náplní, že se z rožnovského Valašského muzea v přírodě stalo doslova Museum vivum.

Viděno zvenčí se tak stalo proto, že ředitel Štika byl obdařen vzácným darem nalézat smysluplné kulturní a společenské vize směřující k ochraně a rozvoji tradiční lidové kultury, že byl také navíc schopen nejen nalézat cesty k jejich realizaci, ale i získávat spolupracovníky ochotné nejen radit, ale také pracovat. Viděno zevnitř to bylo proto, že svým vlídným a laskavým přístupem dokázal v lidech kolem sebe navodit atmosféru spolupráce, v níž vládl pocit, že jsou, jak jsem kdysi zaslechl, spolu s ním staviteli chrámu.

Samozřejmě, že nejen proto se stal viceprezidentem Svazu evropských muzeí v přírodě, že mu ministr kultury České republiky udělil cenu za rozvoj tradiční lidové kultury a folkloru, že byl až do konce života předsedou vědecké rady Valašského muzea v přírodě a že se stal předsedou Valašského muzejního a národopisného spolku v Rožnově pod Radhoštěm.

A byla to opět mimořádná kvalita jeho práce, která mu přinesla uznání a ocenění nejen na domácí, ale i zahraniční scéně. Doktor Štika se jako ředitel doma i v zahraničí respektovaného a uznávaného mezinárodního festivalu Rožnovské slavnosti stal prezidentem Národní sekce v rámci I.O.V , členem Národního výboru ICOM, čestným členem České národní sekce CIOFF. Jsem přesvědčen o tom, že jeho zásluhy o domácí i zahraniční odbornou i uměleckou proslulost Rožnovských slavností nebudou v prostředí zejména valašských folklorních souborů nikdy zapomenuty.

Měl jsem to štěstí s ním spolupracovat při organizaci folklorních festivalů, při tvorbě festivalových pořadů a také být u toho, když prožíval potěšení a slast z vlastního muzicírování a zpívání, které byly nejpřesvědčivějším projevem jeho lásky k životu. Před lety jsme se spolu radovali z úspěchu pořadu, který zaujal ve strážnickém skansenu diváky natolik, že jsme dostali i festivalovou cenu. Tomu pořadu jsme dali název Písně vyprávějí příběhy. Ne-

pochybuji o tom, že jeho milované písně tu zazní i dnes, že budou i jeho zásluhou znít nejen v tomto prostoru dlouhá léta a uzavřou tak příběh Slávkova smysluplného a dobrého života. Tím nejdůstojnějším a nejpřirozenějším způsobem.

Respekt k majestátu smrti velí neplýtvat ve chvíli posledního loučení slovy. Ostatně i ten, s nímž se dnes naposled loučíme, dával vždy před slovy přednost činům - i když slovy, která vždy dávala jasný smysl, vládl dobře v situacích, kdy jich bylo zapotřebí. Všichni, kdo jsme mu byli v životě nablízku, také velice dobře víme, že řeč Jaroslava Štiky nebyla řečí hlučného harcovníka, ale řečí člověka, v jehož hrudi tlouklo dobré srdce. Jeho slova nikdy nepatřila do kategorie těch, která vyvolala vznik hořkého lidového úsloví: po biči modřina, po jazyku rana. Budiž mi dovoleno zdůraznit, že toto konstatování vychází i z mé vlastní zkušenosti, a to z dob, kdy veřejný projev vzájemného osobního přátelství byl v jeho postavení počinem velmi riskantním.

Jedním z pilířů tradiční občanské etiky je zásada doprovodit člena obce na poslední cestě, vyjádřit mu tak úctu a jeho blízkým účast na jejich zármutku. Hluboké ztotožnění s touto zásadou přivedlo dnes sem - na místo posledního rozloučení i nás, koho se zesnulým spojovala profese i přátelství.

Po doktoru Jaroslavu Štikovi, kandidátu věd, trvale zůstává na tomto světě úctyhodné vědecké a kulturně společenské dílo, bohužel tu ale rovněž trvale zůstává prázdné místo po jeho vzácném a z duše dobrém člověčenství.

Čest Vaší památce, doktore Jaroslave Štiko - pokoj Tvé duši, Slávku.

Smuteční projev dr. Karla Pavlištíka ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově p/R dne 4. 10. 2010

Lidové trio tři Š

Miloš Šimurda

Dne 28. září 2010 zemřel PhDr. Jaroslav Štika, CSc. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm připravilo důstojný pohřební obřad k uctění památky bývalého ředitele muzea s mnoha tituly, o kterých odznělo mnoho proslovů od spolupracovníků i odborníků z profese etnografů.

Já s malířem Jaroslavem Frydrychem jsme měli vztahy kamarádské. Jiné než ty odborné. Ovlivňovaly je i příbuzenské vztahy kamaráda Jaroša se Slávkem. Byli bratranci ze strany jejich maminek. Moje známost se Slávkem Štikou začala až po mém přestěhování z Frenštátu p/R do Rožnova p/R v roce 1948. V roce 1949 se začal tvořit soubor lidových tanců Radhošť. K tanci hrála velmi skromná muzika jen z houslí. Primášem byl Jaroslav Štika, druhé housle hrál Láďa Štrunc, kontry Čenda Čáňů. Všichni jsou již v muzikantském nebi. Já jsem byl zpočátku tanečník. Až po nějakém měsíci jsem přibyl do muziky jako basista. Totiž ve studentském jazzbandu jsem hrával kontrabas. Vlastnil jsem také krásnou koncertní basu koupenou v Ostravě. Se Slávkem jsme všichni byli dobří muzikantští kamarádi. Štika byl tehdy ještě gymnazista. Měli jsme časté zkoušky, pak i vystoupení, hlavně při slavnostech v muzeu. Kromě muziky Slávek s Láďou chodili po okolí Rožnova p/R a sbírali a zapisovali od pamětníků písničky, které jsme potom i hrávali. Jedna z nich byla i „Na Radošťu sa svítá, horečka sa šeří, zavři za mnú, moja milá, zavři za mnú dvéří“ atd. Nevím, zda jejich písně vyšly v nějakém zpěvníku. Hrával jsem v muzice až do roku 1955. To se soubor rozrostl ještě o cimbál. Po smrti vedoucího souboru Luboše Kaňáka se stal organizátorem i primášem Slávek Štika.

Později se naše schůzky nesly na vlně malířského umění. S malířem Jaroslavem Frydrychem jsme po valašské krajině objevovali nové a nové neznámé motivy a zajímavé lidové typy, které jsme malovali i kreslili. Čas od času se Slávek s těmi našimi obrazy seznamoval. Zajímavé bylo, že některé dřevěnice, které jsme malovali, se po rekonstrukci dostaly do skanzenu, do „dědiny“. Mlýn z Podťatého je v muzeu v Mlýnské dolině. Mám ho namalovaný už jako zchátralý a nahon už zarostený trávou. Mohly ty naše malířské objevy být i pro Slávka Štiku popudem k převezení do skanzenu. Naše časté debaty se Štikou, tehdy už ředitelem skanzenu, byly o možnosti vzniku malířské galerie jako součásti muzea. Což se, chvalabohu, po desítkách let nakonec i podařilo.

V těch kontaktech je i smutný moment. S kamarádem Jarošem jsem se jednou domluvil na společném malování jednoho motivu pod Soláněm. Tenkrát opravoval pokojík v domě svých rodičů. Dům se nachází naproti ředitelství muzea. Přemlouval jsem ho, ať nechá té dřiny a jde raději malovat. Domluvili jsme se tedy. Ráno jsem k němu vyrazil. Vešel jsem otevřenou bránou. V přístavbě měli koupelnu. Dveře byly otevřené, uvnitř jsem viděl část .... holé nohy na zemi. Vyšel Slávek a řekl „Jaroš je mrtvý.“ Byl to pro mě úder. Slávek Štika, bratranec, ho vytáhl z vany, ve které dostal infarkt, a upravoval ho. Zřejmě ho o to požádala Jarošova maminka. Odešel jsem doslova zdrcen. I to bylo soukromí J. Štiky.

K těm příjemnějším stránkám života patřilo zahájení výstavy Slávkovým úvodem. V posledních čtyřech, pěti letech jsem měl možnost náš kontakt zpříjemnit. Na svých výstavách jsem chtěl potvrdit svůj humanistický přístup k umění. A tak jsem dostal nápad zahrát s mými bývalými kamarády - muzikanty písně, které měly podobu nějakého veřejného sdělení. Požádal jsem Jaromíra Štrunce a Slávka Štiku, zda bychom nemohli udělat lidové trio. Byli ochotni, a tak jsme písně nazkoušeli u Slávka Štiky. Bylo to vždy i s pohoštěním paní Evy Štikové. Byly to milé návraty do doby před nejméně padesáti lety. Naše vystoupení mělo vždy úspěch. Jedna z nich byla: „Chodili obrajti po dědině, hledali tabáček v pucheřině. Na sedláka búří, jaký tabák kúří, jestli dobrý je. Vy obrajti, co sa ptáte, vy kuříte tabák, jaký máte, já mám trak u na boku v pytlíku, toť ju máte.“ Nikdy nás nenapadlo, že se někdo z nás brzy ztratí.

Kamarádi M. Šimurda, J. Štrunc a J. Štika v roce 2007 Foto K. Matocha

NAŠI JUBILANTI

„Nebude nám dycky tak…“ (aneb baví nás to...)

Dvacetileté výročí folklorního souboru Soláň

Richard Sobotka

Dvacet let existence si letos připomíná folklorní soubor Soláň. Jako datum svého „zrození“ uvádí 24. listopad 1990. Tehdy sedmičlenná cimbálovka dohromady „vážila 338 kg a měřila 1028 cm“. Zpočátku hráli a zpívali spíš pro potěšení. Domácké vyhrávání se brzy změnilo v pravidelné zkoušky. Od samého začátku pilně cvičili, „aby z cimbálovky jednou vyrostla správná Valaška“. Už tehdy neměli daleko k veřejným vystoupením a koncertování na festivalech

u nás i v zahraničí. Tvrdá práce přinesla své ovoce v podobě 751 (!) vystoupení za dvacet let existence souboru Soláň. Kromě domácích luhů a hájů účinkovali také v Maďarsku, Řecku, Polsku, Holandsku, Slovensku, Španělsku, Německu, Itálii, Anglii, Francii, Rakousku a jinde. Kromě toho vydali to své muzicírování, zpívání a šíření radosti ve folklorní tónině celkem na 14 MC/CD. Vidět a slyšet jsme je mohli v TV pořadech a slyšet také na rozhlasových vlnách.

K jubileu své dvacetileté existence vydali pěknou, zajímavou a přehlednou publikaci „Soláň převážně nevážně (aneb baví nás to…)". Ta obrazem i slovem zaznamenává historii tohoto folklorního souboru, který se od skromných začátků dopracoval mezinárodního uznání a také řady ocenění z účasti na festivalech.

V jedné písničce se zpívá: „Ej, není takéj party, tajak je v Soláni…" A v jiné: „Nebude nám dycky tak…", jejíž vydání na MC uvádí obrázek členů souboru v poklidu spících pod pruhovanými duchnami. I v této pohodové partě, čítající v současnosti kolem třiceti členů, se střídaly chvíle lepší s těmi horšími, přece mohou po dvaceti letech existence, kdy jiné soubory dávno skončily, vzácně uvést: „Baví nás to!"

Popřejme rožnovskému folklornímu souboru Soláň k jeho dvacetiletému jubileu, v čase na rozhraní mládí a dospělosti, aby je to bavilo nejméně po dalších dvacet let.

GRATULUJEME

Augustin Krystyník z Nového Hrozenkova – Nositel tradice lidových řemesel

Petr Liďák

U příležitosti zahájení Dnů evropského kulturního dědictví, které proběhlo ve dnech 10. – 12. září 2010 v Příboře, získal prestižní ocenění „Nositel tradice lidových řemesel" i mistr kolář Augustin Krystyník z Nového Hrozenkova. Stal se v pořadí již 11. držitelem tohoto titulu z řad valašských výrobců.

Kolářství patřilo společně s kovářstvím po několik staletí k nejvýznamnějším řemeslům na vesnici. Kolář tvořil dřevěné dílo, které kovář opatřil kováním. V 16. století se dokonce úředně ztvrdilo, že „kovář je povinen koláři vůz okovat, ale sám nesmí vozy překupovat a s nimi obchodovat". Kolářské výrobky – žebřinové a deskové vozy, kolečka, trakaře, vozíky, ale i násady a topora, hřídele k pluhům tvořily základ vybavení každé zemědělské usedlosti a neobešlo se bez nich žádné hospodářství. Teprve postupující mechanizace na venkově a likvidace soukromého podnikání v 50. letech minulého století přinesly zánik kolářství a v současné době se s tímto řemeslem setkáme jen velmi zřídka. Vytlačením vozů z běžného užívání ztratilo své hlavní opodstatnění. Jedním z posledních mistrů v tomto zaniklém oboru řemeslné výroby je Augustin Krystyník.

Kolářská výroba a práce se dřevem provází pana Krystyníka již od dětství. Narodil se v roce 1952 v Novém Hrozenkově jako nejmladší syn v rodině koláře Pavla Krystyníka, který se řemeslu vyučil již v roce 1923 v nedaleké obci Hovězí u kolářského mistra Františka Kašpara. Po svatbě se opět vrátil do Nového Hrozenkova, kde si ve třicátých letech otevřel kolářskou živnost. Nejprve pracoval ve stodole, ale nevyhovující podmínky jej donutily vystavět novou a moderněji vybavenou dílnu, která svými parametry vyhovuje dodnes. Kolařině se nejprve vyučil jeho nejstarší syn Pavel, který v letech 1952 – 1956 navštěvoval učňovskou školu zemědělskou v Chýši.

Mladý Augustin vyrůstal v prostředí otcovy dílny, kde se ještě vyráběla kola, opravovaly žebřinové vozy a rozlámaná kola pro místní drobné sedláky, kolečka, táčky, ale také hotovily topora k pantokům, topůrka k sekerkám, kosiska, dřevěné části pluhů, senné vidle a další kolářské výrobky. Poznal také, co obnáší závěrečná kovářská práce, která následovala vždy po dokončení kolářského výrobku. Okutí kol se tehdy provádělo u mistra Josefa Stupky. Práce se dřevem ho bavila a svému otci často pomáhal.

Po absolvování základní devítileté školy v Novém Hrozenkově nastoupil do Zemědělského učiliště v Horním Benešově a začal se učit v oboru kolář. Již na škole byl velmi zručný, neboť mnoho praktických dovedností znal z dílny svého otce. Vzhledem k tomu, že byl znám jeho původ z kolářské rodiny, byly na něho kladeny i větší požadavky. Za dobu svého učení sám vyrobil tři kusy kol, pojízdný včelín a další stavebně truhlářské výrobky.

Praxi ve třetím ročníku získal v dílně svého otce, která byla v té době začleněna do JZD Nový Hrozenkov. Závěrečné zkoušky složil úspěšně v roce 1970. Praktické dovednosti spočívaly tehdy ve zhotovení žebříku, několika násad na nářadí a válendy.

Po vyučení nastoupil do družstva Beskyd v Novém Hrozenkově, které se specializovalo na výrobu dýhovaného a čalouněného nábytku. Rodinné vztahy ho ale po čase přivedly do Vsetína, kde až do roku 1989 pracoval v pomocné dřevařské dílně při místní zbrojovce. Zde mohl využít své znalosti práce se dřevem, a tak se mu dostalo příležitosti opravovat vozy, kola, sáně a vyrábět násady. Hlavní náplní jeho práce však byly opravy střešních konstrukcí veřejných budov a nábytku. Jednou do roka zde zhotovili alegorický vůz.

Se změnou politické situace v roce 1989 se otevřely možnosti soukromého podnikání. Augustin Krystyník se po letech vrátil do dílny svého otce v Novém Hrozenkově, kde měl veškeré nářadí a strojní vybavení. S nadšením se začal věnovat svému řemeslu a všeobecně práci se dřevem. Nabídek z oboru zpočátku nebylo mnoho, proto se specializoval na stavební truhlářství a vyráběl zejména dřevěný inventář pro potřeby chrámů. V této době vyrobil např. repliku gotických dveří pro kostel v Lokti u Karlových Varů. Ve své dílně zaměstnal několik pomocných řemeslníků – stolařů a zapracoval i učně v oboru truhlář.

Postupem času v průběhu 90. let se začaly čím dál více objevovat zakázky na opravu starých kol, vozů, bryček, saní a kočárů nejprve ze strany soukromých sběratelů, movitějších majitelů chalup a později i muzeí. Tím, že kolářské řemeslo všeobecně v průběhu druhé poloviny 20. století se změnou systému v zemědělské výrobě postupně ztrácelo na významu a zanikalo, stal se Augustin Krystyník jedním z mála odborníků ovládajících toto starobylé a zanikající řemeslo v České republice. Díky známosti, kterou si během let vybudoval, se stal vyhledávaným kolářem. Specializuje se na tradiční kolářskou výrobu všech typů loukoťových kol, celých vozů, vozíků, trakařů, plužních koleček, opravuje i jednotlivé součásti, ale provádí i repase starých bryček, saní, kočárů a hasičských stříkaček. Zhotovuje také kola na staré automobily veterány. V roce 2008 vyrobil kompletní žebřinový vůz na objednávku Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici a o rok později také pro Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Vše vyrábí tradičním způsobem, kdy většina činnosti a výrobních postupů je ryze ruční prací. Strojní vybavení, které používá, zdědil po svém otci, který dílnu v průběhu svého aktivního pracovního života zmodernizoval. Již ve 40. letech si pořídil tyto dřevoobráběcí stroje - pásovou pilu, soustruh na elektrický pohon, stojanovou vrtačku a hoblovací stroj. Z této doby pochází také horizontální jednolistová pásová pila (katr) na řezání kulatiny, která je dodnes plně funkční.

Mimo vozy a kola hotoví Augustin Krystyník i nejrůznější násady a topora pro zemědělské nářadí a řemeslné nástroje. Pracuje výhradně s tvrdými dřevy listnatých stromů, jejichž používání je v tomto oboru nenahraditelné. Používá tradicí ověřené výrobní postupy. I když některé práce usnadňují či nahrazují zmíněné mechanické stroje, většina kroků při stavbě kola zůstává stále jen ruční prací.

V posledních letech se mu podařilo navázat spolupráci s restaurátorem historických kočárů Václavem Obrem, pro kterého provádí veškeré opravy všech typů loukoťových kol. Spolu s ním se také aktivně podílí na organizování mezinárodního setkání kolářů, které se pod názvem Josefkol uskutečnilo již třikrát v Čechách pod Kosířem.

Augustin Krystyník také prezentuje kolářské řemeslo na veřejnosti svou účastí na řadě programů s řemeslnou tematikou, které pořádají každoročně Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici. Snaží se lidem přibližovat dříve tak běžný a nepostradatelný obor lidové řemeslné výroby. Proto jako jeden z posledních kolářů v naší republice si právem zaslouží toto významné ocenění.

Foto C. Štrunc, FA VMP Rožnov p/R

Václav Cigler přebírá čestné občanství města Vsetína od starostky K. Othové Foto M. Ošťádal

ČLOVĚK ....
TO JSOU PRO MNE OSY A TRASY
PODOBNÉ OBLINÁM ZEMĚ A KŘIVKÁM NEBE

V. Cigler

Václav Cigler, Michal Motyčka - Pocta RNDr. B. Peroutkovi, Zámek Vsetín, 2010, kov, tabulové sklo, instalace 10x10x7 m Foto Michal Motyčka

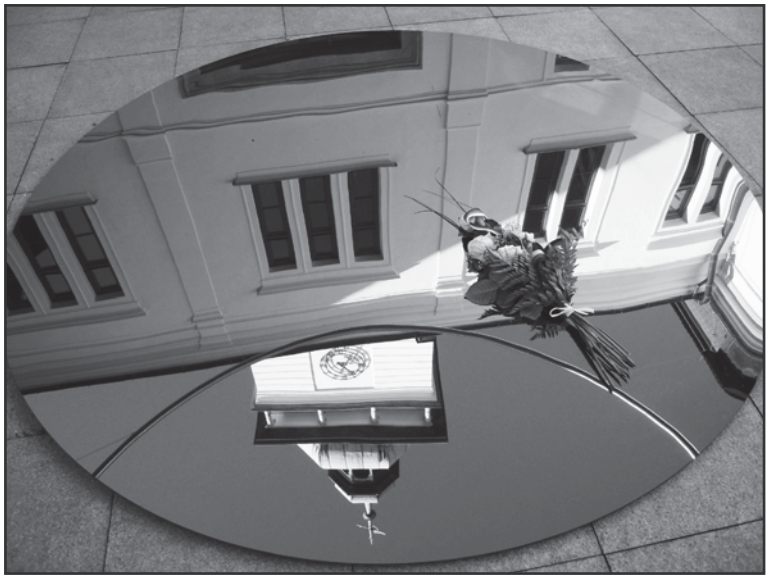

Foto Hana Jabúrková

Rozhovor s doc. akad. sochařem Václavem Ciglerem

Když jsem v neděli 12. září t.r. přicházela ke vsetínskému zámku, dělala jsem si největší starost o to, jestli se osobně potkám se sklářským výtvarníkem Václavem Ciglerem, zdali ho poznám a budeme–li si moci něco říci o jeho práci. Měla jsem s ním předem domluvenou schůzku, ale ta se nemohla konat. Pro jistotu jsem připravila pár otázek. Byla jsem si vědoma toho, že odhalování jím vytvořeného pomníku panu doktoru Peroutkovi a přebírání čestného občanství města Vsetína rodákem Václavem Ciglerem bude tak náročné, že se rozhovor ani neuskuteční.

Mýlila jsem se. Trošku jsme si později promluvili, a pana Václava Ciglera jsem poznala okamžitě. Jeho fyzická hybkost, živá gestikulace jemných rukou, zvídavý jiskrný pohled očí mne nenechaly na pochybách - přede mnou je mimořádný člověk - výtvarník, sklář, který svým velkolepým dílem naplňovaným a rozechvívaným simultánní jednotou mnoha prostorů dávno přerostl hranice českého a evropského regionu. Je známý a oceňovaný po celém světě a mnoho jeho prací určuje a charakterizuje svým vyzařováním a modulovaným světelným prouděním atmosféru interiérů i exteriérů veřejných prostranství světského i sakrálního charakteru.

A tak jsem se přece, v závěru slavnosti po odhalení památníku, úvodním proslovu Jany Šindelové, líbezných vzpomínkách milého spolužáka ThDr. Tomáše Holečka, oslavných přáních, gratulacích, darech i jiskrné muzičky a zpěvu CM Jasénka, dostala na řadu já. Zajímalo mne, co přivedlo Václava Ciglera na myšlenku vytvořit památník bývalému řediteli vsetínského muzea Bohumilu Peroutkovi s názvem „Pocta RNDr. B. Peroutkovi". V jeho slovech byla cítit zvláštní úcta a pokora, když hovořil o činu muže, jenž se na pokraji sovětské okupace upálil na nádvoří vsetínského zámku. A právě do těch míst vkomponoval Václav Cigler svůj rozměrný kovový anuloid - prstenec a zavěsil jej do výše hlavní římsy, aby mu dovolil, na dně nádvoří, proměnlivě se zrcadlit ve středové temné skleněné kruhové ploše spolu s plochami zdí, oken, zámecké věže a modří nebes. Zrcadlením a vymezováním ploch odrazu i lidské gury dosahuje autor nebývalého až provokativního propojení reálných, pevně de novaných forem s vanutím světelného prostoru přesahujícího až k nekonečné dálce. Svým duchovně vrstevnatým i výtvarně až minimalisticky čistým objektem vzdává hold doktoru Peroutkovi i bezejmenným lidem, kteří nejvyšší obětí překonali horizont lidského života. Na jejich životy i činy má být vzpomínáno.

O čestném občanství města Vsetína hovořil Václav Cigler jako o velké poctě. Byl rád a těšil se z tohoto vyznamenání zvláště proto, že město Vsetín nezapomnělo na jeho zrození v tomto místě. I když už dávno odešel do světa, žil téměř dvacet let svého mladého života tady, kde, jak sám napsal, „poprvé nahlédl do tajemství světla, vody a květů…" . Svérázné lidi, půvabné Valašsko - kraj svého dětství a mládí si stále připomíná, je pro něj neustálým zdrojem inspirace ve výtvarné práci a oceňuje na něm zvláštní a výjimečnou jinakost horizontálních linií kopců a hor, tak líbezných a neshledaných nikde jinde na světě.

Další rozhovor s Václavem Ciglerem už proběhl v písemné podobě:

1. Je v současnosti ještě možné rozlišit v mohutném světovém proudu vznikajícího skla „české sklo"? A dalo by se nějakým způsobem charakterizovat?

Současné české sklo má svou vlastní tvář odlišnou od produkce jiných zemí, a to nejen vysokou úrovní výtvarnou, ale také schopností reagovat na nové podněty technologické a technické, díky kterým se mohlo projevovat velkoryse a mnohotvárně.

2. Jaké okolnosti Vás přivedly ke sklu ? Formoval se Váš zájem o tuto materii již při studiu na gymnáziu ve Vsetíně? Do jaké míry Vás ovlivnilo studium na sklářské škole v Novém Boru a posléze na VŠUP v Praze a mohl jste tento vliv uplatnit při vlastní pedagogické činnosti na VŠVU v Bratislavě?

Nedovedu časově upřesnit, kdy mě sklo jako materiál jedinečných vlastností uchvátilo natolik, že jsem se rozhodl profesně se jím zabývat. Nejzákladnější vzdělání jsem získal na sklářské škole v Novém Boru, další v ateliéru profesora Josefa Kaplického na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze. Po jejím absolvování jsem byl vyzván Vysokou školou výtvarných umění v Bratislavě, abych tam založil a vedl oddělení skla v architektuře, což byla pro mne velká příležitost dát slovenskému sklářství v kolektivu svých studentů novou podobu jak v oboru průmyslové výroby, tak volné tvorby.

3. Přináší Vám větší radost a uspokojení práce na objektech, které jsou určeny pro prostor konkrétního místa spjatého se silným duchovním obsahem, či dáváte přednost svobodnějším solitérním objektům, které současně rozechvíváte a naplňujete „simultánní jednotou mnoha prostorů"?

Jako sklářský výtvarník zabývám se sklem jak komorního měřítka, tak sklem v kombinaci s jinými materiály, převážně kovem, které mně umožňují větší možnost především při řešení úkolů architektonické povahy.

4. Jsou Vaše kresby nezbytným předstupněm k realizaci skleněných objektů a šperků, nebo vznikají jako zcela samostatná díla?

Kresebný projev pokládám za nejsvobodnější a nejosobitější způsob výtvarného vyjádření. Kresbu jako prostředek potřebný k realizování skleněných objektů nebo šperků používám jen ve formě technického výkresu nutného k upřesnění finálního zadání.

5. Souhlasíte s výrokem Alberta Einsteina: „Nejkrásnější pocity vyplývají ze záhad. Jsou to pocity, které stojí u kolébky umění a skutečné vědy. Člověk, který tento pocit nezná, který se už neumí divit a který neumí žasnout, je prakticky mrtvý. Je jako zhasnutá svíce."?

Svět, který nás obklopuje, je zázračný a tajemný a v tomto smyslu opájivý, ale i inspirující a povzbuzující ve snaze i potřebě mu rozumět a pokusit se jeho podněty využít k smysluplnému počínání.

6. Co pro Vás znamená světlo a sklo?

Pro mne sklo je materiálem světla. Materiálem vizuálně i smyslově vzrušujícím, i když stěží definovatelným, protože právě tak hmotovým jako nehmotným, tudíž blízkým naší mentalitě i představám o světě světlém, jak ve smyslu života reálného, tak i duchovního.

Za rozhovor děkuje **Alena Podzemná**

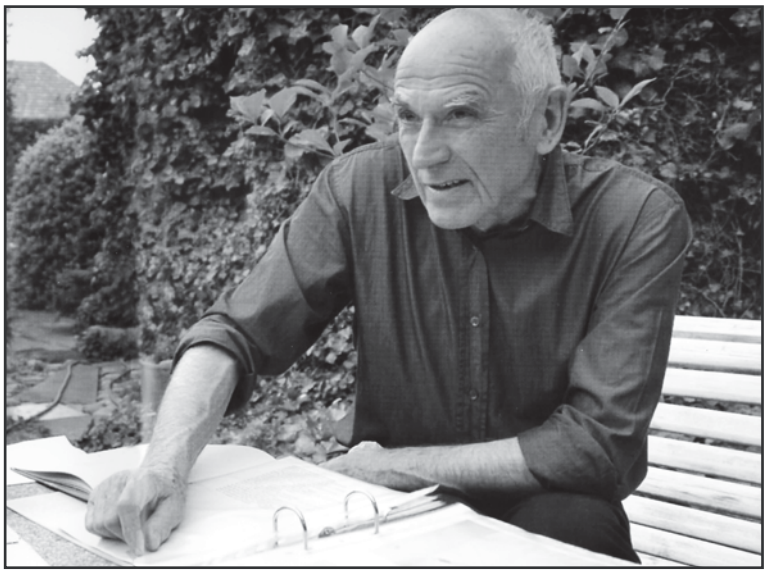

Václav Cigler Foto M. Motyčka

Václav Cigler, Michal Motyčka - Zrcadlící se křídla na vodní hladině, vodní zámek Fraeylemaborg, Nizozemsko, 22,6x2x2,3 m, tabulové sklo, kov, 2009 Foto M. Motyčka

Václav Cigler, Michal Motyčka - Místo setkání, Muzeum Kampa - terasa, instalace 20x20x2 m, tabulové sklo, kov, dřevo, 2009 Foto M. Motyčka, M. Vičan

Obrázek z Valašska

Miloš Jarošek

Nedávno jsem navštívil starého Valacha a ten mi vyprávěl příhody ze svého mládí. Kromě jiného také toto:

„Jednúc, dyž ně bylo tak 12 roků, byli sme na poli všeci, tatík, maměnka, já i Rozka, moja čtyrletá sestra. Bylo to na začátku leta. Bylo horko, že nám pot s čela kapál jak ze střechy při déšči. Rozka sa pořád posmětala mezi nama a bavila nás. Každú chvílu sa připlantala pod ruky, že sme sa báli, že ju kopnem motykú. Tož maměnku to už dožralo a zakřičali na ňu:

„Dybys rači šla henkaj krávy pásť a neposmětala sa tady."

Rozka sa zdvihla ze země a pomalučky šla za kravama. Sedla si pod strom a pustila sa do střešní – vrabčinek, keré tam ležaly spadlé. „Nejez ty střešně!" volali na ňu maměnka, „bude ti z nich zle." Ale Rozka neposlechla a jedla dál plnú hubú. „Poslúchaj, Rozko, nechaj už těch střešní!" volali maměnka zasej. Rozka jakby neslyšela, jedla dál. A tož tatíček na ňu zakřičali: „Rozko, dyž chceš, aby sa ti krávy pásly, tož také musíš neco zazpívať." Rozka odešla kúsek za kravama, vzala bič do ruky a začala zpívať:

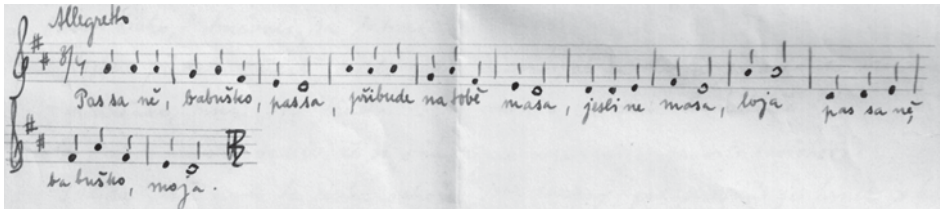

„Ešče tu druhú," volali na ňu maměnka, kerá byla ráda, že cérka zapomněla na střešně. A Rozka zasej sa dala do zpěvu:

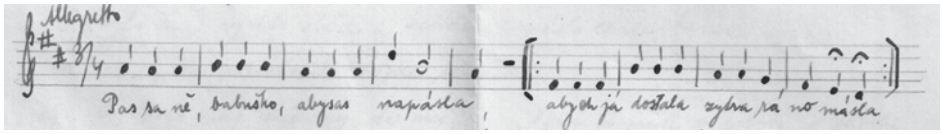

2. Zytra ráno másla a pozytřku sýra,
pas sa ně, babuško, moja roztomilá.

„Maměnko," volala nedokončaci písničku, „maměnko, já bych chtěla, mně sa chce..." „Ja, vidiš ju, to máš z tych střešní," hněvali sa maměnka, „neposlechneš, dyž ti říkám. – Tož šak di, co na mňa voláš!" „Maměnko, ale dyž já nemožu!" „A proč nemožeš?" ptajú sa tatíček. „Dyž já nemám hrneček", vysvětluje cérka. „Ale di, ty hlúpá, tady přeca nepotřebuješ hrneček." „Dyž já ho ale chcu," stojí na svém Rozka. „Tož chtěj," volajú maměnka, „já ti ho ze země nevyhrabu," a pokračujú dál v práci.

Na pastvě, Dušná u Vsetína, 1934 FA MRV Vsetín (ilustrační fotografie)

Cérka na chvílu sa odmlčala potom zasej začala zpívať:

1. Kam, děvčátka, kam jdete, kam jdete,
kde na trávu půjdete, půjdete.

2. A já půjdu též s vámi, též s vámi,
nakosím vám otavy, otavy.

3. Otavy vám nakosím, nakosím,
a do kopy nanosím, nanosím.

4. Vy budete z kopy brať, z kopy brať,
a já půjdu s vama spať, s va...

„Maměnko, mně sa chce...." „Tož nekřič a běž!" „Dyž já nemám hrnéééčeк..." „Ja, nech ťa pes opere, jak budeš pořád napalovať, tož ti aj nařežu řemeněm a budeš ticho," hněvali sa tatíček. Rozka přestala křičať, seděla jak zařezaná, ale za chvílu sa dala do breku: „Maměnko, mňa bolí břuch... Maměnko, já chcu hrnéééčeк!"

A dyž maměnka viděli, že si s ňú nijak neporadíja, pravili tatíčkovi: „Taťku, ešče nám ta cérka ochoří. Běž henkaj, pod střešňú je hrnec s kašú, co máme na oběd, a dones ho sem. Musíme ju honem zesť a dať jí ten hrnec." Tatíčkovi sa cosi moc nechtělo a brblali pod fúsama. Dyž ale viděli, že Rozka řve a volá: „Maměnko, mňa bolí břuch", šel pro kašu. Odbyli narychlo oběd a tatíček zanésli cérce hrnec. A za chvílu pokračovala Rozka ve zpěvu:

5. Ó, Bože můj, otče můj, otče můj,
falešný je galán můj, galán můj.

6. Falešné on oči má, oči má,
za inýma pohlédá, pohlédá.

7. Za inýma každý deň, každý deň,
za mnú jednúc za týdeň, za týdeň.

8. Aj to příde v sobotu, v sobotu,
kdy mám pilnú robotu, robotu.

9. Kdy já líčím a mažu. a mažu,
pobaviť sa nemožu, nemožu.

10. Přidi Ty k nám v nedělu, v nedělu,
já Ti pérko uviju, uviju.

11. Pěkné pérko uvila, uvila,
za klobúček přišila, přišila.

Tatíček aj maměnka byli rádi, že už cérce nic není. Tatíček na ňu volali: „Na hrnéčku Rozka sedí, galán na ňu z lesa hledí." Ale Rozka byla spokojena; měla přeca hrnéček.

Poznámka redakce:

Uvedený materiál je v podobě rukopisu uložen v pozůstalosti JUDr. Miloše Jaroška, kterou spravuje vsetínské muzeum. Vsetínský rodák M. Jarošek působil jako advokát v Olomouci. Zároveň byl výborným klavíristou a hudebním skladatelem. Čtyři roky studoval kompozici u V. Nováka v Praze. Jeho pozůstalost obsahuje kromě osobní korespondence a dokumentačního materiálu především rukopisy partitur hudebních skladeb a písní upravených pro zpěv s doprovodem. Nejrozsáhlejším a nejvýznamnějším jeho hudebním dílem byla opereta „Galánečka", zpěvohra ze Slovácka o 10 obrazech, jejíž libreto napsal JUDr. Ferdinand Tomek. Úspěšnou premiéru měla v Olomouci v březnu 1934.

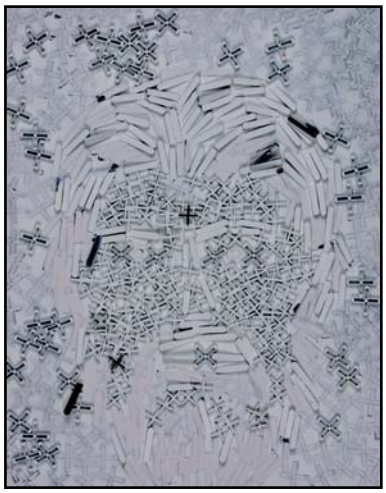

DLAŽDIČ , 2009, komb. technika, 35x45 cm

EMA, 2009, sprej, akryl, plátno, 100x80 cm

STREJDA , 2009, komb. technika, v. 65 cm

V ATELIÉRU

ANONYM XIII. - BURKA, 2009, sprej, akryl, plátno

SINCITY I. , 2009, sprej, akryl, deska, 27x36,5 cm

HOLUBINKA ZHOTOVENÁ UZLÍČKOVOU TECHNIKOU, 2009, sprej, akryl, plátno, 160x200 cm

Foto Milan Ošťádal

Malíř MgA. Jiří KUDĚLA se narodil 23. 10. 1976 ve Zlíně, v současnosti žije a působí v Ostravě. Po SUPŠ v Uherském Hradišti absolvoval ateliér figurálního malířství na FaVU VUT v Brně u prof. ak. mal. Jiřího Načeradského (1995 – 2001) a zúčastnil se také studijní stáže ve Španělsku (na Fakultě výtvarných umění Univerzity Castilla – la Mancha, Cuenca). Od roku 2006 pracuje jako odborný asistent v ateliéru Malba II. u Františka Kowolowského na FU OU v Ostravě. Vystavuje už od poloviny 90. let a v posledních letech představuje svou tvorbu nejen ostravskému publiku.

V Zámecké věži vsetínského muzea proběhla v letní sezóně Vaše výstava nazvaná Facebook. Na konceptu vystaveného souboru obrazů pracujete už tři roky, a ten se v průběhu času přirozeně vyvíjel. Do tematického kontextu postupem času vstoupila i problematika facebooku. Mohl byste téma, které Vás zaujalo natolik, že uvažujete i o jeho zpracování v dizertační práci s příznačným názvem Tajemství identity, přiblížit čtenářům?

Zajímá mě identita portrétovaných. Ve svých obrazech se pomocí různých formálních přístupů pokouším portrétovaného doslova identifikovat. A to podle vlastního klíče, který se v závislosti na mém aktuálním rozpoložení pokaždé mění a vytváří tak i prostor k formálním hrátkám. Zaznamenávám konkrétní, anonymní i zcela smyšlené osoby. U této „portrétní“ malby se portrét obecně stává jen jakýmsi druhovým pojítkem. Soubor obrazů se nabízí i jako východisko k „univerzálnímu“ portrétu, konglomerátu mnoha tváří... V ostravské Galerii Dole jsem ho v loňském roce označil jako Mí známí, ve Vsetíně jako Facebook. Zajímá mě fenomén sociální sítě plné profilů lidí, kteří spolu komunikují, tvoří zájmové skupiny, sbírají přátele, aniž by se třeba vzájemně skutečně znali.

Malujete často rozsáhlejší cykly obrazů na společné téma. Ve Vaší tvorbě se objevují sociální náměty - ať už se týkají jedince, určité skupiny lidí (Gambleři, Facebook) nebo konkrétního životního prostoru, jenž člověka obklopuje.

Mám potřebu postavit obraz na příběhu. Na stáži ve Španělsku na mě zapůsobilo tamější světlo, teplo, jazyk, krajina, architektura a to vše vyústilo v cyklu Dům básníka. Konkrétní architekturu jsem malbou transformoval do šesti pláten, zkoumal ji v čase, reálně v plenéru i emocionálně v ateliéru. Přestože byl Načeradského brněnský ateliér zaměřením figurativní, zjistil jsem časem, že mě figura zajímá okrajově a mnohem více mne naplňuje prostor kolem ní. Vyjádření hloubky pomocí úsporných malířských postupů, perspektivy, geometrie, optického klamu atd. V souboru obrazů Můj dům, můj hrad jsem se snažil přemýšlet více o jejich následné instalaci a zahrnout tak jednotlivé malby do jednoho vizuálního celku. Ten je sice složený z fragmentů architektury, jejího interiéru i exteriéru, ale finálně ukazuje na konkrétní dům, čas, místo a zanechává otázky... Podnětem pro cyklus pohledů na Liškovu vilu ve Zlíně, která mě uchvátila architektonickým tvaroslovím z dílny Zdeňka Plesníka, bylo i mistrovství a životní příběh zadavatele, skladatele filmové hudby Zdeňka Lišky.

Už několik let působíte jako výtvarný pedagog. Nejprve na zlínském gymnáziu, poté na střední a vysoké škole v Ostravě. Je pro Vás jako malíře tato praxe inspirativní?

Zkušenost je to rozhodně velmi přínosná. Především jde o práci mezi (a s) mladými lidmi. Člověk jaksi zůstává v centru uměleckého dění, dostává se do povědomí. Každopádně je studentské prostředí podnětné. Do jisté míry s ním souvisí i pronikání míry experimentu do mé malířské tvorby. Rozhodně ovšem neopouštím tradiční štětcovou malbu jako takovou, spíše ji kombinuji s jinými technikami a objevuji další tvůrčí možnosti.

-om-

VALAŠSKÝ BETLÉM, autor Petr Orság, dle návrhu Karla Langra, lipové a modřínové dřevo, zdobení čaděním a vypalováním, Nový Hrozenkov kolem roku 1947, d=90 cm, v=63 cm
„KOMETA STOLETÍ“ C/1995 01 (Hale-Bopp) byla ozdobou noční oblohy na jaře roku 1997 Foto M. Ošťádal, P. Svozil

ZA TAJEMSTVÍM DEPOZITÁŘŮ

Betlémy neboli jesličky bývaly na venkově do počátku 20. století výsadním objektem Vánoc, svátků oslavujících narození Krista.

Valašský betlém, který se do depozitářů vsetínského muzea dostal mezi léty 1948 až 1952 jako dar bratra zesnulého autora, je vyřezán z lipového a modřínového dřeva. Výjev narození Ježíše je zasazen do valašské krajiny, již evokují vysoké kopce zdobené opalováním (čaděním), pod kopcem stojí jesličky se svatou rodinou, nad níž bdí anděl se štípanými křídly. Jezulátku se jde poklonit zástup Valachů a zvířátek dekorovaných vypalováním.

Přestože bývá tento symbol Vánoc spojován s radostí z narození Spasitele, nese betlém ve sbírkách vsetínského muzea stigma vánoční tragedie. Jeho ani ne třicetiletý autor Petr Orság z Nového Hrozenkova poté, co ještě v předvečer Štědrého dne dokončoval několik betlémů, totiž zahynul pod koly vlaku. Výtvarník prof. Karel Langer, podle jehož návrhů talentovaný mladík dřevořezby zhotovoval, o něm napsal, že byl *„neúnavný, hluboce zaujatý, poctivý a přísný, tvořící z vnitřní nutnosti, z přemíry lásky a touhy po krásnu“ a „svou prací dal dětem i dospělým sta betlémů, andělů a tisíce jiných ůg urek, které budou ještě dlouho rozzařovat nesčetné dětské oči.“*

Nechť se při spatření tohoto betléma rozzáří oči radostí i Vám!

Milada Fohlerová

O té **hvězdě** betlémské ...

Ke kouzelné symbolice Vánoc patří také betlémská hvězda. Nejčastěji zavěšená nad jesličkami v podobě komety s dlouhým zářícím chvostem.

Jak je to vlastně s betlémskou hvězdou z pohledu astronoma? Inu, těžko říct. Veškeré informace o ní pocházejí jen ze čtyř velmi kusých zmínek v Matoušově evangeliu. Spoustě badatelů to ale nevadilo a nevadí a pouštějí se tu do více, tu do méně odvážných konstrukcí a hypotéz o původu betlémské hvězdy. Jenže přesných indicií je příliš málo a nebeských úkazů, zejména pak konjunkcí a seskupení jasných planet, ale i návratů komet, které se odehrály na přelomu věků, je naopak mnoho na to, aby se dalo spolehlivě určit, jaké to znamení vlastně vedlo ony tři mudrce (krále) k místu zrození nového Mesiáše.

A proč je vlastně betlémská hvězda nejčastěji zobrazována jako kometa? Tak za to může pan Giotto di Bondone, který v roce 1304 vytvořil v padovské kapli Scrovegni fresku Klanění tří králů a tam nad Ježíšovým přístřeškem zobrazil to, co ho dva roky předtím velice zaujalo – Halleyovu kometu. A povedlo se mu to náramně. Dokonce tak dobře, že jeho dílo je považováno za nejlepší zobrazení komety před příchodem astronomické fotogra e. A právě z jeho fresky se kometa dostala na oblohu nad naše jesličky.

Ať už to s tou betlémskou hvězdou bylo jakkoliv, najděme si chvilku v předvánočním shonu a vychutnejme si krásu našich lidových betlémů i komet čas od času zářících na noční obloze…

Martin Leskovjan